

Arbeid? Ikke for enhver pris

En narrativ studie av arbeidslediges hverdag

Sofie Tanum

Masteroppgave i Sosiologi

Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

15. mai 2013

© Sofie Tanum

2013

Arbeid? Ikke for enhver pris

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet - UiO

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Gjennom kvalitative dybdeintervjuer med 16 arbeidsledige blir vi i denne oppgaven kjent med arbeidslediges egne beskrivelser av opplevelsen, organiseringen og synet på hverdagen. Ved hjelp av en narrativ analyse avdekkes også fortellinger arbeidsledige trekker på når de skal forklare sin situasjon.

Når informantene beskriver hverdagen, blir flere problemer trukket frem. Økonomiske, sosiale og psykologiske problemer går igjen hos de fleste. En mulighet for å lette situasjonen, er å strukturere og fylle dagene. Samtidig fremstår alternative roller som viktige for å gjøre situasjonen lettere. Som et motstykke til en vanskelig hverdag avdekkes også opplevelser av en fin hverdag. For mange innebærer det å tilpasse seg situasjonen etter beste evne, eksempelvis gjennom en hobby. Flere stiller krav til en mulig arbeidsplass, på tross av beskrivelser av en tøff hverdag. Det innebærer et ønske om og heller være arbeidsledig enn å takke ja til en jobb en anser seg for god til.

I den narrative analysen avdekkes to diskurser, en arbeidsdiskurs og en individualiseringsdiskurs. Disse representerer virkeligheten arbeidsledige sier de befinner seg innenfor, og jeg har plassert fem narrativer under hver diskurs. Arbeidsdiskursen knytter seg til forståelsen av arbeidsledighet som en uønsket situasjon. Den bidrar til å bygge oppunder synet på arbeid som en nødvendighet, både for egen selvfølelse og velferdsstatens opprettholdelse. Narrativene som følger denne er «det kunne skjedd alle», «det er ikke min skyld», «jeg har det ikke bra», «jeg vil jobbe» og «jeg er ikke som de andre». «Det kunne skjedd alle» handler om hvordan inngangen til ledigheten er et resultat av tilfeldigheter. Det innebærer at den enkelte ikke kan stilles ansvarlig for situasjonen, og impliserer at denne ikke er ønskelig. «Det er ikke min skyld» forklarer hvordan strukturelle eller organisatoriske forhold gjør det vanskelig å komme inn på arbeidsmarkedet. Det bidrar til å redusere ansvaret for ledigheten. «Jeg har det ikke bra» innebærer fortellinger om en vanskelig situasjon. Det støtter synet på arbeid som en nødvendighet. Narrativet «jeg vil jobbe» handler om strategiene for å komme ut i arbeidslivet. På den måten knyttes en forståelse til arbeid som ønskelig. «Jeg er ikke som de andre» innebærer grensedragninger, hvor den arbeidsledige trekker frem egenskaper som skiller seg fra mindre ansatte egenskaper. Dermed anses den arbeidsledige som en «bedre» arbeidsledig enn andre arbeidsledige. Den forståelsen disse narrativene tilbyr

er i stor grad representert i tidligere forskning. En alternativ forståelse, som ikke er like utviklet eller tydelig innen forskningen, innebærer valgfrihet.

Individualiseringsdiskursen representerer en forståelse av ledigheten som valgfri, i større eller mindre grad. Innenfor denne diskursen er ikke lønnsarbeid nødvendig eller ønskelig. Narrativene som knyttes til denne diskursen er «velger det selv», «en god opplevelse», «under min verdighet», «jeg fortjener støtte» og «jeg er en naver». Narrativet «velger det selv» innebærer at inngangen til ledigheten er valgfri. Graden av selvbestemmelse kan riktignok variere, men narrativet bygger på selvstendighet og kontroll. «En god opplevelse» handler om at hverdagen som arbeidsledig er fin og behagelig. Det kan bety mindre innsats for å komme tilbake i arbeid, og skiller seg fra velferdsstatens forutsetning om høy yrkesdeltakelse. «Under min verdighet» innebærer å stille krav til en potensiell arbeidsplass. Det impliserer at en heller ønsker å være arbeidsledig enn å arbeide med noe en ikke ønsker. «Jeg fortjener støtte» trekker på en forståelse om at pengene en mottar kan legitimeres. Det bidrar til å gjøre veien til yrkesaktivitet lengre, og knyttes på den måten til en valgfrihet. Narrativet «jeg er en naver» handler om store forventninger til livet, og at en «vanlig» jobb er uaktuelt. Det innebærer en lav ansvarsfølelse i forhold til samfunnet som helhet. Forståelsen av situasjonen disse narrativene tilbyr innebærer at ønsket om å arbeide og motivasjonen til å komme ut i arbeidslivet varierer.

Det er imidlertid ikke slik at hver person representerer en diskurs. Flere av informantene skifter mellom ulike og oppopperende narrativer tilhørende ulike diskurser. De arbeidslediges veksling mellom ulike diskurser kan forstås som at situasjonen er vanskelig og skaper ambivalente aktører. Eventuelt kan det knyttes til en diskursiv kamp mellom ulike måter å forstå arbeidsledighet på, der arbeidsdiskursen synes å bli utfordret. I tråd med et syn på narrativer som meningsbærende, vil narrativet, i den grad det blir en vanlig og akseptert forståelse av et fenomen, kunne ha reelle konsekvenser.

Forord

Et langt arbeid er over, og i den anledning skylder jeg flere en takk. Først og fremst må jeg takke mine informanter. Uten dere hadde ikke denne oppgaven vært mulig. Dere er oppgavens fundament. Tusen takk for at dere tok dere tid til å stille opp, og samtidig dele sjenerøst av opplevelser og erfaringer. Samtalene med dere har vært den viktigste erfaringen i arbeidet med denne oppgaven. Deres historier var til stor inspirasjon underveis i skriveprosessen, og er lærdom jeg vil ta med meg videre.

En stor takk er også på sin plass til mine to veiledere, Anne Krogstad og Sveinung Sandberg. Min hovedveileder, Anne Krogstad, har vært en solid støtte gjennom hele prosessen. Dine grundige gjennomlesninger og raske tilbakemeldinger har vært til stor nytte. Det har hjulpet meg til å tenke kritisk gjennom mitt eget prosjekt og til å drive oppgaven fremover. Min biveileder, Sveinung Sandberg, har vært en uunnværlig støttespiller gjennom narrativenes verden. Uten deg ville jeg ikke turt å begi meg ut i et i det landskapet, og jeg er svært takknemlig for alt jeg har lært.

Tusen takk til Eirin og Vibeke for oppløftende ord og motivasjon gjennom hele året. Takk til Carine som har vært en positiv pådriver for tidlig innlevering. I tillegg må alle andre på lesesalen takkes. Quizen med dere på pauserommet har bidratt til at dette året har vært lettere å gjennomføre. Kaffepausene har vært en uunnværlig kilde til klaging, syting, kakespising og latter. Dere er grunnen til at det også er trist å levere, og å være ferdig med denne oppgaven.

Ellers vil jeg takke min familie for at dere tror på meg, støtter meg og alltid stiller opp. Turene hjem har gitt fine pusterom gjennom hele året. En ekstra takk til Marte og Maja for at dere har lest gjennom oppgaven. Helt til slutt vil jeg takke Petter. Din positivitet og støtte har utvilsomt gjort hverdagene lettere. Takk for at du har lest igjennom oppgaven og diskutert den med meg fra start til slutt.

Oslo, mai 2013.

Sofie Tanum

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Hvorfor er arbeidsledighet et problem?	1
1.2	Arbeidsledighet i Norge	3
1.3	Problemstilling	3
1.4	Oppgavens struktur	5
2	Tidligere forskning og teori	6
2.1	En må gjøre seg fortjent til støtte	7
2.2	En negativ effekt på den mentale helsen	9
2.3	Langtidseffekter i form av brennmerking	11
2.4	De tror du juger til det motsatte er bevist	12
2.5	Motivasjon og arbeidets verdi	14
2.6	Arbeid mindre – lev mer	16
2.7	Narrativer	17
2.8	Diskurs	19
2.9	Stigma.....	20
2.10	Nøytraliseringsteknikker	22
2.11	Grensedragninger	23
2.12	Individualisering.....	24
2.13	Oppsummering	26
3	Metode	27
3.1	Innledning.....	27
3.2	Hvorfor arbeidsledige og hvorfor kvalitativt	27
3.3	Intervju som metode.....	29
3.4	Å komme ut i feltet: informanter og rekruttering.....	30
3.5	Intervjuene.....	34
3.6	Analyse og bruk av data	37
3.7	Forskningsetiske betraktninger	38
3.8	Oppsummering	39
4	Opplevelser og organisering av hverdagen	40
4.1	Innledning.....	40
4.2	Den vanskelige hverdagen	41

Sosiale situasjoner	41
Økonomi.....	43
Psykiske plager.....	45
Savnet av arbeid	48
4.3 Strukturering av hverdagen	49
4.4 Alternative roller i hverdagen	51
Å være mor.....	51
Å være en god venn.....	53
4.5 En fin hverdag	54
Alternativt arbeid.....	56
Å stille krav	58
Vil ikke ut i arbeid.....	60
4.6 Oppsummering	61
5 Forståelse gjennom fortellinger	63
5.1 Innledning.....	63
5.2 Arbeidsdiskurs.....	64
Det kunne skjedd alle	65
Det er ikke min skyld	66
Jeg har det ikke bra.....	69
Jeg vil jobbe	71
Jeg er ikke som de andre	72
5.3 Individualiseringsdiskurs	76
Velger det selv.....	77
En god opplevelse	79
Under min verdighet.....	81
Jeg fortjener støtte	83
Jeg er en naver.....	85
5.4 Skiftende narrativer og motsetningsfylte diskurser.....	88
5.4 Oppsummering	91
6 Avslutning	92
6.1 Oppsummering	92
6.2 Forholdet mellom fortellinger og handlinger	93
6.3 Arbeidsledighetens variasjoner	95

6.4 Velferdsstatens forutsetninger.....	96
7 Litteraturliste.....	99
Nettsider	105
Avisartikler.....	105
Vedlegg	106
Vedlegg 1: Intervjuguide.....	106
Vedlegg 2: Rekruttering	109

1 Innledning

Jeg er ikke som en vanlig arbeidsledig som ikke får seg jobb, jeg kan få jobb i morgen hvis jeg vil.

(Ellen 41 år)

Med utgangspunkt i intervjuer med 16 arbeidsledige, vil jeg i denne oppgaven undersøke arbeidslediges syn på ledigheten. For flere av informantene i denne oppgaven oppleves den som problematisk. Det stemmer overens med tidligere forskning. At yrkesaktivitet er viktig kan blant annet knyttes til forventninger om selvforsørgelse, vellykkethet og en opplevelse av suksess. At arbeidsmarkedet tilbyr en arena for å vise frem evner og ressurser og å bidra med noe en opplever som viktig – både for en selv og for samfunnet - fremkommer i materialet. Samtidig impliserer sitatet over en viss grad av frivillighet. I materialet foreligger det intervjuer som peker i retning av slik valgfrihet, preget av store forventninger til arbeidet. Det er lite forskning på dette i Norge, og det bryter med det tradisjonelle synet på arbeid som viktig. Gitt at informantenes fortellinger preges av kulturelle føringer og normer, er det interessant å se hvordan enkelte av intervjuene bryter med en av velferdsstatens forutsetninger (Esping-Andersen 1990). En kan spørre seg om noen av fortellingene representerer tendenser til endrede holdninger ovenfor lønnsarbeidet, som vil kunne ha konsekvenser for arbeidsmarkedet og i neste instans velferdsstaten.

1.1 Hvorfor er arbeidsledighet et problem?

Opplevelsen av en situasjon som arbeidsledig må forstås innenfor en historisk og kulturell kontekst. En universalistisk sosialdemokratisk velferdsstat, slik den norske modellen representerer, forutsetter et aktivt arbeidsliv med få sosialhjelpsmottakere (Kjølørød 2008). At mange er i arbeid er nødvendig fordi velferdsstaten i hovedsak finansieres gjennom den generelle beskatningen. Videre bygger staten på solidaritet, tillit og troverdighet (Kjølørød 2008). Fordi arbeidsledige ikke bidrar til å finansiere velferdsstaten, representerer de en

trussel mot opprettholdelsen denne. Samtidig innebærer velferdsordninger alltid en risiko for utnyttelse av støtteordningene og urettferdig fordeling av godene (Rønning 2005). Slike faktorer viser hvordan arbeidsledige innehar en stigmatisert posisjon det knyttes usikkerhet til.

Denne oppgaven handler om livet uten arbeid, hvilke utfordring arbeidsledige møter, og hvordan en kan forholde seg til situasjonen. En situasjon som arbeidsledig innebærer på flere måter å havne på utsiden av storsamfunnet. I et samfunn bygget på høy yrkesdeltakelse, er det uunngåelig at arbeidet er en vesentlig faktor og et viktig knutepunkt i organiseringen av hverdagen. Uten arbeidet mister en mer enn bare lønnen (Wadel 1973). Å arbeide betyr å kunne bidra med noe som en anser som relevant, og at en høster anerkjennelse og respekt. Tidligere forskning viser at det ofte knyttes negative følelser til en hverdag som arbeidsledig (Paul og Moser 2009 og Amundson 1994). På den måten kan arbeidsledighet være et problem for den som rammes. Weber (1995) argumenterte i «*den protestantiske etikk*» for hvordan arbeid er en forutsetning for lykke og kan forstås som et mål i seg selv. Dette impliserer at arbeidet har stor verdi for den enkelte aktøren, og det velkjente sitatet «*Lediggang er roten til alt ondt*» er en god beskrivelse på holdninger som reflekterer arbeidets betydning. De arbeidslediges opplevelse av den marginaliserte situasjonen kan dermed forstås som et resultat av egne forventninger og holdninger i forhold til arbeid, i tillegg til at det preges av andre aktørers oppfatning av arbeid og arbeidets verdi.

Definisjonen av arbeidsledige som ligger til grunn for denne oppgaven knyttes til en forståelse av arbeidsmarkedet som en arena for kjøp og salg av arbeidskraft. Det innebærer i dag en tilknytning til lønnsarbeid (Halvorsen 2004). Statistisk sentralbyrå definerer arbeidsledige som «*personer uten inntektsgivende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid og kan begynne i arbeid straks*» (SSB 2012). For denne oppgavens del vil ikke forsøk på å skaffe seg arbeid være et krav. Både fordi det vanskelig kan kontrolleres, og fordi det kan tenkes at enkelte er mer eller mindre frivillig arbeidsledige. På bakgrunn av dette er kriteriet for å fylle kategorien som arbeidsledig i denne oppgaven at aktørene har vært uten inntektsgivende arbeid de siste 14 dagene, og som kan begynne i arbeid umiddelbart (NAV 2012).

1.2 Arbeidsledighet i Norge

I mellomkrigstiden var arbeidsledigheten i Norge preget av svingninger. Fra rundt åtte prosent ledighet i 1905, økte ledigheten i årene fra 1920 til 1922. Særlig høy var ledigheten mellom 1932 og 1934, hvor 33 prosent av de fagorganiserte var arbeidsledige på det meste (Halvorsen 2004). Først og fremst rammet ledigheten på denne tiden ungdom. Den første tiden etter andre verdenskrig var situasjonen en annen. Samfunnet var i større grad preget av mangel på arbeidskraft, fordi en gjenoppbygging av et krigsherjet Norge stod for tur (Halvorsen 2004). Ledigheten fortsatte å være forholdsvis lav helt frem til slutten av 1970-tallet (NAV 2012 og Halvorsen 2004:45). Deretter førte omstillinger i industrien til en overflødiggjøring av eldre arbeidskraft. Det førte til økt førtids- og uførepensjonering (Halvorsen 2004:45). Gjennom hele 1980-tallet var ledigheten lav, men jevnt stigende. I første halvdel av 1990-tallet ble et toppunkt nådd (NAV 2012). I 1993 var 5.5 prosent av arbeidsstyrken registrert som helt arbeidsledige, etterfulgt av større og mindre svingninger på rundt to og fire prosent (NAV 2012). Lavest var ledigheten i 2008, på 1.7 prosent. De seneste årene har andelen holdt seg stabilt på rundt 2.7 prosent (NAV 2012 og NAV 2013).

I internasjonale sammenligninger har Norge gjennomgående skilt seg positivt ut med lave og stabile ledighetstall (Halvorsen 2004:61). Også i dag er Norge blant få land i en særstilling når det gjelder lav arbeidsledighet (Eurostat 2012). Dette henger sammen med en sterk økonomi og en velferdsstat som bygger på solidaritet og tillit (Pierson og Castles 2006). Det viser betydningen av å opprettholde høy yrkesdeltakelse og en fellesskapsfølelse. I mitt empiriske materiale kan det se ut til å foreligge tendenser til økte forventninger til arbeidslivet, samt en svekket ansvarsfølelse i tilknytning til det solidariske fellesskapet.

1.3 Problemstilling

Gjennom en kvalitativ tilnærming basert på intervjuer med 16 heltidsarbeidsledige, undersøker jeg i denne oppgaven hvordan livet uten arbeid kan være. Hvilke utfordringer arbeidsledige møter og hvilke tanker de gjør seg om fremtiden. I tillegg til at arbeidsledighet kan true en sterk velferdsstat, innebærer arbeidsledighet en marginalisert posisjon som kan føre til en distanse mellom arbeidsledige og yrkesaktive. Utstengning fra arbeidsmarkedet

fører for mange til økonomiske problemer, svekket selvfølelse og negative blikk fra andre (Paul og Moser 2006 og Wadel 1973). På bakgrunn av dette innebærer som vist arbeidsledighet et potensielt problem både for staten og for den enkelte aktøren.

For å sikre gode levekår for arbeidsledige, samt en rettferdig og passende fordeling av velferdsstatens tilbud, kreves kunnskap om gruppen. Det foreligger lite norsk litteratur om hvordan arbeidsledige opplever sin hverdag, på tross av at dette er nødvendig innsikt for å vite noe om hvordan deres levekår er. En kvalitativ tilnærming til arbeidslediges beskrivelse av hva de gjør kan bidra til slik kunnskap. Da kan utforming av passende tjenester blir lettere. I tillegg gir det innsikt i hvordan de arbeidsledige egentlig har det. På den måten kan min spørsmålsstilling bidra til ferske beskrivelser og fortellinger av en hverdag som arbeidsledig, og oppgaven gir kumulativ forskning på et felt som omhandler aktører så vel som samfunnet som helhet.

Videre anlegger jeg en narrativ analyse for å undersøke hvordan fortellinger kan brukes for å gjøre arbeidsledighet forståelig. I tillegg til å se hvordan narrative brukes av enkeltpersoner, kan fortellingene bidra til økt forståelse av arbeidsledighet som fenomen. Det inkluderer arbeidsmarkedet og uttrykk for arbeidets verdi. På bakgrunn av dette tar oppgaven utgangspunkt i to spørsmålsstillinger:

Hvordan opplever og organiserer arbeidsledige hverdagen?

Hvilke fortellinger forstår arbeidsledige sin situasjon gjennom?

Det ligger i sakens natur at spørsmålsstillingen ikke omfatter hele problemet om arbeidsledighet. Historiene representerer ikke alle arbeidsledige, men er samlet inn gjennom dybdeintervjuer med 16 personer. Disse varierer i forhold til alder, bosted, yrkesbakgrunn og støttemottak. Dette drøftes nærmere under metodekapittelet. På tross av at undersøkelsesobjektet er den enkelte arbeidsledige og dennes forståelseshorisont, kan informantenes forståelser representere kollektive fortellinger og beskrivelser.

1.4 Oppgavens struktur

Som en innledning til egen empiri, vil kapittel to være teoretisk. Det vil være todelt, og først inneholde en kort gjennomgang av et utvalg eksisterende forskning på arbeidsledighetsfeltet. Felles for disse bidragene er at samtlige vektlegger det sosiale og kulturelle rammeverket som omhandler arbeidsledighet og tilknytning til arbeidsmarkedet. I tillegg tilbyr studiene ulike innfallsvinkler, og viser kompleksiteten i arbeidsledighet som tema. Dermed knyttes ledighet som et problem for den arbeidsledige til ulike forklaringer. Gjennom den redegjørelsen vil jeg forsøke å vise hvordan denne oppgavens tilnærming kan være et bidrag til feltets kompleksitet og perspektiver. I den neste delen vil jeg trekke paralleller mot min egen analyse, i tillegg til å vise hvilken forskningstradisjon jeg plasserer meg innenfor. Her vil jeg redegjøre for noen av de mest sentrale teoretiske bidragene jeg benytter meg av, med vekt på en narrativ tilnærming.

Kapittel tre vil inneholde en redegjørelse av det metodiske arbeidet for denne oppgaven. Jeg vil komme inn på oppgaven slik den ble planlagt, og slik den ble utviklet og gjennomført underveis i prosessen. En rekke metodiske avveininger avdekkes i kapitlet, sammen med det empiriske nedslagsfeltet og forskningsetiske betraktninger. Fremstillingen vil også gi innblikk i prosjektets dynamiske prosess og utvikling.

Kapittel fire og fem består av det analytiske arbeidet basert på intervjuamtaler med informantene. Kapittel fire viser hvordan de arbeidsledige opplever og beskriver sin hverdag. Særlig kommer informantenes variasjon og kompleksitet godt til syne her. Dette inkluderer de arbeidslediges uttrykk for samfunnsansvar og tanker om fremtiden. Kapittel fem representerer en narrativ tilnærming til de arbeidslediges fortellinger, og bygger på beskrivelsene fra kapittel fire. Sentralt her er en tolkning av hvordan de arbeidslediges narrativer er forankret i diskurser i samfunnet. I tillegg er forholdet mellom samfunn, individ og narrativer fremtredende.

I oppgavens siste kapittel vil jeg gi en kort oppsummering. Deretter vil jeg drøfte hvilken betydning beskrivelsene og narrativene kan ha. Det innebærer enkelte teoretiske betraktninger og potensielle empiriske implikasjoner av mine funn. Spørsmålet blir da hvordan arbeidslediges fortellinger kan påvirke samfunnet.

2 Tidligere forskning og teori

*Social expectations shape both how we present
ourselves and how we know ourselves*

(Mead 1934)

I dette kapittelet vil jeg først trekke frem noen studier, som på ulike måter viser hvordan livet som arbeidsledig kan fortone seg. Deretter vil jeg redegjøre for ulike teoretiske perspektiver, som preger problematikken i oppgaven. Denne delen vil begynne med en innføring i den narrative tradisjonen. Goffmans teori om selvpresentasjon og stigma benyttes for å kaste lys over hvordan informantene kan bruke fortellingene for å forstå situasjonen i en større sosial sammenheng. Andre teoretiske momenter i narrativene vil være tema for resten av kapittelet.

Den empiriske utviklingen på feltet, slik vi kjenner fenomenet i dag, vokste frem på 1930-tallet. En av de kanskje mest kjente studiene er Marienthalstudien (Halvorsen 2004). Marienthal, en liten by syd for Wien, var preget av høy arbeidsledighet. Med flere metoder forsøkte forskerne å avdekke virkningene av ufrivillig arbeidsledighet, og fant gjennomgående apati og tap av mening blant de arbeidsledige (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997). En stor andel av senere forskning bygger på denne studien, samtidig som dens overførbarhet kritiseres på grunn av synet på Marienthal som et ekstremtilfelle (Halvorsen 2009). Også Wight Bakkes studier refereres stadig til. Hans studier fokuserte i større grad på å undersøke forholdet mellom arbeid og velferdssystemer (Veiden 2008). Bakkes beskrivelser av arbeidsledige avdekker at de på tross av arbeidsledighetstrygd opplevde betydelige økonomiske problemer (Bakke 1940). Samtidig beskytter arbeidsledighetstrygden mot de største fysiske virkningene av ledigheten. Likevel påpeker han også at:

It cannot supply the loss of status and the sense of self-respect which vanish with a job. No social role is substituted for those gone with the job. (Halvorsen 2009:137, opprinnelig Bakke 1933:251).

Videre supplerte Bakke ledighetsforskningen ved å fremheve at typen arbeid en mister påvirker opplevelsen av ledigheten (Halvorsen 2009:138). På flere måter kan dermed Bakke

sies å ha større overføringsverdi til andre studier av arbeidsledige, på tross av at han ikke har fått samme oppmerksomhet som Marienthalstudien (Halvorsen 2009). Nedenfor vil jeg forsøke å vise variasjonen som foreligger på feltet, samt hvilke konsekvenser arbeidsledighet kan ha. Selv om min studie omhandler norske forhold, vil jeg i denne delen også trekke frem forskning fra andre land. Enkelte av disse er også noen år gamle. Det er derfor viktig å være bevisst på kulturelle ulikheter, samtidig som trekk ved disse studiene også kan ha relevans her. Wadels (1973) studie fra 1960-tallet anses av mange som en av de viktigste bidragene innen arbeidsledighetsfeltet, nedenfor vil jeg derfor gi en grundigere redegjørelse av hans bidrag.

2.1 En må gjøre seg fortjent til støtte

Hva skjer når man er villig til å arbeide, men det ikke er arbeid å få? Og hvem sin skyld er det? Dette spør George om i Wadels bok «*Now whose fault is that?*» (1973). George er en arbeidsløs trygdemottaker med tilholdssted på Newfoundland på 60-tallet. Det er George feltarbeidet til Wadel handler om. Grunnlagsmaterialet for studien er deltakende observasjon i 12 måneder. På grunn av en arbeidsulykke ble George sykemeldt for en kortere periode, og kom aldri tilbake i fullt arbeid. Wadel (1973) tar for seg hvordan George tilpasser seg ledigheten, og hvordan arbeidsføre menn opplever det å måtte leve på offentlig sosialhjelp. Studien fokuserer altså på de problemene arbeidsledige sosialhjelpsmottakere møter når de forsøker å opprettholde selvrespekten og leve et verdig liv. Det viser seg at det ikke bare er nedgang i økonomien som er problematisk: «*The deprivation, through the inability to secure employment, is not only - ... -a matter of income deficiency.*» (Wadel 1973:9).

Studien er gjennomført i Canada hvor det foreligger en annen samfunnsstruktur og andre støtteordninger enn i Norge. Likevel ser jeg den som relevant også for norske forhold. Det norske arbeidsmarkedet på 60-tallet var i stor grad preget av fysisk hardt arbeid, som tømmerhogst og skipsfart, i likhet med forholdene på Newfoundland (Helle et al. 2006). Dette fører til at de sosiale normene tilknyttet arbeidsdeltakelse også i Norge antas å være preget av et syn på mannen som den inntektsgivende part (Connell 1995). Dette bidrar til at nedverdigheten tilknyttet det å motta offentlig støtte kan antas å være relativt lik i Norge som på Newfoundland. Selv om studien er over femti år gammel, kan den fortsatt sies å være

relevant. På tross av at arbeidsmarkedet og kjønnsrollene har gjennomgått en kraftig endring de siste årene, er negative konsekvenser av arbeidsledighet i stor grad fortsatt gjeldene (Paul og Moser 2009). Dette trekker i retning av at resultatene fra Wadels (1973) studie av arbeidsledige George kan bidra til å kaste lys over dagens forhold blant arbeidsledige i Norge. Det er derimot nødvendig å være klar over de metodiske forskjellene og de ulike analytiske utgangspunktene i Wadels (1973) studie og denne oppgaven. På bakgrunn av dette vil ulike tilnærminger kunne generere ulike utsagn og beskrivelser fra de intervjuede. Likevel kan Wadels (1973) studie fungere som et sammenligningsgrunnlag, så lenge en er bevisst på forskjellene.

Resultater fra observeringen av Georges liv danner grunnlaget for det sosiale tapet og nedverdigelsen som knytter seg til det å være langtidsarbeidsledig. Å være avhengig av sosialhjelp forstås både som sosialt belastende, men også som et hinder for å komme inn på arbeidsmarkedet igjen (Wadel 1973:143). Når en mottar sosialhjelp er det problematisk å holde kontakt med potensielle arbeidsgivere og nettverk som inneholder jobbalternativer. Det å måtte opplyse om at en har vært eller er arbeidsledig til en eventuell arbeidsgiver kan for mange kreve stor grad av mobilisering, og initiativet til å skaffe seg jobb kan synke. George trakk også frem sladder om misbruk av velferdsordningene som ubehagelig. Det førte til at enhver sosialhjelpsmottaker ble mistenkeliggjort, og at negative holdninger knyttet seg til det å være arbeidsledig. En måte å mestre denne nye hverdagen på kan for enkelte være å trekke seg tilbake sosialt. På den måten slipper en å forholde seg til ledigheten i like stor grad. Som arbeidsledig tilbrakte George mye tid hjemme (Wadel 1973:81-82). Han uttrykte at overgangen fra å arbeide til ikke å ha noe å gjøre, var tøff. Løsningen ble å forsøke å fylle dagene med gjøremål, som huslige sysler, reparasjoner og vedlikehold. Til sammen utgjorde aktivitetene syv, åtte timer, tilsvarende en arbeidsdag. Jakt og vedhogst var andre mer sportslige og sosiale aktiviteter han kunne fylle tiden med. Wadel (1973:93) argumenterer for at et engasjement for ulike aktiviteter og en produktiv hverdag, slik George utviste, gjør det lettere for en arbeidsledig mann å ta vare på sin rolle som sjef i hjemmet. Denne rollen utspiller seg både som relasjon i hjemmet, men også utenfor – i relasjon til andre menn (Wadel 1973:92).

Forholdet til andre menn var preget av hva de drev med (Wadel 1973:92). Kontakten med andre sosialhjelpsmottakere var derfor i større grad preget av en likeverdig og symmetrisk samtale, enn kontakt med menn som var i arbeid. Dette skillet mellom folk i arbeid og folk på

sosialtjeneste var grunnsteinen i de fleste sosiale relasjoner. George hadde mindre kontakt med sine venner fra arbeidsplassen nå enn tidligere, og forholdet var mer anstrengt (Wadel 1973:122-123). Å mestre arbeidsledigheten innenfor de sosiale og moralske rammene som ligger til grunn viser seg å være vanskelig. Det viser betydningen arbeidet har for sosial status og identifisering. At det ikke er arbeid å få ser ikke ut til å være noen god grunn til å være arbeidsledig. Hverken for den arbeidsledige selv, for dem han omgås eller for samfunnet forøvrig (Wadel 1973:59). Det gjør at den arbeidsledige må forholde seg til visse sosiale regler. Eksempelvis å avgrense kontakten med andre arbeidsledige, og å engasjere seg i aktiviteter for å bevise sin arbeidslyst (Wadel 1973:61). En alternativ tilnærming til ledighetsfeltet, er statistiske undersøkelser av ledighetens omfang og konsekvenser. Det bidrar til et litt annet perspektiv og forståelse.

2.2 En negativ effekt på den mentale helsen

Flere studier med utgangspunkt i store analyser, påpeker en korrelasjon mellom arbeidsledighet og dårligere psykisk helse (McKee-Ryan et al. 2005 og Murphy og Athanasou 1999 i Paul og Mosers 2009). Disse legger til grunn en antakelse om at arbeidsledighet fører til bekymring og skuffelse. Alternativt kan det tenkes at dårlig psykisk helse fører til arbeidsledighet. At aktører med psykiske vanskeligheter har større sannsynlighet for å miste jobben, ved at psykiske problemer kan redusere ens arbeidskraft og øke fraværet, som igjen kan resultere i oppsigelse (Mastekaasa 1996).

Spørsmålet om kausalitet er utgangspunktet for Paul og Mosers (2009) artikkel om arbeidsledighetens konsekvenser. Med utgangspunkt i 237 tverrsnittsundersøkelser og 87 longitudinelle undersøkelser, analyserte de hvilke konsekvenser arbeidsledighet har på mental helse. Den gjennomsnittlige effekten av arbeidsledighet var på 0.51, hvor arbeidsledige utviste mer ubehag og skuffelse enn de i arbeid. Dette bidrar til en signifikant forskjell i mental helse mellom de som er i arbeid og arbeidsledige. Videre fant de at 34 prosent av de arbeidsledige gjennomsnittlig hadde psykiske problemer, mot 16 prosent av de yrkesaktive. Dermed konkluderes det med at arbeidsledighet ikke bare er korrelert med psykiske plager, men at arbeidsledighet også skaper psykiske plager. Likevel vil det kunne tenkes tilfeller hvor

en negativ psykisk helse fører til arbeidsledighet, og en konklusjon over kausalitetsspørsmål vil aldri være fullstendig.

Videre i Paul og Mosers (2009) artikkel drøftes variasjonen blant arbeidsledige. Særlig hvordan ulike grupper antas å bli påvirket på ulike måter. I det følgende vil noen variasjoner trekkes frem her, for å vise hvilke hypoteser som har vært fremsatt innenfor litteraturen (Bl.a. Gallie og Alm 2000), samt hva Paul og Mosers (2009) funn viser. Den første kategorien som trekkes frem er kjønn, hvor manndom i vestlige samfunn ofte knyttes til arbeid. Det kan gjøre det vanskeligere for menn enn kvinner å forholde seg til ledighet. Samtidig har ofte kvinner flere alternative roller de kan spille på, som ikke knytter seg direkte til lønnsarbeid. På bakgrunn av dette har det vært antatt at menn opplever større negative effekter av arbeidsledighet enn kvinner. Paul og Mosers (2009:272) funn støtter dette, hvor de finner en signifikant forskjell på negative konsekvenser av arbeidsledighet mellom menn og kvinner. Dette er i overensstemmelse med Wadels (1973) studie av George.

En annen hypotese er at høy sosioøkonomisk status beskytter mot negative konsekvenser på den mentale helsen. De med høy sosioøkonomisk status er ofte bedre økonomisk og sosialt rustet til å møte motgang. Ofte besitter de bedre mestringsstrategier enn folk med lavere sosioøkonomisk status, i tillegg er det ofte en høyere andel arbeidsledighet i gruppen med lavere sosioøkonomisk status. Det kan bidra til en bevissthet om at det vil være vanskelig å finne en ny jobb. Også denne hypotesen finner de signifikant støtte for i sine analyser (Paul og Moser 2009:272). Ledighetens varighet antas å påvirke hvordan arbeidsledighet oppleves. Paul og Moser (2009) viser til en lineær modell hvor stressfaktorene ved ledighet akkumuleres etterhvert som varigheten øker. Den arbeidsledige opplever stadig mer nedslående resultater på arbeidssøkermarkedet, det økonomiske presset øker, sparepenger brukes opp og ulike gjenstander trenger stadig mer vedlikehold etterhvert som varigheten på ledigheten øker. En alternativ hypotese er en kurvlineær modell hvor de negative konsekvensene vil øke jevnt med varigheten på ledigheten, for så å avta. Paul og Moser (2009) finner i sine analyser støtte for begge hypotesene. Med bakgrunn i dette komplekse mønsteret, konstruerer de en ny graf. Denne viser hvordan det er en sterk negativ effekt på psykisk helse i løpet av det første året som arbeidsledig, hvor denne er høyest rundt niende måned. Etter en liten nedgang og noen svingninger faller grafen til en middels effekt på psykisk helse som holder seg relativt stabil gjennom det andre året og første halvdel av det tredje. Deretter sees en forverring av de negative konsekvensene. Til denne grafen tilhører lite

datamateriale, og dermed kan funnene være ustabile (Paul og Moser 2009: 274). På tross av dette konkluderer de med at de negative konsekvensene av arbeidsledighet på den mentale helsen er større for langtidsledige enn kortidsledige, og at kortidsledige mestrer ledigheten på en bedre måte.

Resultatene over viser at arbeidsledighet fremsetter en trussel mot den psykiske helsen, og bør derfor ikke undervurderes som problem. Paul og Moser (2009: 280) konkluderer med at: «*The result is a clear and unequivocal warning that unemployment is a severe risk for public mental health that must be fought with all possible means.*»

En lignende studie har vært gjennomført med utgangspunkt i de skandinaviske landene. Bjørklund og Eriksson (1998) undersøkte effektene av arbeidsledighet på mental helse i Danmark, Finland, Norge og Sverige. Også i disse landene fant Bjørklund og Eriksson signifikant dårligere mental helse blant arbeidsløse enn blant yrkesaktive. Dette støtter Paul og Mosers (2009) overføringsverdi til det norske samfunnet og denne oppgaven.

I det overstående har fokuset i stor grad vært konsentrert rundt den enkelte arbeidslediges personlige problemer. Det kan tenkes at også andre aktører har påvirkning på den arbeidslediges hverdag. Det er dette som er utgangspunktet i studien som fremsettes nedenfor.

2.3 Langtidseffekter i form av brennmerking

Nilsen og Reiso (2011) brukte norske registerdata for å undersøke hvilke langtidseffekter ledighet kan ha. De tok utgangspunkt i en gruppe unge mennesker som hadde vært i arbeid en kortere periode, hvor noen hadde blitt arbeidsledige. De arbeidsledige ble hvert år, i ti år, sammenlignet med gruppen som var yrkesaktive på samme tidspunkt. Dermed undersøkte de hvilke langtidseffekter en periode som arbeidsledig kan ha. Utgangspunktet var å undersøke om det foreligger store, vedvarende negative konsekvenser av å være eller å ha vært arbeidsledig. Funnene viser at arbeidsledighet har en negativ effekt på senere suksess på arbeidsmarkedet. De aktørene som var arbeidsledig i basisåret hadde større sannsynlighet for å være arbeidsledig, eller bli det igjen, på et senere tidspunkt, enn de som ikke var arbeidsledige i basisåret. At arbeidsmarkedserfaring virker inn på sannsynligheten for å komme i arbeid, finner også Hyggen (2005:59) støtte for i sin studie av arbeidsledig ungdom.

Nilsen og Reiso (2011) bruker begrepet «scarring effect» (DiPrete og Eirich 2006) som en forklaring og beskrivelse på hvordan andre forholder seg til arbeidsledige. De arbeidsledige pålegges en form for brennmerking som hefter ved dem over tid. Dette bidrar til en langtidseffekt av arbeidsledighet som pålegges av andre, og som påvirker fremtidige muligheter på arbeidsmarkedet. På bakgrunn av dette bidrar «scarring effects» til at ulikheten mellom de som har vært i arbeid hele tiden, og de som har vært arbeidsledig en kort periode, øker. Nilsen og Reiso (2011) fant at et år etter en periode med ledighet er fortsatt mange uten arbeid. Etter fem år var sannsynligheten for å være arbeidsledig på 17.2 prosent for de som hadde en periode med ledighet i basisåret, mens den var på 7.8 prosent for de som var i arbeid i basisåret. Nilsen og Reiso (2011) ser tendenser til «scarring effects» hele ti år etter at ledigheten inntraff. Dette viser at tidlig arbeidsmarkedshistorie er avgjørende for senere suksess på arbeidsmarkedet.

Perspektivet er rettet mot hvordan andre aktører forholder seg til arbeidsledige. «Scarring effects» brukes som en beskrivelse på hvordan andre, mer eller mindre bevisst, diskriminerer arbeidsledige i sosiale interaksjoner (Di Prete og Eirich 2006). Dette har fellestrekk med signalteori (Spence 1973) som postulerer at lange ledighetsperioder sender signaler om at søkeren er dårlig arbeidskraft eller mangler kompetanse (Hyggen 2005:59). Dette bringer konsekvensene av arbeidsledighet utover den enkelte aktøren det rammer, til også å gjelde i interaksjon med andre. Studier av andres holdninger er interessante fordi andres blikk uunngåelig vil prege hvordan den arbeidsledige ser på seg selv, og opplever sin situasjon. I tillegg vises hvilke holdninger og verdier overfor arbeid som preger et samfunn. På bakgrunn av dette går jeg nedenfor nærmere inn på hvordan møtet med andre kan være.

2.4 De tror du jeger til det motsatte er bevist

Mange arbeidsledige mottar økonomisk støtte fra offentlige sosialtjenester, i dag representert av NAV. For mange innebærer veien til sosialkontoret svekket selvfølelse og krever stor grad av mobilisering. Ofte er aktøren preget av lav mestringsfølelse og selvtillit før han kommer. Møtet med sosialtjenester bør derfor være av positiv art. Dette er bakgrunnen for Rønnings (2005) artikkel om den institusjonelle ydmykelsen, som tar for seg hvordan møtet med andre kan være dersom du tilknyttes en stigmatisert livsform. Selvrespekt og verdighet er viktig for

alle, uansett hvor langt nede en måtte være (Rønning 2005). Fra en tidligere klientundersøkelse (Rønning og Vabo 1994) kommer det frem hvordan brukerne ofte føler seg mistenkeliggjort, og viljen til å hjelpe kan i enkelte tilfeller oppfattes som ikke-eksisterende. Disse holdningene knytter Rønning (2005) til en frykt i befolkningsflertallet for å gi stønad til uverdige trengende. Her representerer sosialhjelpskontorer allmenningen, og viser hvordan det å motta støtte er knyttet til skepsis og nedverdiggende holdninger fra andre. Ofte oppleves dette som ubehagelig for sosialhjelpsmottakeren. Som en av Rønnings informanter uttrykte: «*De tror du juger til det motsatte er bevist.*» (Rønning og Vabo 1994:43). Rapporten viser at andres holdninger ovenfor en aktørs situasjon som arbeidsledig kan prege hans verdighet og selvfølelse. Lignende funn avdekker Lundberg (2012).

Lundberg (2012) tar i sin doktoravhandling opp brukernes erfaringer med NAV, i form av hvordan relasjonen oppleves fra brukernes perspektiv. Utgangspunktet for avhandlingen er samtaleintervjuer med 29 informanter med ulike bakgrunn, rekruttert fra ulike NAV-kontorer. Relasjonen til sosialkontoret oppleves av informantene som ustabil og uforutsigbar. En ustabil relasjon er preget av asymmetriske maktrelasjoner, hvor en kan velge å «spille på lag» med organisasjonene. Begrepet uforutsigbarhet omfavner ikke bare ustabiliteten som ligger i relasjonene på grunn av asymmetriske maktrelasjoner, men også ustabiliteten i utfallene av ulike saksbehandling. Både i form av ulike saksbehandleres løsninger, og hyppig utskiftning av saksbehandlere. Hvordan relasjonen mestres avhenger av den enkelte aktørens livssituasjon. Ulik kunnskap om sine rettigheter, og ulik kompetanse til å ta seg frem i et velferdslandskap er bare noe som skiller hvordan ulike grupper opplever møtet med NAV. Til sammen bidrar dette til uforutsigbarhet (Lundberg 2012). I tillegg representerer møtet med NAV et sjokk for mange. Det de trodde var et sikkerhetsnett i vanskelige situasjoner viste seg å være et fragmentert landskap de måtte sette seg inn i. Ulike instanser, mange ansatte å forholde seg til, vanskeligheter med å tilegne seg riktig og relevant informasjon, i tillegg til å måtte sette seg inn i egne plikter og rettigheter satte for mange tilliten til systemet på prøve (Lundberg 2012). Dette kan reflektere holdninger som oppleves nedverdiggende og respektløst.

Funnene viser hvordan arbeidsledige, i tillegg til å måtte forholde seg til personlige problemer tilknyttet ledigheten, må håndtere møtet med andre aktører som tidvis oppleves som vanskelig og nedverdiggende. Dermed innebærer ikke tap av arbeid kun et økonomisk tap, men også et sosialt tap. Opplevelser av andres skepsis knyttes av Rønning (2005) til velferdsstatens

utfordringer. Nedenfor går jeg nærmere inn på undersøkelser av hvordan økonomisk støtte påvirker arbeidslediges søkeadferd.

2.5 Motivasjon og arbeidets verdi

Bekymringer for at generøse støtteordninger skal forsinke prosessen med å komme tilbake til arbeidslivet knytter seg både til folks ønske om, behov for og vilje til å arbeide (Hyggen 2005). Det foreligger omfattende empiri tilknyttet dagpengesystemets virkninger på arbeidslediges adferd (Røed 1999, Holmlund 1998, Pedersen og Westergård-Nielsen 1998 og Eriksson et al. 1999). Stort sett er konklusjonene tvetydige (Gallie og Vogler 1994:142). Likevel trekker det samlet i retning av at gunstige dagpengeordninger reduserer sannsynligheten for å komme seg ut av ledigheten, samtidig som at overgangen til jobb øker noe når dagpengeperioden går mot slutten (Røed og Zhang 1999). Her vil jeg trekke frem noen studier som viser kompleksiteten.

Gallie og Vogler (1994) undersøkte om ulikheter i motivasjon har betydning for arbeidsmarkedet. Det innebærer å undersøke om arbeidsledige, i mindre grad enn yrkesaktive, ser på arbeid som ønsket og nødvendig. Dette måles ut ifra om en vil fortsette å arbeide dersom det ikke er økonomisk nødvendig. Funnene viser at arbeidsledige som helhetlig gruppe, i større grad enn yrkesaktive, ønsker å arbeide. Derimot synes ikke høy arbeidsforpliktelse å prege sjansene for å komme tilbake i arbeid (Gallie og Vogler 1994:149). Videre undersøker de om arbeidsledige er mindre fleksible i forhold til hvilke jobber de tar, og stiller større krav enn yrkesaktive. En slik fleksibilitet deles inn i lønn, kompetanse og geografisk mobilitet, hvor ingen viser vesentlige forskjeller fra yrkesaktive. Det er større variasjoner innenfor ulike typer av arbeidsledige (Gallie og Vogler 1994:128). Med utgangspunkt i samme begrepspar spør Gallie og Alm (2000) om variasjoner mellom lands velferdssystemer påvirker arbeidslediges motivasjon. I sine undersøkelser finner de ingen støtte for at generøse velferdsstater reduserer fleksibiliteten i forventet lønn, kompetanse eller mobilitet. Gallie og Alm (2000:125) fant heller ingen signifikante forskjeller på noen av fleksibilitetsdimensjonene mellom de som mottok støtte, og de som ikke gjorde det. Dermed konkluderer Gallie og Alm (2000:132) med at de ikke finner støtte for argumentet om at generøse velferdssystemer påvirker menneskers forpliktelser til arbeid. Heller ikke størrelsen

på den økonomiske støtten syntes å ha noen påvirkning. Sammenligninger mellom land med ulike velferdssystemer, viste at i land hvor velferdssystemene var mest generøse, utviste de arbeidsledige høyest grad av arbeidsforpliktelse (Gallie og Alm 2000:132). At arbeidsledige uttrykker større arbeidsforpliktelse enn yrkesaktive, kan være fordi yrkesaktive i større grad tar arbeidet for gitt. Ofte merker en ikke hva en har, før det faller bort.

Med utgangspunkt i intervjuundersøkelser med arbeidsledige i Danmark, Finland, Norge og Sverige, undersøkte Røed (1999) hvordan arbeidslediges holdninger, motivasjon og søkeadferd preges av landets dagpengesystem og arbeidsmarkedspolitik. I Norge ga bortimot samtlige uttrykk for et sterkt ønske om å komme i jobb. Likevel hadde en tredjedel ikke gjort noe aktivt med å komme seg i arbeid de siste fire ukene før intervjuet (Røed 1999 og Røed et al. 1999). Dette ble knyttet til at mange hadde gitt opp å skaffe seg ordinært arbeid, og kan i likhet med Marienthalstudien (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997) innebære en form for apati. Videre finner Røed (1999) at arbeidsledige som mottar dagpenger er mindre aktive i søkeprosessen, enn arbeidsledige uten dagpenger. Det trekkes i retning av at dagpengesystemer kan påvirke arbeidslediges motivasjon og søkeadferd. Samtidig presiserer han at dette funnet kun er signifikant for de norske tallene, og advarer mot å trekke sterke slutninger på grunnlag av disse resultatene (Røed 1999:7). Likevel konkluderes det med at økonomiske insentiver har en viss, men ikke stor, betydning for de lediges vilje til å aktivisere seg for å finne en jobb (Røed 1999:14). I undersøkelsene av hvilke krav de arbeidsledige stilte til et eventuelt jobbtillbud ble det ikke avdekket noe som tyder på at arbeidsledige med dagpenger er mer kresne enn arbeidsledige uten (Røed 1999:12). Dette stemmer overens med Gillie og Alms (2000) funn.

Hyggen (2005) sammenligner norske og danske ungdommers arbeidsinvolvering. Det økonomiske støttesystemet for arbeidsledige er betydelig mer generøst i Danmark enn i Norge (Hyggen 2005:48). Det bidrar til at danske ungdommer på sosialpenger har en bedre økonomi enn norske arbeidsledige ungdommer. Arbeidsinvolvering er ment å fange opp individers holdninger og verdsetting av lønnsarbeidet som sentral livsverdi (Hyggen 2005:54). Grad av arbeidsinvolvering ble målt ved at ungdommene vurderte hvor enig eller uenig de var med seks ulike utsagn. Funnene viser at de danske ungdommene gjennomgående rapporterer lavere arbeidsinvolvering enn de norske (Hyggen 2005:56). Undersøkelser av sjansen for å komme i arbeid viser at ungdom med høy grad av arbeidsinvolvering i større grad er tilbake i arbeid enn ungdom med lav grad av arbeidsinvolvering (Hyggen 2005:59). Det viser at

holdninger til arbeidsmarkedet og verdsetting av lønnsarbeid øker sannsynligheten for å komme i jobb. Hyggen (2005) konkluderer med at lønnsarbeidet i mindre grad ble ansett som en sentral livsverdi av dansk ungdom.

De ulike studiene over viser at det ikke er klare tendenser til at en generøs velferdsstat påvirker motivasjonen til å arbeide. Likevel viser funnene at det finnes grader av arbeidsinvolvering og arbeidsforpliktelse. Nedenfor vil jeg trekke frem en tekst som står i forlengelsen av dette.

2.6 Arbeid mindre – lev mer

Vennerød (1982:15) skrev en arbeidspolitisk kritikk gjennom «Den arbeidssky», som lenge hadde trodd på at det var gjennom arbeidet man realiserte seg selv. Det var slik han hadde blitt oppdratt. Nå spør han seg om det er nødvendig med åtte timers arbeidsdager i Vesten i dag (1982:11). Er det ikke på tide å kvitte seg med arbeidsplassen som sentrum for identifisering? Han argumenterer for at arbeidsledigheten i seg selv er ikke noen ulykke (Vennerød 1982:35). Arbeidsledighetens negative konsekvenser er i hovedsak skapt av andres misnøye på den arbeidslediges vegne. Dersom den arbeidsledige ikke behandles som den «*absolutte taper i samfunnets rotterace*», vil problemene av ledigheten reduseres til nærmest null (Vennerød 1982:39). Vanen med at livets hovedaktiviteter organiseres av arbeidsgiver, er grunnen til omstillingsproblemer, ikke mangel på arbeid.

Vennerød (1982) trekker altså frem et alternativt syn på arbeidet, som kan bidra til å forklare ulik grad av arbeidsinvolvering (Hyggen 2005). Det inkluderer tanker om hvorfor folk er inaktive i søkeprosessen, samtidig som de uttrykker et sterkt ønske om å komme i jobb (Røed 1999 og Røed et al. 1999). Det er nødvendig å være klar over at Vennerøds (1982) tilskudd ikke forstås som et forskningsbidrag på lik linje med de andre bidragene. I større grad representerer dette et tankesett og en kommentar. Sammen synes jeg likevel studiene får frem tosidigheten som ligger til grunn for livet som arbeidsledig. På den ene siden har aktørene forventninger til eget liv og en selvfølelse som for mange svekkes når de mislykkes på arbeidsmarkedet. På den andre siden tvinges arbeidsledige til å forholde seg til påvirkninger utenfra og holdninger i samfunnet forøvrig. Den arbeidsledige må forsøke å mestre og å forstå ledigheten innenfor de sosiale og moralske rammene som ligger til grunn.

Nedenfor beveger jeg meg over i den andre delen av dette kapittelet, hvor jeg trekker frem noen sentrale teoretiske bidrag som særlig er interessante under den narrative analysen. Først kommer en redegjørelse av den narrative tradisjonen.

2.7 Narrativer

Den narrative tradisjonen vektlegger betydningen av fortellinger i forståelsen av kulturer, grupper og individer. Et narrativ inneholder flere hendelser som følger hverandre i en kronologisk rekkefølge (Polkinghorne 1988 og Polletta et al. 2011). Resultatet er midlertidige, meningsfulle historier hvor hendelsene er kausalt ordnet (Polletta et al. 2011). Dermed gis en årsaksforklaring, der foregående hendelser forklarer nåværende situasjon. Dette knyttes til menneskers meningsdannelse, og gir en oppfattet kausalitet. Det fører til en forståelse av selvet som en dynamisk historie som både inkluderer det som har vært, men også forventinger om hva som kommer. Ofte har narrativer et hovedpoeng, en evaluering eller et moralsk aspekt (Presser 2009:178 og Polletta 2011:111), og det tilbyr en subjektposisjon. Gjennomgående i oppgaven kommer jeg til å bruke begrepene narrativ og fortellinger om hverandre. Begrepene har gjentatte ganger blitt forsøkt definert fra hverandre. Det har blitt gjort på så ulike måter at det heller har ført til mer begrepsforvirring enn begrepsforklaring (Polletta et al. 2011:111).

Det er mange måter å gjøre en narrativ analyse på. Gubrium og Holstein (2009:18) deler narrativ analyse inn i fire ulike strategier, avhengig av hvordan en forholder seg til to ulike analytiske dimensjoner: om en ser narrativet holistisk eller fragmentarisk, og om en fokuserer på narrativenes innhold eller form. Mine analyser er i hovedsak holistiske og innholdsfokuserte. De er holistiske fordi jeg analyserer historiene om å være arbeidsledig i et livshistorisk perspektiv. Tidvis er de også fragmentariske, når jeg plukker ut og analyserer deler av intervjuet. Videre handler fortellingene jeg har analysert mer om tema enn person. Analysene er innholdsfokuserte fordi jeg konsentrerer meg om hva som blir sagt, heller enn hvordan det sies. Det betyr ikke at språk og begreper ikke er av interesse, det har også vært viktig i mine analyser. Likevel er det innholdet, og ikke formen som har vært min hovedinteresse.

For å gjøre det lettere å forstå hvordan dataene er analysert og hva som legges i begrepet narrativer, vil jeg forsøke å definere forholdet mellom virkelighet, samfunn og identitet

(Wetherell og Potter 1992:6). I forhold til virkelighet, kan en forstå narrativer som rasjonaliseringer over noe som har skjedd i fortiden, og noe som er med på å bestemme fremtidige handlinger (Polletta et al. 2011). Folk forstår sine handlinger gjennom fortellinger og lever sine liv på grunnlag av disse fortellingene. På den måten blir forholdet mellom narrativer og virkeligheten som en sirkel. Hvilke narrativer den arbeidsledige trekker på vil påvirke hans eller hennes handlinger, og dermed virkeligheten en lever i. Samtidig konstrueres narrativene gjennom denne virkeligheten. Å si at det foreligger lovmessigheter mellom fortellinger og handlinger er problematisk, men en sannsynlighet for handling antas å foreligge.

Når det gjelder forholdet til samfunn, er narrativer fortellinger i et samfunn, ikke fortellinger om samfunnet. En må forstå den sosiale konteksten fortellingen eksisterer innenfor for å forstå dens betydning. Som Presser (2009:178) uttrykker er narrativer viktige fordi vi kjenner verden gjennom, og lever våre liv gjennom, fortellinger som er kulturelt tilpasset. «...*stories thematize the points of connection between personal and collective experience, desire and effort*» (Presser 2009:179). En narrativ analyse kan belyse et fenomen på en bred og nyansert måte. Situasjonen som arbeidsledig forstås på bakgrunn av de narrative som er konstruert om fenomenet. Disse er ikke bare reproduksjoner av rådende oppfatninger i samfunnet. Narrative er også i konstant diskusjon med disse oppfatningene (Wetherell 1996:222 og Richardson 2012). Når et narrativ konstrueres, trekker man på identifiseringer som er fremsatt tidligere. Fortellingene sier noe om hvilke holdninger og verdier som fremstår som viktige, og vil endre seg i takt med samfunnet. Om noen år er det kanskje andre fortellinger arbeidsledige konstruerer for å forklare og forstå situasjonen. Dermed kan en narrativ analyse bidra til å gjøre de sosiale strukturene vi befinner oss innenfor meningsfulle. I tillegg kan vi forstå hvordan de påvirker oss til å handle. Det betyr at måten arbeidsledighet snakkes om, påvirker opplevelsen og forståelsen av situasjonen.

Narrativer og identitet henger sammen ved at en narrativ tilnærming åpner for å fange subjektive selvoppfatninger (Polletta et al. 2011 og Riessman 2008:8). Narrative er et sett fortellinger vi bruker for å vise hvem vi er. Disse er forankret i samfunnet og kan brukes på ulike måter til ulike formål. Narrative blir på den måten både en kilde til resonnementer, og en kanal for selvpresentasjon (Richardson 2012). Identitet forstås som relasjonelt, og må forhandles og konstrueres (Fangen 2006:9). På den måten åpner studiet av narrative opp for å få innsikt i tilgjengelige og fordelaktige subjektposisjoner innenfor et større kulturelt

rammeverk. Ved at identiteten er et resultat av andre menneskers respons og holdninger ovenfor en selv, åpner det for innsikt i kulturelle verdier og normer. På samme måte som identifisering er et element i narrativer, er narrativer som meningsbærende fortellinger et moment i en diskurs.

2.8 Diskurs

En diskurs er måten historien i narrativet fortelles på. En diskurs består av flere narrativer, og andre momenter. Diskurs kan forstås som en måte å snakke om og å forstå verden på (Jørgensen og Philips 1999). Det handler om språkets rolle i den sosiale konstruksjonen, og hvordan fortellinger i større diskurser benyttes for å fremme ulike meninger og forståelser. Jeg vil benytte Neumanns (2001:18) definisjon av diskurs:

... et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett av sosiale relasjoner.

Definisjonen brukes fordi jeg er opptatt av hvordan utsagn er systematisert på måter som frembringer mening. En diskurs er, slik det fremgår i Neumanns (2001) definisjon, mer enn bare et sett narrativer. De inngår i all dagligtale og er mer eller mindre stabile, meningsbærende oppfatninger. Diskursene i denne oppgaven kan også inneholde andre narrativer enn de jeg har plassert under dem. Siden det er narrative i diskursen jeg er interessert i, kommer jeg likevel ikke til å gå nærmere inn på diskursenes innhold enn de narrative jeg har plassert i den.

Diskursiv kamp, eller interdiskursivitet, omhandler forholdet mellom diskurser (Jørgensen og Philips 1999 og Neuman 2001). En diskurs er ingen lukket enhet, men omformes og påvirkes i kontakt med andre diskurser. Det betyr at forskjellige diskurser, som representerer hver sin måte å forstå og snakke om den sosiale verden på, hele tiden kjemper mot hverandre. På den måten bidrar de til å forandre og reprodusere den sosial virkeligheten. Samtidig kan de eksistere mer eller mindre harmonisk sammen. Det er viktig å forstå diskurser fordi ulike diskurser kan fremme forskjellige handlinger som mulige og relevante i en situasjon (Jørgensen og Philips 1999:18). Det impliserer hvilke tilgjengelige narrativer som foreligger.

Foucault representerer for mange diskursens far, og fokuserer på reglene for hvilke utsagn som aksepteres som meningsfulle innenfor en historisk periode. «*I am supposing that in every society in the production of discourse is at once controlled, selected, organised and redistributed according to a certain number of procedures...*» (Foucault 1972). Det innebærer at diskurser setter grenser for hva som sies og hva som gir mening. Da skapes også subjekter i diskurser, og på den måten inngår narrativer i diskurser (Jørgensen og Philips 1999:24). Dermed tilbyr ulike diskurser ulike måter å forstå og snakke om en situasjon på.

For min del, har den analytiske orienteringen i hovedsak dreid seg om en narrativ analyse. Likevel bidrar en diskursorientering til å undersøke hvilke mønstre fortellingene har, og knytte de til ulike fremstillinger og forståelser av virkeligheten. I analysen har jeg identifisert to diskurser, en arbeidsdiskurs og en individualiseringsdiskurs, hver med sine narrative repertoarer. På den måten bidrar diskursene til å organisere narrative på en oversiktlig måte. Både diskurser og narrativer trekker på posisjonering i sosiale relasjoner. Dermed blir narrative jeg analyserer også meningsfulle gjennom teorier om stigma, nøytraliseringsteknikker, grensedragninger og individualisering.

2.9 Stigma

Stigma er et sosialt produkt som skapes i relasjon til andre mennesker (Goffman 1963). Hva som anses som stigmatiserende vil avhenge av kultur og sosialt miljø. Det kan endre seg over tid. Både forhold vedrørende ens utseende, livsstil eller tilhørighet til sosiale og kulturelle grupper kan føre til stigma, og gir som regel svekket selvbilde (Goffman 1963:12-13). Et stigma oppstår fordi ulike former og egenskaper avviker fra det samfunnet forventer og ønsker. Et stigma består således av en relasjon mellom en egenskap og en stereotypisk klassifisering av mennesker (Goffman 1963:14). Goffman (1963:14) skiller mellom tre former for stigma. Den første er fysiske misdannelser, eksempelvis en haltende mann. Den andre er aktørers karaktermessige personlighetstrekk eller handlinger. Eksempelvis viljessvakhet eller homoseksualitet. Disse personlighetstrekkene knyttes til stigmatiserte livsførsler som fraviker fra det som ansees som normalt innenfor det gjeldende samfunns kontekst. Eksempler er fengselsopphold, rusmisbruk og arbeidsledighet (Goffman 1963:14). Den tredje er stigma gjennom imperativ status, nasjon og religion (Goffman 1963). Det er

innenfor denne formen rasisme og lignende kommer til uttrykk. Felles for disse formene for stigma er at den som besitter egenskapen ofte ekskluderes fra fellesskapet, fordi de øvrige egenskapene overskygges av den stigmatiserte egenskapen. Den stigmatiserte avviker fra våre forventninger, noe som gjør han uønsket i kategorien for normale (Goffman 1963:15).

For arbeidsledige vil den andre formen for stigma være mest aktuell. Siden det er i møtet med andre at stigmaet faktisk eller hypotetisk blir aktuelt, vil andres oppfatninger av arbeidsledighet være sentralt. Det kommer til uttrykk som et sosialt konstruert fenomen ved at vi pålegger andre mennesker egenskaper vi antar de besitter (Goffman 1963 og Sennett 2001). Goffman uttrykker denne forutinntattheten som: «*We lean on these anticipations we have, transforming them into normative expectations.*» (Goffman 1963:12). Stigmaet kan for eksempel innebære holdninger om at arbeidsledige kunne lagt mer innsats i å finne en jobb. Alternativt kan stigmaet skyldes aktørers meninger om plikter og rettigheter tilknyttet velferdsordningene (Furåker og Blomsterberg 2003:194). Uansett får arbeidsledighet ofte betydning av å være en sosialt negativ egenskap, og gir ofte negative konsekvenser for den som er arbeidsledig (Goffman 1963).

Selv om den arbeidsledige er klar over at negative egenskaper potensielt tilskrives fra storsamfunnet eller «normale» andre, vet en ikke alltid hvordan andre vil oppfatte en (Goffman 1963:18, 25). Den arbeidsledige vil oppleve situasjoner der ledigheten er kjent for andre, og situasjoner hvor den ikke er kjent. Distinksjonene mellom ulike situasjoner er viktig for hvordan den arbeidsledige opptrer i nærvær med andre (Goffman 1959). I følge Goffmans (1959) dramaturgiske tese er menneskelig interaksjon preget av opptredener med bestemte formål. Inntrykksstyring er dermed en viktig side ved alle sosiale interaksjoner, hvor aktørene forsøker å fremstå så fordelaktig som mulig. Dette er viktig for alle aktører, uavhengig av om det foreligger et stigma eller ikke (Goffman 1959). Likevel vil stigmatiserte ofte oppleve et større press på å fremstå på bestemte måter, noe som kan gjøre sosiale settinger ubehagelige. Det kommer ikke bare fra usikkerhet i forhold til hvilke kategorier en plasseres i, men også hvilken plassering som er mest fordelaktig (Goffman 1963 og Polkinghorne 1988).

Akkurat som at svaksynte bruker briller, mente Goffman at stigmatiserte personer bruker forskjellige strategier for å minimere skadene et stigma medfører (1963:28-29). To hovedstrategier fremsettes: defence covering og bravado. Defence covering innebærer forsøk på å skjule stigmaet en er tilskrevet, ved blant annet å unngå sosiale situasjoner hvor en kan bli konfrontert med det. Bravado er en alternativ strategi. I stedet for å forsøke å skjule

stigmaet kan en opponere mot det. Dette forstås som et forsøk på å gjøre det negative om til noe positivt. En løsning innenfor denne strategien kan være å skryte av stigmaet en er tilskrevet. Sosial interaksjon blir dermed en arena hvor arbeidsledigheten må takles på best mulig måte, og inngår i diskursene som en del av arbeidsledigheten. Det kan føre til usikkerhet i forhold til hvilke narrativer som bør trekkes på, og resultatet kan bli at en skifter mellom ulike og til dels motstridende narrativer. Eventuelt kan strategiene påvirke de tilgjengelige narrativene, ved at de ulike strategiene tilbyr ulike fortellinger for å takle situasjonen. Ut over dette forstås Goffmans dramaturgiske tese (1959) som nyttig når det gjelder å studere narrativer, fordi det tilbyr et sosiologisk perspektiv på språklige presentasjoner (Riessman 1990). Den sosiologiske litteraturen består av flere teorier om teknikker for å tydeliggjøre ens presentasjon, og disse kan være særlig viktig for stigmatiserte arbeidsledige. En mulighet er å benytte seg av nøytraliserings teknikker, som er en viktig teori innen narrativ kriminologi (Sykes og Matza 1957 og Presser 2009).

2.10 Nøytraliserings teknikker

Nøytraliserings teknikker forstås som fortellinger som bidrar til å forklare unormal adferd og minimere distansen mellom handlinger og normer (Scott og Lyman 1968). Bruk av nøytraliserings teknikker forstås her innenfor konteksten av subjektposisjoner og selvkonsept som er en del av den narrative prosessen (Maruna og Copes 2005:284). Nøytraliserings teknikker kan tilby identitetskonstruksjoner i utviklingen av narrativer, og varierer avhengig av interaksjon og karakter (Maruna og Copes 2005:282). På den måten kan nøytraliserings teknikker være en del av en persons selvkonsept og bidrar til at historiene en konstruerer om seg selv både er påvirket av, og former fremtidig sosial interaksjon (Maruna og Copes 2005:253). Det er grunn til å anta at aktørene forsøker å leve opp til narrative de skaper om seg selv, og nøytraliserings teknikkene spiller dermed en sentral rolle i å opprettholde et selv bilde som påvirkes av et ytre stigma. Sykes og Matzas (1957) argumenterer for at nøytraliserings teknikker er måter kriminelle forholder seg til de gjeldende normene i samfunnet på. Et samfunns normsystem er preget av en viss grad av fleksibilitet. På den måten kan handlinger som i større eller mindre grad fraviker fra andres forventninger, rettferdiggjøres eller legitimeres. Nøytraliserings teknikker forstås dermed som tilpasninger for å muliggjøre «unormal» adferd (Maruna og Copes 2005:230). Nøytraliserings teknikker

kan her bidra til å forstå hvordan arbeidsledige forholder seg til stigmaet og forhandler subjektposisjoner. På den måten er nøytraliseringsteknikker noe arbeidsledige kan trekke på innen ulike narrativer.

Sykes og Matza (1975) skiller mellom fem hovedtyper av nøytraliseringsteknikker. Disse må derimot ikke forstås som faste kategorier, men som en overordnet inndeling. Avvik, og også andre teknikker, vil kunne forekomme (Sykes og Matza 1975:667-669). Disse er *fornektelse av ansvar, fornektelse av skade, et rettmessig offer, fordømmelse av fordømmerne og appellering til høyere verdier*. Nøytraliseringsteknikker er noe alle mennesker benytter seg av, og disse kategoriene har overføringsverdi til også andre grupper. Å nøytralisere adferd må ikke forstås som galt. Det er en nødvendighet for alle aktører. Å ta fullt ansvar for alle personlige feil, mangler og handlinger, vil sannsynligvis føre til depresjoner (Maruna og Copes 2005:227). I likhet med nøytraliseringsteknikker, kan også grensedragninger benyttes som grunnlag for identifisering og presentering.

2.11 Grensedragninger

Ved å trekke symbolske grenser mellom «meg» og «den», eller «oss» og «dem», inngår man i et identitetsskapende arbeid. Ved å sammenligne seg med andre og kontrastere seg til noe man ikke er, etableres ens egen identitet. På den måten forstås grensedragninger her som et moment i diskurser, og inngår også i narrativer. Grenser trekkes mellom hvordan en er og hvordan en ikke er (Lamont og Molnar 2002). På den måten kan grensedragninger tilby subjektposisjoner i en narrativ prosess. Gjennom symbolsk grensedragning kan mennesker inkluderes eller ekskluderes i eller utenfor en gruppe på bakgrunn av egenskaper de innehar (Lamont 1992). Likheter innad og ulikheter utad fungerer som symbolske grenser for hvem som er innenfor og utenfor gruppen. Grensene baserer seg på kategoriseringer av folk. På den ene siden innebærer det en evne til å distingvere seg fra andre, ved å trekke frem fellestrekk med en gruppe og forskjeller fra en annen. På den andre siden må prosessen og identifiseringen anerkjennes av andre som en kollektiv, rettmessig klassifisering (Lamont og Molnar 2002:170). Dermed er distingveringer en kulturell og relasjonell prosess, avhengig av sosiale klassifiseringer og kollektive oppfatninger. Lamont (1992:12) skiller mellom tre

forskjellige symbolske grensedragninger. Disse er moralske, sosioøkonomiske og kulturelle grensedragninger.

I noen av narrativene jeg identifiserer i analysekapittelet, fremstår det som viktig å trekke grenser mellom en selv og andre arbeidsledige. Særlig gjelder dette moralske grensedragninger. Moralske grenser forstår jeg som grenser som trekkes for å beskrive andre mennesker som umoralske. En moralsk grense fungerer som en motsetning til noe man selv er, samtidig som en hever seg over den eller dem en trekker grensen mot (Lamont 1992). Dermed skapes en status som mer moralsk. I tillegg til å fungere som identifiseringer i subjektposisjoner, forstår jeg grensedragninger dit at de også inkluderer selvpresentasjon. Grensedragninger legitimerer ikke en situasjon på samme måte som nøytraliseringsteknikker (Sykes og Matza 1957), men kan likevel brukes for å forsvare sin posisjon og å fremstå bedre selv.

Når en identifiserer seg med en sosial kategori vil aktører ofte forsøke å posisjonere seg i den positive enden av kategorien, og distingvere seg fra andre lavere ansette gruppemedlemmer (Copes et al. 2008). Grensedragninger behøver ikke å være et resultat av bevisste kalkuleringer og posisjoneringer. I hovedsak innebærer sosial klassifisering en automatisk prosess i alle sosiale situasjoner, og på alle samfunnsarenaer. Likevel innebærer dette innsikt i hvordan aktører kan bruke det sosiale rammeverket de er en del av til å posisjonere seg på kulturelt positive måter (Copes et al. 2008:255). Siden grensedragninger gir innsikt i hvordan aktører forholder seg til, og handler i samsvar med, kulturelt og sosialt forankrede klassifiseringer, er ikke kategoriene bare situasjons- og relasjonsbestemte. De er forankret i en større samfunnsmessig sammenheng, og inngår på den måten i narrativer. Nedenfor vil jeg trekke frem sider ved samfunnet som kan ha betydning for tilgjengelige kategorier og narrativer.

2.12 Individualisering

Individualisering kjennetegner prosessen hvor en strukturell endring av sosiale institusjoner, og forholdet individet har til samfunnet, fører til at stadig flere krever å få selvrealisert seg selv (Beck og Beck-Gernsheim 2002:202). Også dette kan forstås som et moment i et større diskursivt perspektiv, fordi det påvirker menneskers selvoppfatning og identifisering. På den

måten knyttes det til narrative repertoarer. Før var selvrealisering kun forbeholdt og forventet av noen få, men de nye tendensene innebærer to nye elementer. Demokratisering av individualiseringsprosesser, og at grunnleggende forhold i samfunnet forsterker eller favoriserer individualisering. På den måten kan individualisering forstås som institusjonalisert individualisme (Beck og Beck-Gernsheim 2002:23) og kan ha betydning for narrativene som analyseres. Samtidig er sosiale og personlige verdier viktige for å forstå menneskers forhold til, og holdninger ovenfor arbeid. Krange (2004) deler individualisering inn i tre analytiske nivåer: institusjonelt nivå, kulturelt nivå og individnivå. Nivåene omfavner ulike arenaer individualiseringsteorien berører, og innebærer hvordan aktører stilles ovenfor flere valg og handlingsalternativer (Krange 2004:52). Individualisering blir dermed en meningsdimensjon i kulturen, og påvirker hvordan arbeidsledige velger og handler. For de arbeidslediges narrativer er særlig det kulturelle nivået interessant.

Individualisering på kulturelt nivå innebærer økt forventning til å kunne realisere seg selv, og at det er den enkeltes ansvar å gjennomføre dette (Krange 2004:60). Det innebærer oppfordringer til å tenke gjennom hvem en er og hvor en vil (Krange 2004). Med økt fokus på valgmuligheter forankres refleksjoner i folks forståelse av seg selv og selvidentitet (Giddens 1997:135). Beck (Beck og Beck-Gernsheim 2002) hevder at folk i større grad blir presentert for en individualistisk logikk. Særlig skjer dette gjennom de store institusjonenes fokus på individualisering, samtidig som de nære institusjonenes meningsbærende funksjon har mistet sin betydning. Budskapet trenger inn på alle arenaer og postulerer at du skal realisere deg selv, skille deg ut, og utforske og utfolde din særegenhet. Det gjør at en ender opp med en kulturell forestilling om at en selv skal ta kontroll over eget liv. Om en ikke lykkes er det ens egen feil. Det blir en individuell risiko å vurdere ulike handlingsvalg.

De samfunnsmessige endringenes betydning for arbeidsmarkedet og aktørene som deltar i det, innebærer en mer fragmentert måte å organisere og å arbeide på (Sennett 2001). Det fører til fleksible identiteter og frafall av muligheten for et meningsfullt og helhetlig livsprosjekt. I sin tur kan det redusere tilknytningen til arbeidsplassen og bidra til å svekke betydningen av arbeidet som identitetsskapende (Sennett 2001). Samtidig kan moderniteten og individualiseringstendenser i større grad fremheve individuell ytelse og fleksibilitet, enn materiell velstand og vekst (Hagstrøm og Gamberale 1995). Individualiseringstendenser kan, i tråd med narrativers gjensidige påvirkning på samfunnet, tenkes å påvirke folks tilknytning til arbeidsmarkedet og arbeidets verdi.

2.13 Oppsummering

Som tidligere forskning viser foreligger det flere og varierte konsekvenser av arbeidsledighet. Jeg har her vist noen ulike tilnærminger til studiet av arbeidsledighet, og hvilke konsekvenser arbeidsledighet kan ha. Resultatene er varierte men trekker i hovedsak i retning av en vanskelig situasjon. Dette vil senere gjenspeiles i beskrivelsene til de arbeidsledige som danner grunnlaget for denne oppgaven. Videre er det lite forskning på arbeidsledighet som en stigmatisert posisjon, særlig gjennom et narrativt perspektiv. Ved å bringe det narrative perspektivet inn i ledighetsforskningen vil jeg vise hvordan narrativer ikke bare er med på å forme hvordan situasjonen som arbeidsledig oppleves, men også hvordan ledigheten delvis kan forstås som et resultat av disse fortellingene. Et konstituerende syn på narrativer innebærer at narrative også er med på å bestemme handlingene våre (Presser 2009). Som vist gjør dette at narrative også påvirker den sosiale virkeligheten vi befinner oss i. Nye narrativer kan dermed bli skapt på bakgrunn av det sosiale og kulturelle rammeverket som foreligger (Richardson 2012). På den måten foregår en gjensidig påvirkning mellom samfunn og narrativ. En slik gjensidig påvirkning finner man også mellom et menneske og narrativ. Ved at en persons handling blir påvirket av narrative, samtidig som han eller hun også påvirker konstruksjonen av nye narrativer.

De teoretiske bidragene som er presentert over kan bidra til å analysere narrative som meningsfulle. Ved å bruke en narrativ analyse som grep for å studere arbeidsledighet vil en for det første kunne avdekke og systematisere de fortellingene som finnes om ledighet. Videre kan disse fortellingene gi innsikt i komplekse begrunnelser og opplevelser folk har av situasjonen. En narrativ tilnærming kan dermed bidra til å fange subjektive selvoppfatninger, i tillegg til det kulturelle rammeverket som foreligger. Hvordan jeg har gått frem for å tilegne meg slik kunnskap, samt hvilke avveininger dette innebærer, er tema for etterfølgende kapittel.

3 Metode

*...narrative can be both a method and
the phenomenon of study.*

Creswell (2007:54)

3.1 Innledning

En viktig del av arbeidet med denne oppgaven har omhandlet de rent metodiske overveielsene. Siden studiers funn aldri bør sees uavhengig av studiens oppbygning og forskningsprosess (Booth et al. 2008), vil jeg i dette kapitlet forsøke å redegjøre for sider ved rekrutterings- og datainnsamlingsprosessen slik at disse er åpne for innsyn. For å begrense oppgavens omfang kan jeg ikke redegjøre for alle faktorer ved prosessen, men vil her legge vekt på forhold jeg mener har størst relevans. Målet er å redegjøre for mine refleksjoner, samt vise hvordan dette har dannet grunnlaget for kunnskapsutviklingen i denne oppgaven.

3.2 Hvorfor arbeidsledige og hvorfor kvalitativt

Valget om å skrive om arbeidsledige begynte med en interesse for mennesket, stigma og identitet. Giddens og Baumans (Bauman 1997 og Giddens 1997) refleksjoner rundt hva som skjer med identitetsfølelsen dersom arbeidet eller andre viktige holdepunkter i hverdagen fjernes, var utgangspunktet for interessen. Deretter førte tanker om arbeid som en forutsetning for velferdsstaten til en undring over mulig konsekvenser for samfunnet. Videre tenker jeg at vi trenger å føle oss nyttige, og lurte derfor på hvordan de arbeidsledige opplever hverdagen.

Litteratursøk og tidligere studier ga innblikk i kvantitative analyser eller problematiseringer rundt støtteordninger og evalueringsstudier. Mange studier fokuserte på konsekvenser, og lite på menneskers egne fortellinger, opplevelser og meningsproduksjon, der min interesse ligger.

Dette åpnet for å kunne bidra til feltet på en kumulativ måte. Arbeidsledighet er anerkjent som en viktig faktor for alle typer samfunn, både når det gjelder et lands økonomi, men også velferd og levestandard. Dette gjør arbeidsledighet til et tema som ikke forvitrer, og som har stor relevans også i Norge i dag. Den norske samfunnsmodellen innebærer en velferdsordning som skal fungere som et sikkerhetsnett (Frønes og Kjølørød 2008). Samtidig vil det alltid være spørsmål rundt fordeling av goder, og den seneste tiden har denne problematikken stadig vært diskutert i media (Bjørklund 02.06.12). Det gjør temaet aktuell i tillegg til å ha historisk relevans. Med utgangspunkt i dette ønsket jeg å undersøke hvordan arbeidsledige selv snakker om og forstår arbeidsledighet, i tillegg til hvordan arbeidsledigheten oppleves som sosialt og kulturelt fenomen.

Siden jeg i hovedsak var interessert i hvordan arbeidsledige forholder seg til ledigheten som et sosialt, kulturelt og relasjonelt fenomen, bygger oppgaven på kvalitative data. Materialet er innhentet gjennom intervjuer med 16 arbeidsledige fra Oslo og Tønsberg. Kvalitativ forskning dreier seg i stor grad om en fortolkende tilnærming til datamaterialet (Widerberg 2001). Tradisjonelt innebar dette en nær kontakt mellom forskeren og de eller det som ble studert, hvor deltakende observasjon ofte var utgangspunktet. I dag er det derimot flere forskjellige fremgangsmåter som faller inn under kategorien kvalitativ forskning. Videre kjennetegnes kvalitativ forskning av inngående dybdekunnskap, med stor grad av fleksibilitet og åpenhet i møtet med feltet. Målet er heller teoretisk generalisering enn statistisk generalisering (Johannessen et al. 2010 og Hellevik 2002). Dette fører til at datamaterialet inneholder en forståelse av sosiale fenomener ut fra den meningen eller forståelsen et individ eller en gruppe tillegger fenomenet (Creswell 2007:37). Gjennom mitt valg av intervju som metode for datainnsamling, ønsket jeg å få fylldige data om de personene jeg pratet med. For å få innsikt i informantenes forståelseshorisont var det viktig å få informantene til å reflektere over egne holdninger, følelser og opplevelser tilknyttet det å være arbeidsledig. I tillegg var det viktig for meg å utvise stor respekt ovenfor deres hverdag og situasjon. Nedenfor går jeg nærmere inn på valg av intervju som metode.

3.3 Intervju som metode

Siden oppgaven bygger på en interesse for arbeidslediges egne beskrivelser og fortellinger, fremsto valget av intervju som en hensiktsmessig datainnsamlingsmetode. Tilnærmingen egner seg for å tilegne seg en forståelse av verden, sett fra intervjupersonenes side. Det åpner for å fange hvilken mening som forankres i ulike sosiale og kulturelle fenomener (Widerberg 2001). På den måten kan en forstå hvordan arbeidsledighet oppleves, og hvordan mennesker kan forholde seg til et slikt fenomen. Et slikt datamateriale tilbyr også et godt utgangspunkt for narrativ analyse, hvor informantenes egne fortellinger er et nødvendig materiale. Intervjusamtaler er talehandlinger som kan forstås som opptredener med bestemte funksjoner (Sandberg 2009a). Det innebærer en form for selvpresentasjon som åpner for en innsikt i hvordan aktører presenterer ulike narrativer om seg selv, hvilken funksjon disse narrative eventuelte måtte ha og hvordan det kulturelle rammeverket de er en del av er.

Mitt analytiske utgangspunkt var i stor grad preget av en nysgjerrighet og åpenhet ovenfor hvordan informantene opplevde sin hverdag. Det var ikke gitt at informantene ville reflektere spesielt over sin rolle som arbeidsledig, noe som resulterte i en viss usikkerhet i forhold til hvordan datamaterialet jeg ble sittende igjen med ville se ut. På bakgrunn av dette ble en kvalitativ tilnærming en styrke, fordi det foreligger en forståelse for at tematikken og designet vokser frem i løpet av forskningsprosessen. Det åpner for en bred tilnærming til det som skal studeres (Creswell 2007). Med et bredt utgangspunkt kunne de intervjuede selv være med å forme samtalen, og trekke frem temaer og fortellinger de selv synes var viktige. En slik tilnærming egner seg også for narrative analyser (Creswell 2007). Bevisstheten rundt at jeg ikke kunne vite hva jeg ville finne gjorde det lettere for meg å distansere meg fra min egen forståelseshorisont og egne antakelser. Intervjuguiden ble dermed en delvis strukturert guide, i samsvar med slik Widerberg (2001) beskriver. Guiden bestod av noen overordnede temaer jeg ville innom, etterfulgt av noen spørsmål jeg kunne stille dersom samtalen stoppet opp. Målet var å få til et mest mulig samtalelignende intervju, hvor informantene fortalte mest mulig av seg selv. På den måten var rekkefølgen og formen avhengig av intervjusituasjonen, samtidig som jeg sikret at samtlige intervjuer dekket de samme temaene.

En sentral del av den metodiske tilnærmingen ble å vektlegge og avdekke hva det kvalitative intervjuet ga tilgang til. Mitt utgangspunkt var at materialet ikke nødvendigvis ga en direkte tilgang til fortellinger med et reelt forhold til virkeligheten (Silverman 2010:48). Heller ble

narrativene forstått som en automatisk prosess eller presentasjoner av seg selv. Dermed ble det viktig først og fremst å kartlegge hvilke fortellinger informantene hadde om sin hverdag som arbeidsledige, for deretter å undersøke hvilke narrativer de trakk på. I hovedsak var jeg på jakt etter hvilke narrativer arbeidsledige benytter, og hva dette kan fortelle om kulturelle føringer. Det er ikke så viktig om det som fortelles er sant eller ikke. Fortellingene vil likevel reflektere den komplekse verden av normer, verdier, sosiale og kulturelle forhold som foreligger i den enkeltes liv (Sandberg 2010:447). Videre oppstår narrativer gjennom tidligere erfaringer og sosial interaksjon, og er derfor ikke isolert til kun intervjusituasjonen (Polettea et al. 2011). Dette åpner for at vi kan få en større forståelse for hvilke prosesser som foreligger og hva som påvirker mennesker.

På bakgrunn av dette er ikke intervjupersonene det mest sentrale i mitt datamateriale, men heller hvordan deres fortellinger gjenspeiler forhold som går ut over selve intervjusituasjonen. Fortellingene blir på den måten en kilde til en større forståelse for dagens samfunn, og synet på arbeid og arbeidsledighet. De arbeidslediges beskrivelser og narrativer må også forstås ut ifra funksjonen de har i møtet med andre (Presser 2009). Hensikten har altså vært å kartlegge forståelser og opplevelser, heller enn variasjoner innenfor gruppen av arbeidsledige. Dermed valgte jeg å unngå begrensninger i rekrutteringen. Informantene varierer med hensyn til alder, kjønn, bosted, støttemottak og varigheten på ledigheten. Med ett unntak er alle etnisk norske. Variasjonen skyldes ikke teoretisk motiverte valg. Likevel utelukket jeg ikke at det kunne være forskjeller, men jeg avdekket ingen tydelige mønstre. En slik rekruttering gir et bredt utgangspunkt som er fruktbart for min analytiske tilnærming. Dette drøftes nærmere nedenfor.

3.4 Å komme ut i feltet: informanter og rekruttering

Siden tilgang til informanter ofte er en tidkrevende prosess (Silverman, 2010), valgte jeg å begynne med rekrutteringen så fort intervjuguiden var på plass. Det naturlige stedet å begynne ble å spørre venner og bekjente om de kjente eller visste om noen uten arbeid. Dette resulterte i 12 informanter. Parallelt oppsøkte jeg flere NAV- kontorer hvor jeg la igjen lapper med en kort beskrivelse av prosjektet, og kontaktinformasjon. Dette førte til fire intervjuer. Dersom ingen av disse metodene fungerte tilstrekkelig, var plan B å stå på utsiden av NAV kontorer og forsøke å rekruttere direkte. På NAV Sandefjord fikk jeg også anledning til å komme på et

felles orienteringsmøte for alle arbeidsledige for å legge frem prosjektet, men dette falt for sent på høsten til at jeg hadde mulighet til å delta.

En svakhet ved utvalget kan være at hovedandelen av mine informanter er rekruttert gjennom venner og bekjente. Det kan tenkes å påvirke både intervjuene direkte, men også utvalgets representativitet. Målet med en kvalitativ tilnærming er ikke statistisk generalisering, men heller å øke innsikten i et samfunnsfenomen. Det kan tenkes at det er visse likheter blant mine venner og bekjente som fører til at deres kontakter er en mer eller mindre homogen gruppe. Dersom utvalget i stor grad er preget av likhet, fordi så mange er tilknyttet bekjente av bekjente, vil det kunne prege generaliserbarheten. Et slikt utvalg kan tenkes å generere flere like fortellinger og opplevelser i forhold til arbeidsledighet som et sosialt og kulturelt fenomen. Dette vil da være uheldig, men kan vanskelig dokumenteres. På en annen side er det nærliggende å anta at venner fra ulike steder, miljøer og med ulike nettverk og hverdagssystemer kjenner ulike mennesker, noe som kan gjøre utvalget mer tilfeldig. Derfor ser jeg ikke på rekrutteringen gjennom venner og bekjente som et stort hinder.

Også rekrutteringen fra NAV- kontorer kan generere homogene informanter. Det kan tenkes å foreligge likhetstrekk mellom de informantene som er villige til å delta på prosjektet. Samtidig kan en spørre seg hva de som ikke tar kontakt kunne bidratt med. På bakgrunn av dette er det grunn til å anta at utvalget representerer en viss reell spredning, men likevel har sine begrensninger. Jeg sitter igjen med en opplevelse av et variert datamateriale, i tillegg til at likhetstrekk avdekkes. Dette bidrar til en opplevelse av metning. Ut over dette har alle informantene tilholdssted i Oslo eller Tønsberg. Byene ble hovedsakelig valgt med hensyn til å skaffe informanter. Det er i disse byene jeg har flest bekjente, og det var naturlig å rekruttere derfra. Ulikt geografisk utgangspunkt betyr at utvalget inneholder informanter med variasjon i deres hverdagsmiljø og tilgang på ulike aktiviteter i nærmiljøet. Det kan bidra til ulike opplevelser av hverdagen og større variasjon i materialet. Likevel er mitt inntrykk at det ikke er store forskjeller mellom informanter fra Oslo og Tønsberg. Det kan skyldes tilfeldigheter, eller at det ikke er så store kulturelle forskjeller mellom de to byene.

Med dette består datamaterialet av til sammen 16 informanter, hvor ti er kvinner og seks er menn. Ti av disse mottar ulik form for støtte fra NAV, de resterende forsørger seg på andre måter. Fellestrekket er at alle er arbeidsledige i samsvar med den definisjonen som ligger til grunn for denne oppgaven. Variasjonen i forhold til mottakelse av støtte finner jeg svært fruktbar. Det muliggjør at flere narrativer avdekkes, i tillegg til ulik grad av stigmatisering.

Variasjon i form av lengden på ledigheten foreligger også i mitt materiale. Ledigheten varierer fra rundt en måned til flere år. Dette kan tenkes å ha betydning for hvordan en ser på seg selv, presenterer seg selv og hvordan en forholder seg til foreliggende sosiale og kulturelle normer. På neste side har jeg laget en tabell med kjennetegn over alle informantene.

INFORMANTENE					
Navn	Kjønn	Alder	Tilholdssted	Varigheten på ledigheten	Støttemottak
"David"	Mann	25	Tønsberg	2 måneder	Egne sparepenger
"Bjørn"	Mann	26	Oslo	Et halvt år	Egne, oppsparte midler
"Jonas"	Mann	26	Tønsberg	2,5 mnd.	Venter på å motta støtte
"Karl"	Mann	32	Tønsberg	4 mnd.	Mottar støtte
"Arne"	Mann	34	Tønsberg	2,5 år	Har mottatt støtte i 2.5 år
"Geir"	Mann	46	Tønsberg	4 år	Mottar støtte
"Olga"	Kvinne	24	Oslo	Ut og inn av arbeidsledighet de siste 4 årene	Mottar støtte
"Cecilie"	Kvinne	27	Oslo	2 uker	Venter på å motta
"Leihla"	Kvinne	27	Tønsberg	2 år	Mottar støtte
"Inger"	Kvinne	33	Tønsberg	6 år	Mottar støtte
"Ellen"	Kvinne	41	Tønsberg	7 måneder	Har mottatt støtte i 7 mnd.
"Fanny"	Kvinne	42	Tønsberg	Frem og tilbake i tre år, to mnd. Uten arbeid da vi møttes	Mottar støtte
"Nina"	Kvinne	43	Tønsberg	2,5 mnd.	Venter på å motta støtte
"Heidi"	Kvinne	45	Oslo	Ut og inn av arbeidsledighet de siste 8 årene	Mottar støtte
"Pia"	Kvinne	46	Oslo	Et halvt år	Mottar støtte
"Mia"	Kvinne	48	Tønsberg	2,5 mnd.	Forsørgeres av sin mann

3.5 Intervjuene

Før intervjuene ble gjennomført lærte jeg meg intervjuguiden utenat. Det gjorde det lettere å etablere en samtale, og jeg var uavhengig av egne notater. Samtidig var det å intervju en helt ny opplevelse for meg. Det lå en viss trygghet i å vite at jeg hadde noen spørsmål klare i hodet dersom samtalen gikk i stå. Jeg brukte også lydopptaker. Slik kunne jeg fokusere på informantene og på å følge opp samtalen, i stedet for og forsøke å notere alt. For å hindre at lydopptakeren skulle redusere informantenes opplevelse av anonymitet, forsøkte jeg å kompensere for ved å understreke innledningsvis at det kun var jeg som hadde tilgang til lydbåndet, og at dette ville bli slettet fortløpende. Likevel kan det tenkes å ha bidratt til at informantene har holdt tilbake tanker og oppfatninger om deres opplevelse av å være arbeidsledig. På tross av dette opplever jeg at fordelene ved å kunne være til stede i samtalen veier opp for eventuelle nedtoninger av hverdagsopplevelsen.

Selve gjennomføringen av intervjuene tok i gjennomsnitt rundt en time. De ble gjennomført hjemme hos informanten eller på kafé. Sted var avhengig av informantens ønske, samt hvordan vedkommende var rekruttert. De intervjuene som ble gjort hjemme, kan tenkes å ha bidratt til en form for følelse av trygghet og kontroll for informanten. Det kan ha ført til mer åpenhet og en bedre opplevelse av hele intervjusituasjonen. I tillegg bidro det til å gi et helhetsinntrykk av informanten og hans eller hennes strukturering og organisering på hjemmebane. Et hjem kan på mange måter fungere som en selvpresentasjon (Goffman 1959) og blir på den måten som et lite feltarbeid. For min del førte hjemmebesøk til en tilleggsrolle som gjest, og jeg hadde i mindre grad mulighet til å ta kontroll over situasjonen. Dette opplevde jeg spesielt i noen tilfeller hvor informanten hadde hjemmeværende barn. Avbrytelser fra disse førte i noen tilfeller til avbrytelser underveis i samtalen. Når jeg ser tilbake opplever jeg ikke dette som et stort problem, det var lett å styre samtalen tilbake. Intervjuene som ble gjennomført på kafé ble gjort på steder jeg hadde kjennskap til. På den måten hadde jeg en viss idé om støynivå og menneskemengde, i tillegg til at jeg valgte å legge intervjuene på tidspunkter hvor det var litt færre mennesker. Offentlige steder kan føre til at informanten ble engstelig for å bli overhørt. Derfor passet jeg alltid på å komme før informanten slik at jeg kunne finne en plass som var passe skjermet fra andre. Dette førte også til en opplevelse av å kunne påvirke situasjonen i større grad, og jeg opplevde det som lettere å påta meg en forskerrolle å ta ansvar for situasjonen og gjennomføringen av samtalen. Etter samtlige intervjuer, når lydopptakeren var slått av, ble jeg sittende å prate litt med

informantene. Det syntes jeg ble en fin måte å avrunde på, og det viste at jeg var interessert i dem som personer og ikke bare som materiale til oppgaven.

Intervjuene forløp med en introduksjon av prosjektet og etiske retningslinjer som anonymisering og tilgangen på materialet, etterfulgt av en samtale. Jeg avsluttet med å takke for deltakelsen, og ønske lykke til videre. Siden jeg ønsket en flytende samtale begynte jeg ofte med å spørre helt generelt om hverdagen. Tanken var at hverdagslige temaer kunne varme opp informanten. Enkelte ganger begynte jeg med andre spørsmål, avhengig av kjemi og hva som følte naturlig. Flexibiliteten i forhold til intervjuguiden synes jeg fungerte veldig bra. I de fleste tilfellene fløt samtalen overraskende greit, og informantene kom selv inn på de temaene jeg ønsket å dekke. Ofte fungerte det best å spille videre på det informanten ønsket å snakke om. Samtidig forsøkte jeg å bruke rollen som intervjuer og forsker til å skape seriøsitet, trygghet og åpenhet. Responsen må derfor kunne sies å innebære en stor fortellerglede på tross av at mange opplevde sin hverdag som mer eller mindre ubehagelig. Alt i alt var intervjuene en svært positiv opplevelse. Samtlige var preget av god stemning og interesse fra begge parter. I tillegg ytret flere en glede over å få dele sin historie og å få bidra til noe utover dem selv. Etter intervjuet tok jeg meg tid til å skrive ned et sammendrag og tanker jeg hadde gjort meg opp underveis. Dette ble jeg inspirert til av Widerberg (2001), som i sitt prosjekt om trøtthet avdekket fruktbarheten ved å gjøre dette mens inntrykkene fortsatt var ferske. Det førte til at jeg måtte tenke gjennom samtalen og være til stede i situasjonen lenger.

Relasjonen til informantene kan bli påvirket av flere ting. Informantene som var rekruttert gjennom mine venner og bekjente, var klar over dette. Det kan ha ført til at både informanten og jeg hadde mer eller mindre bevisste antakelser om hvordan møtet skulle bli. For enkelte var jeg en venn av en venn, noe som kan ha ført til andre fortellinger enn dersom vi var to ukjente som møttes. Informantene kan også ha vært engstelige for at jeg skulle fortelle noe videre til felles bekjente. Jeg la mye vekt på, i møtet med alle informantene, å møte dem på en åpen og respektabel måte. At jeg som person kan ha bidratt til å påvirke relasjonen og resultatene fra intervjusamtalen er nærliggende. Både ytre karakterer, personkjemi og hvordan jeg bruker rollen som forsker kan tenkes å ha innvirkning på resultatene. Personkjemi er det vanskelig å gjøre noe med, og vil alltid kunne bidra til forskjeller i et forskningsprosjekt. Når det gjelder ytre egenskaper, så er jeg midt i tyve-årene. Dette kan ha preget samtalene på ulike måter. For noen vil det antagelig virke lite skremmende og det kan derfor være lettere å dele

fortellinger, egne tanker og holdninger. På en annen side kan min unge alder bidra til at prosjektet oppfattes som useriøst. Jeg forsøkte å være bevisst over egen person, holde øyekontakt og forsøke å fremstå som en trygg samtalepartner.

Jeg har underveis med arbeidet reflektert over intervjuet som prosess. På en måte opplevde jeg at informantene ble mer åpne og avslørte stadig mer underveis i intervjuet. Dette er kanskje å forvente. Mer interessant opplevde jeg en form for egen utvikling i løpet av intervjuene. På den måten har gjennomføringene av intervjuene vært en prosess, både for meg i forskerrollen og som person. Særlig merket jeg dette på måten jeg håndterte stillhet. Under de første intervjuene opplevde jeg stillheten som ubehagelig, jeg var raskt ute med et nytt spørsmål. Ettersom flere intervjuer ble gjennomført klarte jeg og slappe mer av og bruke stillheten til min fordel. Stillheten førte til at informantene selv måtte fortsette å snakke, og da om noe de i større grad valgte selv. Dette tror jeg har bidratt til å frembringe fortellinger som oppleves som viktige for informantene. At min trygghet og avslappethet i forskerrollen har vokst parallelt med gjennomføringen kan ha bidratt til bedre intervjuer senere i prosessen. På bakgrunn av dette tror jeg prosjektet har gjort meg noe mer trygg på meg selv, i tillegg til at jeg har fått møte mange fine mennesker som har påvirket mine egne holdninger og oppfatninger.

Enkelte intervjuer har bidratt til overraskende situasjoner. Jeg ble særlig klar over hvor sensitivt temaet arbeidsledighet kan være da en av mine informanter begynte å gråte under intervjuet. Dette var et uttrykk for en vanskelig situasjon, både økonomisk og sosialt. I tillegg ga det meg utfordringer i forskerrollen, hvor jeg forsøkte å håndtere situasjonen på best mulig måte. En mulighet var å trøste. Siden jeg var der som en utenforstående opplevde jeg ikke det som en naturlig reaksjon. I stedet forsøkte jeg å vise empati og medfølelse ved å lytte. Hun fortsatte å prate, og vi drev stadig vekk fra temaet. Deretter forsøkte jeg å snakke om lettere temaer, som hennes barn og fritid, for så å vende tilbake til de mer betente områdene senere. Jeg gikk ut i feltet med et ønske om at informantene skulle sitte igjen med en god opplevelse, derfor var det viktig for meg å avslutte med et hyggelig tema og tone. Spesielt i de tilfellene hvor informantene tydelig viste at det var vanskelig å snakke om arbeidsledigheten og hverdagen. Avslutningsvis kan det nevnes at min egen tålmodighet ble satt på prøve ovenfor en type fortellinger. Flere uttrykte at det var fint å motta penger fra staten. Noen fortalte at de ikke hadde tid til å jobbe fordi aktiviteter som trening og sosialt samvær tok for mye tid. Slike

fortellinger førte i noen situasjoner til at jeg måtte tøyle eget ønske om å uttrykke min misnøye, og be dem ta seg sammen.

3.6 Analyse og bruk av data

Etter at intervjuene var gjennomført ble samtlige transkribert i detalj. Kun ord som var umulige å tyde ble utelatt. Det jeg ble sittende igjen med utgjorde mitt datamateriale. Å gå igjennom intervjuene på nytt førte til en god oppfriskning av hva som hadde blitt fortalt. Både underveis i intervjuene, og i transkriberingsprosessen, kunne jeg skimte konturene av hvilke temaer informantene tok opp. Det var mulig å se visse tendenser i materialet. Kodingen forløp med et sett fargetusjer. Etterhvert som ulike temaer, problemer og fortellinger ble avdekket, ble de tildelt en fargekode. Da fargene tok slutt endte jeg opp med stjerner, blomster og formasjoner i margene. Jeg måtte ofte bla tilbake i tidligere intervjuer for å være sikker på at jeg kodet lignende utsagn på samme måte. Kodingen opplevde jeg som en viktig del av analysen. Mange valg i forhold til hva jeg oppfattet som interessant og betydningsfullt ble foretatt her, og jeg jobbet mye med å skape en oversikt. Enkelte ganger følte jeg en redsel for å ilegge utsagn feil mening, og kode det på en annen måte enn slik informanten egentlig mente det. I forlengelsen av dette opplevde jeg til tider en viss frustrasjon over at ikke informantene bare kunne svare det samme. Det ville gjort min jobb så mye lettere. Derimot ville kanskje analysen blitt mindre interessant.

Kodingen med temaer og problemer var ikke noe som bare falt på plass og gikk opp. Det krevde flere diskusjoner, overveielser og vurderinger. Etter kodingen ble en disposisjon for analysen lagt. Prosessen med å intervjuer, transkribere og kode åpnet for innsikt i temaer jeg på forhånd ikke hadde sett for meg som betydningsfulle i en videre drøftelse. Jeg skrev meg tidlig fra disposisjonen da jeg begynte å skrive ut analysen. Det gjorde at perspektiver og teoretiske bidrag ble endret fortløpende. På den måten opplevde jeg selve skrivingen som en viktig prosess i bearbeidelsen og forståelsen av materialet.

I første del av analysen konsentrerer jeg meg om de intervjuedes egne beskrivelser av hverdagen. Det ble viktig for meg å fremheve de generelle problemene som var gjennomgående i flere av intervjuene. I tillegg åpnet en slik tilnærming for å fremheve faktiske utsagn og opplevelser slik de fremsettes av informantene. Dette bidrar til en innsikt i,

og førstehåndskunnskap om arbeidsledige, deres hverdag og forståelse av situasjonen. I tillegg til deres tanker om veien videre. Frie beskrivelser er viktig for en narrativ tilnærming (Riessman 2008). Det første analysekapittelet kan sies å legge grunnlaget for det neste. Det andre analysekapittelet innebærer en narrativ analytisk tilnærming. Narrativene forstås som deler av større diskurser. Fortellingene er forankret i samfunnet og tilbyr ulike posisjoner og identifiseringer den enkelte kan trekke på (Polletta et al. 2011). Det innebærer at fortellingene tilbyr måter å forstå situasjonen på. Analysen blir på den måten ikke bare en beskrivelse av informantenes opplevelse av situasjonen, men også en tolkning av samtalen med mulighet for å analysere språk som handling (Gubrium og Holstein 2008 og Maruna og Copes 2005). Ved å kombinere to analytiske tilnærminger tilbys en innsikt i en kombinasjon av faktiske forhold og funksjonelle uttrykk. Dermed kan analysen bidra til en bredere forståelse for de arbeidslediges situasjon, i tillegg til arbeidsledighetens plass innenfor en større samfunnsmessig forståelseshorisont.

3.7 Forskningsetiske betraktninger

I tråd med universitetets retningslinjer for forskningsetikk ble prosjektet meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). I alle deler av prosjektet har etiske betraktninger spilt en viktig rolle. Jeg skal ikke redegjøre for alle valgene hvor etiske problemstillinger har dukket opp her, men vil nevne noen tematikker. Anonymisering er en viktig del av all samfunnsforskning (Etikkom 2009), hvor informantene ikke skal være gjenkjennbare i den ferdige oppgaven. Denne studien tar opp enkelte temaer som fra et allment ståsted kan være sensitive. Blant annet gjelder dette informasjon om hvem som mottar støtte, samt informasjon om enkeltpersoners økonomiske problemer og personlige bakgrunn. Siden flere informanter er rekruttert gjennom venner og bekjente er ikke alle fullstendig anonyme i forhold til deltakelsen. Det har dermed gjort det ennå viktigere å etterstrebe tilstrekkelig anonymisering i selve oppgaven. På bakgrunn av dette har alle informantene fiktive navn, og i noen tilfeller har detaljer måttet vike for ivaretagelse av anonymitet. Også oppbevaring og lagring av data omfavnes av forskningsetiske retningslinjer. Etter hvert intervju ble hver lydfil lagt over på PC og oppbevart på passordbeskyttet sted. Dermed kunne jeg slette lydfilen fra åpne programmer, og det var kun jeg som hadde tilgang. Sammenhengen mellom det fiktive og det ekte navnet ble kodet, og navnene oppbevart på forskjellige steder. På den måten sikret jeg at

ingen senere kunne finne ut hvem det fiktive navnet tilhørte. Ut over dette var det kun jeg som hadde tilgang på de transkriberte samtaleintervjuene. Disse ble oppbevart på låst PC eller innelåst i et skap. Anonymiseringen ble informantene informert om før intervjuet begynte, og det har hele tiden vært viktig for meg å overholde dette. Enkelte uttrykte også at det lå en trygghet i å bli informert på den måten.

Et annet aspekt angår den endelige presentasjonen av datamaterialet. Også fortolkningen av data innebærer en moralsk side på tross av at samtykke til deltakelse foreligger. For enkelte er det såre temaer det fortelles om, og jeg kan ikke vite hvordan det vil være for den enkelte informant å lese om seg selv. I flere faser har jeg kjent på vurderingen rundt dette, og jeg synes Røthings (2002:383) utsagn «*om bare ikke informantene leser avhandlingen...*» beskriver tankene rundt dette på en god måte. Røthing (2002) tar opp forholdet mellom forskerens analysefrihet og deres ansvar for informantenes ve og vel, hvor det konkluderes med at dette ikke er en enten-eller problematikk. Uroen for hva informantene skal mene kan fungere som en påminner om det etiske ansvaret og bidra til refleksjoner rundt dette, men må likevel ikke komme til hinder for det analytiske arbeidet. Som Røthing (2002) påpeker, er det viktig å bevare en viss analytisk frihet. På bakgrunn av dette har jeg dermed forsøkt å bevare informantenes verdighet gjennom hele analyseprosessen og i fremstillingen, samtidig som jeg har vært opptatt av at en frykt for hva informantene skal mene ikke må komme i veien for min analyse og det endelige resultatet.

3.8 Oppsummering

Kapittelet viser noen av de metodiske valgene jeg har stått ovenfor i dette prosjektet, samt hvilke metodiske refleksjoner som har preget prosessen. Grundige refleksjoner har gjort det lettere å være trygg i forskerrollen, men også tryggere på temaet for oppgaven og dens samfunnsnytte. Alt i alt har intervjuprosessen vært en svært positiv opplevelse. Jeg føler meg privilegert som har fått innblikk i folks liv på den måten. Det videre arbeidet omfavner spørsmålet om hvordan hverdagen er og hvilke narrativer som foreligger på arbeidsfeltet, i tillegg til hvilke sosiale og kulturelle strømninger som kommer til uttrykk gjennom disse. I de neste kapitlene går jeg derfor nærmere inn på resultatene og analysen fra datamaterialet.

4 Opplevelser og organisering av hverdagen

Skrekken er jo å ikke jobbe.

(Fanny 42 år)

4.1 Innledning

Det overstående sitatet kom frem under intervjuet med Fanny da vi snakket om betydningen av arbeid og hvordan hverdagen fortonet seg nå. Hun var tydelig engstelig for å være utestengt fra arbeidsmarkedet i lang tid. Arbeidsmarkedet representerer en arena for å vise frem evner og ressurser. I tillegg betyr det å kunne bidra med noe som en anser som relevant, og en høster anerkjennelse og respekt. For mange representeres det av selvforsørgelse eller å forsørge andre. Samtlige av informantene trakk frem at arbeid er viktig, særlig for å føle seg nyttig. Enkelte knyttet derimot dette til andre former for arbeid enn lønnsarbeidet. Det knytter seg hovedsakelig til hobbyer og andre aktiviteter som gjør situasjonen lettere, og gir variasjoner i opplevelsen av hverdagen. Det innebærer også ulike syn på arbeid og arbeidets verdi.

Nedenfor vil jeg begynne med en innføring i datamaterialet, ved å fremsette informantenes fortellinger om hvordan de opplever og organiserer sin hverdag. Siden det er gjennom informantenes egne historier at narrativer kommer til syne, etablerer dette kapittelet et utgangspunkt og en ramme for den narrative analysen i neste kapittel. På den måten tilbys en større innsikt i datamaterialet, og informantenes egne fokusområder, variasjon og problemer får sin egen plass. Det bidrar til å kaste lys over arbeidslediges organisatoriske problemstillinger i hverdagen, deres behov og erfaringer med situasjonen. Det er nødvendig kunnskap for å kunne tilrettelegge for gode løsninger. Her vil jeg komme inn på sosiale, økonomiske og psykologiske sider, i tillegg til strukturering, mestringsmuligheter og tanker om fremtiden.

4.2 Den vanskelige hverdagen

Som nevnt tidligere viste Marienthalstudien (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997) hvordan ufrivillig arbeidsledighet kan føre til apati og tap av mening. Særlig knyttes dette til arbeidsmarkedet som en arena for utvikling og selvrealisering. I tillegg gir et arbeid et holdepunkt å konsentrere hverdagen rundt (Jahoda 1982). En skandinavisk studie av arbeidsledighetens effekt på mental helse, viste også ledighetens negative effekt på selvfølelse (Bjørklund og Eriksson 1998). Det trekkes i retning av en gjennomgående negativ opplevelse av arbeidsledighet også i den nordiske befolkningen. I stor grad knyttes den negative effekten til betydningen av arbeidet som en indikator på sosial status, i tillegg til at variasjonen knyttes til ulike mestringsmuligheter i form av ulike ressurser (Paul og Moser 2009:272). Flere av informantene ga uttrykk for en vanskelig og vond hverdag. Da jeg snakket med Jonas (26 år) om hva han synes om hverdagen, fortalte han: «*Den er forferdelig. Det er det å ikke ha noe å gå til fra dag til dag*». Flere informanter delte denne oppfatningen, og nedenfor vil jeg trekke frem noen problemområder i form av sosiale situasjoner, økonomi, psykiske plager og savn av arbeid.

Sosiale situasjoner

Flere av informantene ga uttrykk for at det kan være vanskelig å snakke om ledigheten med andre, og flere hadde opplevd situasjoner med direkte reaksjoner fra andre. Eksempelvis nedverdiggende blikk og ubehagelige kommentarer. Andre mennesker kan bidra til å opprettholde den vanskelige hverdagen og den lave selvtilliten som mange opplever i en posisjon som arbeidsledig (Furåker og Blomsterberg 2003 og Lundberg 2012). Fanny fortalte at hun synes det er ubehagelig å snakke om temaet jobb fordi hun hadde opplevd å motta ulike stikk fra sine venner. Hun uttrykte selv, med et nedlatende tonefall, hvordan venner kan se på henne og si: «*Ja, man må jo jobbe*» (Fanny 42 år). Dette forstås som et uttrykk for at arbeidsledigheten brukes mot henne, samtidig som slike reaksjoner kan minne henne på hennes egen mangel på suksess. Samtidig representerer dette en nedverdiggelse som ofte knytter seg til det å være arbeidsledig (Wadel 1973). Pia fortalte om hvordan andre blander seg inn i hennes hverdag og at dette kan føles ubehagelig. Særlig trakk hun frem en venninne som stadig tok opp arbeidsledigheten som et tema. For Pia ble dette en påkjenning.

... da følte jeg, jeg ble sett ned på. Det var litt sånn, stakkars deg. Hun spurte stadig om jeg hadde fått jobb, og hver gang følte det som et nederlag å svare nei. (Pia 46 år).

Utsagnet viser hvordan omsorg kan oppfattes på en annen måte i en vanskelig situasjon, enn slik den ellers ville blitt mottatt. Pia hadde flere fortellinger om hvordan hun opplevde uttrykk for omsorg fra andre, som et overtramp mot henne. Goffman (1959) argumenterer for høflig uoppmerksomhet, og knytter dette til hvordan mennesker ofte omgår hverandre med verdighet. En måte å bevare andres verdighet på kan være å unngå visse temaer eller å se en annen vei. Kanskje ville det vært enklere for Pia dersom hennes venninne utviste en slik høflig uoppmerksomhet. Pia (46 år) fortalte også om en hendelse hvor hun og en venninne hadde vært ute og handlet. I en av klesbutikkene spurte venninnen, på vegne av Pia, om de hadde ledig jobb. Pia opplevde at hennes situasjon ble tydeliggjort som feil. Det gjorde at hun følte seg ennå dårligere. Slik kan andres reaksjoner bidra til å opprettholde en svekket selvtillit og skam i forbindelse med posisjonen som arbeidsledig. Det innebærer et sosialt tap, hvor skillet mellom yrkesaktive og arbeidsledige blir tydelig (Wadel 1973).

Nilsen og Reisos (2011) funn om brennmerking viser hvordan det foreligger negative holdninger ovenfor arbeidsledige hos andre. Det betyr at ledighetsperioder kan sende signaler om at den arbeidsledige besitter dårlige egenskaper (Hyggen 2005:59 og Nielsen og Reiso 2011). Det er særlig i møtet med andre at opplevelsen av å være stigmatisert er aktuell, men opplevelsen må ikke nødvendigvis være et direkte resultat av andre menneskers nedlatende blikk. Også forventninger om andres reaksjoner kan bidra til lav selvfølelse (Goffman 1963:18). Resultatet kan bli at frykten for andres blikk fører til at terskelen for å møte nye mennesker øker. Eksempelvis fortalte Fanny og Pia videre om hvordan negative erfaringer med andre mennesker preget deres sosiale liv.

Jeg har unngått en del sosiale situasjoner på grunn av det. (Fanny 42 år).

Jeg har ikke lyst til å presentere meg for nye folk og sånn liksom. (Pia 46 år).

Ofte defineres folk gjennom arbeidet. På den måten blir arbeidet en kilde til sosial status (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997 og Wadel 1973). Når arbeidet bortfaller kan arbeidsledige synes det er vanskelig å vite hvordan de kan presentere seg (Goffman 1959). Goffmans (1963:28) ene strategi for å takle stigma, defence covering, innebærer nettopp å unngå sosiale situasjoner. Slik kan en forsøke å skjule stigmaet en er tildelt. Ved å unngå sosial omgang kan

en også gå glipp av kontakter som kunne bidratt til et økt nettverk, og dermed større sannsynlighet for arbeid (Granovetter 1995). I likhet med slik Wadel (1973) trekker frem, innebærer dette at ledighetens sosiale tap og belastninger blir et hinder for å komme tilbake på arbeidsmarkedet. Samtidig viser beskrivelsene at arbeidsledighet innebærer en marginalisert posisjon, fordi arbeidslivet oppleves som en forutsetning for fullverdig livsførsel (Weber 1995). I tillegg bidrar dårligere økonomi for mange til flere bekymringer.

Økonomi

Samtlige av mine informanter dreide samtalen inn på økonomi. Fokuset var stort sett hvordan denne hadde blitt vesentlig dårligere etter overgangen til arbeidsledigheten. For mange handlet dagene om å spare mest mulig. Jonas (26 år) beskrev overgangen ved å uttrykke: «Å være arbeidsledig kontra å jobbe, det er jo to forskjellige verdener. For nå snur jeg på krona. Vi må være veldig sparsommelige». Hverdagen som arbeidsledig innebærer en omstilling og en endring av tidligere pengebruk. Det er for de fleste ikke lenger mulig å fortsette som før. Også hverdagen til kvinnene i Marienthalstudien (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997:40) var i stor grad preget av nøye gjennomtenkte budsjetter med lite rom for avvik. Det var lite en kunne tillate seg, noe som innebar å avstå fra mye sosial kontakt og kulturelle behov.

I materialet er det svært varierende hva informantene får utbetalt. Ofte avhenger det av tidligere inntekt. Av NAV-reformen fra 2006 fremgår det i målsetningene at de ønsker flere mennesker i arbeid, samt bedre tilpassede tjenester til brukerne. Ytelsene det er snakk om i denne oppgaven er hovedsakelig arbeidsledighetstrygd, arbeidsavklaringspenger og penger til livsopphold. Disse gis på ulike vilkår når personer står utenfor det ordinære arbeidslivet. I tillegg varierer de ulike ytelsene avhengig av tidsaspekt og plikter (NAV 2012). Informantene som ikke mottar økonomisk støtte fra NAV livnærer seg hovedsakelig på oppsparte midler eller familiemedlemmer. Dermed innebærer deres økonomiske situasjon i større grad fordeling av pengene.

Dårligere økonomi påvirker de fleste andre sider ved hverdagen, og fører for mange til at de må kutte ned på ulike aktiviteter. Dette skaper en større avstand mellom den arbeidsledige og deres yrkesaktive venner. For mange var det en vond og frustrerende opplevelse. Fanny og Leihla fortalte om hvordan pengene ikke strakk til, og hvordan dette preget deres forhold til venner.

Jeg har mye tid, men ikke så mye penger... det er jo stor forskjell i forhold til venner og bekjente da. (Fanny 42 år).

Det er flere som har spurt meg om å bli med på ferie og sånn, men jeg har ikke råd til det. (Leihla 27 år).

En økende avstand kan kanskje fremstå som en naturlig konsekvens, men for dem det gjelder trekkes det frem som svært ubehagelig. Fannys utsagn viser også tosidigheten en periode som arbeidsledig kan innebære. Man får som regel mer tid, men tiden kan bli en belastning heller enn et gode fordi det kan være vanskelig å fylle den. Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel (1997) argumenterer for at på tross av at arbeiderbevegelsen har kjempet frem fritid, viser denne fritiden seg å være en tragisk gave for arbeidsledige. Deres funn avdekket at følelsen av å ha begrenset fritid fører til at man fyller den på en betydningsfull måte. Derimot gjør følelsen av å ha ubegrenset med fritid at enhver inndeling av tid blir overflødig (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997:71).

George (Wadel 1973) opplevde et økende skille mellom han og hans yrkesaktive venner etter overgangen til å bli sosialhjelpsmottaker. Derimot var forholdet til andre sosialhjelpsmottakere preget av mer likhet. Wadel (1973) knyttet dette til særlig to forhold. På den ene siden begrunnes avstanden med at mange av Georges yrkesaktive venner er tidligere kolleger. Georges fravær fra arbeidsplassen medførte dermed mindre tid sammen med disse, og resultatet ble en endring i relasjonen (Wadel 1973:104). I tillegg trekker Wadel frem de mer moralske og normative sidene hvor det ble avdekket at forholdet til andre menn var avhengig av hva de drev med. Dette innebærer at den økende forskjellen i økonomi og gjøremål mellom venner fører til økende forskjeller i muligheter og sosial status. En endring i hvordan andre ser deg, var også et tema i flere av mine samtaler. Eksempelvis fortalte Fanny hvordan mer tid på grunn av mangel på jobb bidro til en avstand og nedlatende blikk fra hennes venner. Hun fortalte hun følte at: *«det er skammelig å ha så mye tid på en måte»* (Fanny 42 år). Relasjonen til venner ble endret på flere måter, og Fanny fortalte videre hvordan hun opplevde å måtte gå *«litt stille i dørene»* for å unngå nedsettende blikk og ubehagelige kommentarer. Slike uttrykk viser hvordan en situasjon som arbeidsledig ofte kan innebære en vanskelig posisjon som krever tilpasning. Beskrivelsene kan innebære et syn på den dårlige økonomien som et hinder for å komme tilbake i arbeid. På en annen side knyttet Wadel (1973) Georges problemer med å komme ut av ledigheten til også andre aspekter enn kun det økonomiske. Arbeidsledighet medfører mindre kontakt med arbeidsmarkedet, noe

som genererer mindre kontakt med potensielle arbeidsgivere og et nettverk som inneholder informasjon om ledige jobber. At ledighet fører til mer ledighet avdekkes i Nilsen og Reisos studie (2011) av langtidseffekter av ledighet. De knytter derimot dette til brennemerking og stigmatisering. I likhet med slik Goffman (1963:14) knytter stigmaet til personlighetskarakteristikk, knytter Nilsen og Reiso (2011) brennemerkingen til en forventning om dårlige karaktertrekk hos den som er eller har vært arbeidsledig. På bakgrunn av forventninger om negative karaktertrekk, hos eksempelvis arbeidsgiver, blir det vanskeligere å få jobb. Pia argumenterte på lignende måte, og fortalte at hun hadde hørt at *«Det er lettere å få en jobb når du har en jobb»*. (Pia 46 år). Dette kan bety at informantene innser verdien av å ha folk rundt seg, og at hull i CV 'en kan være uheldig. Kanskje reflekterer slike holdninger også bevissthet rundt betydningen av å holde seg i aktivitet.

Det er ikke bare i relasjon til venner og kjente at hverdagen endres. En dårligere økonomi medfører også andre konsekvenser, og går ut over flere sider ved hverdagen. Paul og Moser (2009:272) finner i sin studie flere konsekvenser av en nedgang i økonomien. Deres funn viser hvordan det økonomiske presset øker, samtidig som stadig flere gjenstander trenger vedlikehold, i takt med lengden på ledigheten. Dermed bidrar den dårlige økonomien til en redusering av sosioøkonomisk status, og øker skillet mellom tidligere likesinnede. Inger (33 år) var særlig bekymret over effekten på morsrollen. Hun opplevde at hun stadig måtte si nei til barna på grunn av mangel på penger. Jonas trakk frem hvordan treningskort på treningssenter plutselig ble for dyrt. Geir hadde ikke råd til å oppdatere musikkutstyret sitt. Pia (46 år) skulle gjerne tatt noen kurs som ikke var dekket av NAV, innen arenaer hun kunne tenkt seg å jobbe på. Med en dårlig økonomi ble dette vanskelig: *«du har for eksempel ikke råd til å gå på kurs»* (Pia 46 år). Dermed stjeler lav økonomisk støtte en del motivasjon og positivt fremtidssyn. Samtidig som det kan gjøre det vanskeligere å fylle dagene med aktiviteter. Dermed kan tiden bli en belastning, og et mulig resultat er passivitet. Konsekvensene av en økonomisk endring som er trukket frem her, fører også med seg mer personlige og psykiske plager. Det var også et gjennomgående tema i samtalen.

Psykiske plager

Psykiske plager og depresjoner var det flere fortellinger om i samtalen. Flere knyttet dette til en dårligere økonomi og konsekvensen av å måtte slutte med ulike aktiviteter. Mastekaasa (1996) drøftet spørsmålet om kausaliteten mellom arbeidsledighet og negative psykologiske

konsekvenser. Han hevdet at det ikke nødvendigvis er ledighet som bidrar til dårligere psykisk helse. Alternativt kan psykologiske problemer føre til arbeidsledighet, ved at redusert arbeidskraft og økt fravær kan resultere i oppsigelse. Samtidig argumenterer Vennerød (1982) for at det er andres forventninger til ubehag som gir en vanskelig situasjon for den arbeidsledige. Kausalitetsspørsmålet var utgangspunktet for Paul og Mosers (2009) studie av ledighetens negative effekt på mental helse hvor de avdekket en høyere forekomst av psykiske problemer hos arbeidsledige enn hos yrkesaktive. Dermed støttet deres funn hypotesen om at overgangen til ledigheten var utslagsgivende for den negative mentale helsen. Likevel er dette en kompleks problematikk som er sårbar for målefeil. Informantene i mitt materiale snakket ofte om psykiske plager som noe som kom etter arbeidsledigheten, og samsvarer dermed med funn fra Paul og Mosers studie (2009:292-293). Samtidig kom det også frem fortellinger om en problematisk oppvekst eller bakgrunn, samt ulike valg som kan ha betydning for fremtiden. Det trekker i retning av at alle har en forhistorie og tidligere opplevelser som kan tenkes å ha betydning for nåværende situasjon. Jonas (26 år) inkluderte flere aspekter ved ledigheten i sin fortelling om hva situasjonen gjør med hans selvfølelse og fysiske form.

... jeg merker jo at en gnist har gått ut av meg da. Jeg har slutta å trene, fordi det koster å gå på treningssenter. Og fordi jeg har blitt giddaløs. Jeg skjønner hva folk som er arbeidsledige mener når de føler seg nedtrykt. (Jonas 26 år)

At arbeidsledigheten innebærer en nedverdiggende posisjon stemmer overens med synet på arbeid som en nødvendighet, både for samfunnet og en selv (Weber 1995, Kjølørød 2008). I likhet med studier som avdekker en korrelasjon mellom ledighet og dårligere psykisk helse (McKee-Ryan et al. 2005 og Murphy og Athanasou 1999 i Paul og Moser 2009), la Jonas ledigheten til grunn for sine problemer. Dette stemmer også overens med Wadels (1973) funn av ledigheten som en vanskelig situasjon.

Negative psykologiske konsekvenser av arbeidsledighet kan blant annet skyldes skuffelse på grunn av avvik mellom forventninger til en selv, og realiteten (Paul og Moser 2009). Det er grunn til å anta at en situasjon som arbeidsledig ikke er ønskelig for de fleste. Ofte ligger andre fremtidsplaner til grunn. Når en da blir arbeidsledig kan det oppleves som et bevis på at en ikke har fått til det en ville oppnå. En form for et eget, innvendig press på en selv kan medføre nedsettende tanker om egen situasjon og person. I tillegg til dette knytter flere av informantene denne opplevelsen til egne valg. Refleksjoner rundt skyldfølelse og ansvar for

eget liv preget enkelte samtaler. Dette kan tenkes å ha sterke konsekvenser for aktørens selvtillit. Fanny (42 år) utviste en stor dose selvkritikk gjennom hele samtalen, og slet også med dårlig samvittighet tilknyttet det å motta støtte. Hun beskrev dette ved å uttrykke at: *«innimellom kan jeg få skikkelig, jeg får skikkelig panikk. Jeg vet at jeg burde ha gjort ting annerledes»* (Fanny 42 år). Refleksjoner som dette gir en god innsikt i informantens kompleksitet i forhold til deres opplevelse av hverdagen. Det innebærer inkonsistens og et brudd med Paul og Mosers (2009) kausalitetshypotesen om at ledighet fører til dårligere psykisk helse.

Et skille avdekkes mellom de informantene som har vært arbeidsledige i noen år, og de som har vært uten arbeid noen måneder. Felles for de som har vært arbeidsledig noen år, er uttrykk for en følelse av at hverdagen blir tyngre og selvbildet dårligere i takt med årene. Paul og Moser (2009:274) fant ikke et entydig svar på varighetens effekt, men fant støtte for to hypoteser. Den ene viste en jevn økning av de negative konsekvensene i takt med årene som arbeidsledig. Den andre hypotesen baseres på en kurvelineær modell, hvor den negative effekten på psykisk helse øker jevnt for så å avta etter en viss tid. Resultatet ble en ny modell basert på begge de forestående. Denne viser en jevn økning i de negative konsekvensene det første året, hvor de er størst rundt den niende måneden. Deretter svinger grafen for så å falle ned på en middels effekt av ledighet på psykisk helse. Etter første halvdel av det tredje året som arbeidsledig forverres de negative effektene av ledigheten på den mentale helsen. På bakgrunn av dette konkluderte Paul og Moser (2009:274) med at de negative konsekvensene av arbeidsledighet på den mentale helsen er større for langtidsledige enn kortidsledige, samtidig som de vedkjenner seg visse svakheter ved datamaterialet. I overensstemmelse med en slik konklusjon fortalte informantene som hadde vært arbeidsledige noen år om en endring i opplevelsen av hverdagen. Heidi (45 år) hadde for eksempel vært arbeidsledig de siste åtte årene, og fortalte hvordan hun kjente dette på kroppen: *«jo lenger du går hjemme, jo mindre selvtillit får du»*. Flere av informantene som hadde vært arbeidsledig en kortere periode utviste en antakelse om, og nærmest en forventning om at det ville forverres. Noen var i en mellomfase etter endte studier, og fortalte om hvordan de trodde det ville vært annerledes for meg å snakke med dem dersom de hadde gått lenger uten arbeid.

Cecilie fortalte at det *«er greit å være arbeidsledig, i alle fall for en periode»* (Cecilie 27 år). Slike utsagn betyr ikke nødvendigvis at hverdagen er problemfri, men at det er helt greit. I alle fall foreløpig. Det stemmer overens med Paul og Mosers (2009) utsagn om at

kortidsledige mestrer ledigheten på bedre måter. På en annen side viste også Paul og Mosers (2009) studie at det foreligger sterke negative konsekvenser det første året. Flere av informantene som hadde vært arbeidsledig noen måneder fortalte om en form for et sjokk i forhold til å ha havnet i kategorien arbeidsledig. Mange så ikke for seg at det var den veien det gikk. Slike uttrykk kan knyttes til Paul og Mosers (2009) funn som viser en negativ effekt i overgangen til ledigheten. Dette trekker i retning av at det er variasjoner i forhold til hvordan hverdagen oppleves, og at de negative konsekvensene i starten av ledigheten kan knytte seg til problemer med en plutselig overgang. Samtidig viser det variasjonen og kompleksiteten i materialet, samt hvilke muligheter de arbeidsledige har til å utforme en bedre hverdag. For mange var de psykiske plagene og den ustrukturerte hverdagen tilknyttet et savn etter å jobbe, og å ha en fast arbeidsplass med kolleger.

Savnet av arbeid

Mangel på en arbeidsplass å gå til, noe å stå opp til, fremheves av flere informanter som en av de største ulempene ved å være arbeidsledig. Etter samtalene ble jeg alltid sittende igjen å prate litt med informanten. Flere uttrykte da en glede over å kunne bidra med et intervju, og på den måten føle seg nyttig. Dette impliserer at en nyttefølelse kan være mer eller mindre fraværende i en periode som arbeidsledig. Mia og Inger hadde begge vært uten arbeid i varierende grad, og fortalte mye om hva de savnet og hvordan de tenkte rundt dette.

Det er liksom det at man får lyst til å bidra på et eller annet vis. (Mia 48 år).

Så det å ha den tilknytninga, og det å kunne føle at jeg faktisk er litt til nytte jeg og. At jeg ikke bare er en ballast liksom, det er viktig. Jeg savner det. (Inger 33 år).

Det var tydelig at mange av informantene følte at noe manglet, en avmakt og en ufullstendighet. Flere trakk frem hvordan de ikke så på seg selv som hele mennesker nå som arbeidet var borte. Dette kan knyttes til en følelse av ikke å bruke seg selv og ikke kunne bidra til fellesskapet. Funn viser at arbeidsledige utviser større arbeidsforpliktelse enn yrkesaktive (Gallie og Alm 2000:132). Det støtter informantenes beskrivelser av et savn, og kan knyttes til at det en har ofte tas for gitt inntil det faller bort. Slike utsagn kan også knyttes til grunnleggende menneskelige behov for anerkjennelse og selvrespekt, tilknyttet en oppfatning av at høy arbeidsdeltakelse er nødvendig for et velfungerende samfunn. Dermed blir betydningen av å ta del i samfunnet, samt hvordan arbeidet genererer en solidaritetsfølelse

og tilhørighet, vesentlige faktorer. George (Wadel 1973) opplevde også ledigheten som tøff, og tok i bruk alternative oppgaver for å skape en hverdag som minnet om en arbeidshverdag. Tradisjonelt stemmer dette overens med slik Weber (1995) nærmest fremhevet arbeidet som en forutsetning for å være lykkelig. Slik Weber argumenterer sees arbeid på som en moralsk dyd med en verdifull mening. Satt på spissen arbeider en ikke for å overleve, men lever for å arbeide. Arbeidet sees på som et mål i seg selv, ikke kun et middel. At utsagnene knytter seg til arbeid som betydningsfullt gjør at beskrivelsene stemmer overens med tidligere forskning og uttrykk for en vanskelig hverdag (Wadel 1973 og Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997). Undersøkelser av arbeidsmotivasjon viser at arbeidsledige ønsker å arbeide (Gallie og Vogler 1994). Det trekkes i retning av at informantenes utsagn kan gjelde flere arbeidsledige. I mangel på arbeid, og med mer ledig tid, fortalte samtlige om et behov for å fylle og strukturere dagene.

4.3 Strukturering av hverdagen

Ut over de direkte psykiske plagene, medfører en hverdag uten arbeid lite rutine og mye tid til å reflektere over egen situasjon og egne valg. Når en mister jobben stilles det krav til aktørene selv. Det blir deres ansvar å organisere hverdagen. For mange kan dette være vanskelig. Karl (32 år) fortalte lettet at vår samtale hadde fått formiddagen til å gå. Da jeg snakket med Pia (46 år) om hennes hverdag og hva som var vanskelig, svarte hun at *«det at du ikke har noe, at det ikke er noe å stå opp til liksom, det er tungt»*. (Pia 46 år). Mangel på rutine kan generere en følelse av unyttighet og meningsløshet.

Overgangen fra arbeidslivet til en hverdag uten noe konkret å stå opp til har vist seg å være vanskelig for mange. Jahoda (1982) avdekket betydningen av en tidsstruktur i sine studier av arbeidsledighet. Denne er ofte lagt opp etter arbeidet, fordi omtrent en tredjedel av døgnet brukes på jobb. Det som ofte skjer er at arbeidsledige mister tidsstrukturen, og ender opp med åtte ledige timer. De fleste uten arbeid oppfatter ikke denne tiden som fritid fordi de ikke har noe å ta fri fra. Tiden må dermed fylles med andre aktiviteter (Jahoda 1982). På bakgrunn av dette kan overgangen til arbeidsledighet medføre et behov for å omstrukturere hverdagen. Den må fylles av den arbeidsledige selv. Jonas hadde vært uten arbeid i et par måneder og fortalte om hvordan han *«stanger i veggen som arbeidsledig. Det er kjedelig mye tid. Jeg prøver å*

fylle den ut da, med ulike ting» (Jonas 26 år). En slik opplevelse delte han med flere. Andre vektla også sosiale aspekter. David fortalte: *«som oftest jobber alle sammen, da blir det kjedelig.»* (David 25 år). Dette innebærer en isolert hjemmesituasjon mens hans sosiale nettverk er på jobb.

En opplevelse av situasjonen som kjedelig og overgangen som vanskelig, er i overensstemmelse med det Wadel (1973:82) belyste i sin studie. At Georges løsning på problemene var å finne nye gjøremål og aktiviteter, knytter seg også til et behov for å strukturere hverdagen. Ved å fylle dagene med aktiviteter med syv-åtte timers varighet kan dagene bli lettere å komme gjennom. Dette viser hvordan tiden kan bli ubehagelig, og at verdien av å føle seg nyttig og å få brukt seg selv er viktig. På lignende måte forsøkte flere av informantene å organisere hverdagen slik at den lignet mest mulig en vanlig arbeidsdag. At rollen som yrkesaktiv byttes ut med andre tilgjengelige roller og aktiviteter er ofte en naturlig prosess. Roller kan eksempelvis være mor eller hobbyvaktmester. Dette innebærer at arbeidsledige bruker sine muligheter og tilgang på aktiviteter til å strukturere hverdagen og tilpasse seg situasjonen som arbeidsledig. Heidi (45 år) fortalte om hvordan hennes hverdag innebar en fast morgenrutine etterfulgt av ulike oppgaver. Blant annet å kjøre barna i barnehagen, og å søke etter ledige jobber på internett. Etter en lengre fortelling om organiseringen avdekket hun at hun fokuserte så mye på dette fordi hun *«prøver å ha litt sånn struktur på dagene»* (Heidi 45 år). For flere innebærer en strukturert hverdag å stå opp tidlig. Slik bevares en døgnrytme tilpasset en vanlig arbeidsdag. Flere av informantene utviste en stor handlekraft, og forsøkte aktivt å forme en hverdag som oppfylte deres behov. Ulike måter dette gjøres på knytter seg til variasjoner i livssituasjon, muligheter og betingelser for de arbeidslediges handlemåter.

De overstående redegjørelsene viser hvordan ulike faktorer og prosesser bidrar til en opplevelse av en vanskelig hverdag. Endringer i økonomi og selvtillit er reelle forhold for mange av informantene, og krever for flere en aktiv tilpasning og omorganisering. For mange handler det derfor om å gjøre det beste ut av en vanskelig situasjon. Aktiviteter som tar noe av tiden kan bidra til å gjøre hverdagen lettere. For å vise hvordan dette kan gjøres, trekker jeg frem noen av informantenes løsninger nedenfor.

4.4 Alternative roller i hverdagen

Fravær av arbeid innebærer mer tid til andre ting, hvor andre tilgjengelige roller og aktiviteter kan brukes til å organisere hverdagen rundt. En studie av arbeidsledige britiske menn, viser at noen aktivt forsøker å skape en mer positiv hverdag utenfor arbeidsmarkedet (Warr og Jackson 1987). Eksempelvis avdekket de at hobbyer ble tatt opp igjen, det sosiale nettverket ble utvidet og enkelte meldte seg til frivillig arbeid (Warr og Jackson 1987:1223). Ved å konsentrere seg om andre sider ved sin identitet enn tilknytningen til arbeidsmarkedet, kan de vonde erfaringene og opplevelsene tilknyttet fraværet av arbeid bli redusert (Kaul og Kvande 1991). I tillegg til dette fant jeg i mine samtaler hvordan enkelte allerede hadde en hobby, og ledigheten innebar da mer tid til noe de ønsket å jobbe med. Dermed er ikke aktiviteten nødvendigvis et resultat av problemer i forhold til for mye tid. At fraværet av en rolle fører til en økning av en annen rolle vil ofte være en naturlig prosess. I andre tilfeller kan dette kreve mer tilpasning og egeninnsats. En variasjon i behov for aktiv tilpasning foreligger også i dette materialet. Felles er at flere trekker frem andre forhold enn arbeid når de snakker om hverdagen sin. Disse fremstår for mange som viktige og positive holdepunkter i en problematisk situasjon. Folkman (1982) argumenterer for at det å knytte seg til alternative roller reduserer den psykiske belastningen det er å være arbeidsledig. Betydningen av alternative roller beskrives også av Wadel (1973). George vektla blant annet roller som å være en god far, en god kamerat og en aktiv jeger da han snakket om organiseringen av sin hverdag og sin identitet. Wadel (1973:123) viser også hvilken betydning dette har for George i møtet med andre. En aktiv hverdag bidro til å legitimere hans ledighet ved at han hele tiden beviste sin arbeidslyst. Dermed fungerer rollene som kilder til positive holdepunkter og gjøremål, så vel som et naturlig resultat av mangel på arbeid. Nedenfor går jeg nærmere inn på hvordan det å være mor og en god venn fremheves av informantene som viktige for å gjøre hverdagen positiv. Dette viser hvordan alternative arenaer til arbeidsmarkedet kan bidra til å fylle de arbeidslediges hverdag og behov for en nyttefølelse.

Å være mor

Flere av informantene i materialet er mødre. Da jeg spurte disse om hvordan det var å fylle hverdagene, så de på meg og lo. For mødrene innebar hverdagen stort sett hektiske morgenrutiner, kjøring, henting og husstell. Rollen som mor fremsto som en

identitetstilhørighet og et positivt holdepunkt i en frustrerende situasjon. Inger (33 år) var alenemor med tre barn. To av dem var hos faren annenhver uke. Da jeg spurte henne om hverdagen, svarte hun kontant: «*Det går mye i barn*» (Inger 33 år). Intervjuet ble gjennomført hjemme hos henne. Mens vi satt og pratet kom datteren bort og spurte om noe, hvorpå hun etterpå uttalte:

Sånn er hverdagen min; «mamma, mamma, mamma!» Men altså, nå som jeg ikke har noen jobb så prøver jeg jo å konsentrere meg om å være en god mamma. Jeg har ikke så mye penger, men som jeg sier, jeg har masse kjærlighet å gi ungene mine. (Inger 33 år)

Utsagnet viser hvordan morsrollen fyller tiden, samt hvordan hun kan gjøre det beste ut av denne nå som hun er arbeidsledig. Ved å fremheve rollen som mor kan det tenkes at trykket fra rollen som arbeidssøkende og arbeidsledig reduseres. Samtidig kan hverdagen oppleves mer nyttig og styrke selvtiliten. Særlig vektlegges de følelsesmessige aspektene ved å være en mor, hvor hun bruker kjærligheten hun kan gi som en løsning når økonomien ikke strekker til. Det viser hvilke grep hun tar for å tilpasse seg hverdagen som arbeidsledig. Lite penger gjør det vanskelig å finne på ting med barna. Dermed opplevde hun at hun ikke strakk til som mor på dette området. Ved å gi uttrykk for en stor dose kjærlighet trer hun enda lengre inn i rollen som en god og kjærlig mor. Dette kan være et forsøk på å veie opp for dårlig økonomi. Det innebærer en kompenserende virksomhet og viser hvor vanskelig det kan være og hankses med en hverdag som arbeidsledig.

Også de organisatoriske sidene ved morsrollen ble trukket frem. Fanny gjorde dette da hun fortalte om sin hverdag. «*Det er jo liksom litt av en organisering med dem, så det går mye i de nære ting*» (Fanny 42 år). Her kombineres strukturelle forhold med følelsesaspekter tilknyttet positive forhold til nære venner. Hverdagen fylles av seg selv, og Fanny beskrev en nyttefølelse ved å være til stede i barnas liv. Ved å organisere en travel hverdag gjør hun noe nødvendig, og bruker seg selv. Dermed kan fokuset flyttes fra henne og hennes hverdag, til barna og hvordan kabalen skal gå opp. Å bruke en rolle som mor på denne måten fjerner ikke nødvendigvis de negative følelsene rundt ledigheten, men det kan gjøre det lettere å møte hverdagen og å opprettholde selvtiliten (Kaul og Kvande 1991). Morsrollen kan dermed fungere som et fast holdepunkt i utformingen av den nye hverdagen, og det gir en mulighet til å knytte et selvkonsept til noe annet enn identifiseringen som arbeidsledig. Slik kan morsrollen bidra til å gjøre situasjonen mer positiv. Det støttes også av Paul og Mosers

(2009:272) funn som viser at kvinner har lettere for å forholde seg til arbeidsledighet enn menn. Det begrunnes i at kvinner ofte har flere roller å spille på som ikke knyttes til lønnsarbeid.

Å være en god venn

Venner og sosialt nettverk ble trukket frem som viktig i flere av samtalene med informantene. Både som en trivselsfaktor, men også som en kilde til identifisering. Arne var en singel mann på 34 år og hadde vært arbeidsledig et par år da vi møttes. Da han ble arbeidsledig var han tilknyttet et sosialt nettverk kjennetegnet av mer etablerte venner, og husker godt hvordan det var den første tiden: *«De første månedene så var det egentlig fryktelig treigt og kjedelig... Så begynte jeg og henge med en ny gruppe venner»* (Arne 34 år). Betydningen av sosial nettverk trekkes frem og fremstår som vesentlig for trivsel, opplevelse av tilhørighet og bekreftelse. I tillegg kan det tenkes at ulike sosiale miljøer vil tilby ulike holdninger ovenfor ens hverdag som arbeidsledig. Dermed kan venner bidra til å forme ens egen oppfatning av situasjonen, og et skifte i sosialt miljø kan være en form for tilpasning og mulighet til en bedre opplevelse (Kaul og Kvade 1991). Det viser hvordan mennesker aktivt kan forme og skape sin egen hverdag, hvor en måte å gjøre dette på kan være å endre omgangskrets.

Wadel (1973:93) viste i sin studie hvordan George støttet og stilte opp for sine venner og naboer. I tillegg hjalp han gjerne til med ulike reparasjoner og vedlikehold. I mine samtaler var det flere som trakk frem det faktum at de nå brukte mer tid på å stille opp for sine venner og sin familie. Dette ga dem en god følelse av å hjelpe. At det er nødvendig, både for å opprettholde en viss selvrespekt og for å handle i tråd med gjeldende forventninger, stemmer overens med slik Wadel trakk frem (1973). Å bevise sin arbeidslyst for å gjøre seg fortjent til å motta økonomisk støtte, innebærer at en skal stille opp for sine nærmeste (Wadel 1973:61). I tillegg åpner det for en mulighet til å knytte en tilhørighet til rollen som en god venn og bruke rollen som en kilde til organisering av hverdagen. Blant annet uttrykte Geir og Arne at de:

... prøver å være en god støttespiller, en god kamerat. (Geir 46 år).

Jeg har et stort nettverk, og bruker mye tid på å stille opp for venner. (Arne 34 år).

Rollen som venn fremstår her som et positivt innslag i en situasjon preget av usikkerhet og problemer. Å være en god kamerat kan bli en arena for nyttefølelse og en kilde til identifisering. Arne (34 år) fortalte mye om sitt sosiale miljø og store nettverk. Dette gjorde at han alltid hadde noe og finne på, samtidig som det forelå visse krav til han som en venn. Han fortalte ivrig om hvordan han i sosiale situasjoner bidro og støttet venner når de hadde det tøft. Dette impliserer at han satt seg selv litt til side og retter fokuset mot andre forhold. Videre fortalte han om hvordan han ofret seg selv og sin egen nattesøvn når venninner ringte på natten for å snakke om sine kjærlighetsproblemer. På denne måten knyttet han også en funksjon til sin rolle som venn. Det kan bidra til å øke identifiseringen og gleden tilknyttet rollen. Ut over dette trakk han frem hvordan han hadde tilpasset rollen så mye til hverdagen at det nesten har blitt et problem: *«dagene går egentlig utrolig fort. Jeg skjønner egentlig ikke åssen folk som jobber får dagene til å rekke»* (Arne 34 år). Et slikt utsagn kan tyde på at rollen som en venn overskygger rollen som arbeidsledig. Det kan gjøre det lettere å mestre hverdagen som arbeidsledig, samtidig som det kan gjøre utgangen av ledigheten vanskeligere. Videre uttrykker Arne at han er så fornøyd med sin hverdag nå at han ikke ønsker å komme ut i jobb igjen. Han skiller seg dermed fra Georges opplevelse av situasjonen (Wadel 1973). Samtidig skiller dette ham fra det tradisjonelle synet på arbeid, kjennetegnet av Webers (1995) argumenter om at arbeidet er et mål i seg selv. Dette kan innebære et alternativt syn på arbeid, hvor ikke lønnen fremstår som dominerende. Samtidig kan det bety at han ikke følte på de samme moralske pliktene som andre informanter ga uttrykk for.

Innføringen over gir innsikt i hvordan arbeidsledige opplever og gjør sin hverdag, samt hvilke faktorer som fremstår som problematiske. I stor grad stemmer funnene med tidligere studier av arbeidsledige (Jahoda 1982 og Paul og Moser 2009). Likevel viser Arnes fortellinger at det foreligger alternativer.

4.5 En fin hverdag

Informantene reflekterte mye rundt sin egen hverdag. Mange vektla de negative sidene som arbeidsledigheten fører med seg, men klarte likevel å se hvordan den også inneholder positive sider. Som vist trakk Fanny (42 år) frem hvordan ledigheten førte til et økende skille mellom henne og venner. Dessuten bidro ledigheten til dårligere selvtillit og en gnagende, dårlig

samvittighet. På tross av dette fortalte hun smilende at: «*du har jo liksom mer fleksibilitet da, som jeg synes er helt fantastisk egentlig*» (Fanny 42 år). På lignende måte fortalte Cecilie at hun relativt nylig hadde mistet jobben på grunn av konkurs. På tross av at dette var overraskende og medførte en del forandringer, fortalte hun hvordan hun forsøkte å tenke rundt dette. «*Det er på en måte som å ha sommerferie... Også åpner det for nye muligheter og*» (Cecilie 27 år). Andre vektla at det var viktig å utnytte den nyvunne tiden. En slik tankegang kan knyttes til kompleksiteten tilknyttet en situasjon som arbeidsledig. I tillegg gir slike utsagn et innblikk i informantenes refleksive forhold til egen situasjon. Andre fortalte om en mer ensidig positiv opplevelse av situasjonen. Disse vil jeg ta for meg nedenfor.

George (Wadel 1973) representerer på mange måter den tradisjonelle arbeidsledige med et sterkt ønske om å komme ut i arbeid igjen. Han opplevde også en utilstrekkelighet i forhold til forventningene fra aktørene rundt ham. En slik opplevelse kan knyttes til et syn på arbeid som nødvendig, både for å overleve og vedlikeholde et positivt selvbilde, men også som en nødvendighet for et velfungerende samfunn (Weber 1995 og Kjølrsrød 2008). På bakgrunn av dette innebærer arbeidsledighet en marginalisert posisjon fordi aktøren utestenges fra tilhørigheten på arbeidsmarkedet, kjennetegnet av et solidarisk fellesskap. Arbeidsledighet bør derfor være en situasjon en ønsker å unngå, og komme seg ut av så raskt som mulig. På tross av at mange av informantene beskrev en problematisk og tøff hverdag, stilte mange krav til en eventuell jobb. De tok ikke til takke med hva som helst og var selektive i søkeprosessen. 14 av de 16 arbeidsledige jeg snakket med ga uttrykk for at de heller ønsker å være arbeidsledig enn å ta en jobb de anså seg som overkvalifisert til. Et slikt uttrykk for å kreve noe av en potensiell jobb er ikke i overensstemmelse med Wadels (1973) oppfatning av arbeidsledige George. I sammenligningen med Wadels (1973) studie, er det nødvendig å være bevisst på de ulike omstendighetene. Det er grunn til å tro at George opererte under helt andre omstendigheter, i et arbeidsmarked preget av krise. Arnes (34 år) syn på arbeid, som vist over, kan antas å forutsette et visst velstandsnivå og en tro på at det er mulig å få en jobb dersom det skulle bli nødvendig. Likevel avdekkes et brudd hvor informantene ga uttrykk for en vanskelig og uønsket situasjon, samtidig som de ikke ønsket å ta en hvilken som helst jobb. Et slikt brudd avdekkes også av Røed (1999), som viste at en tredjedel av de som uttrykte et sterkt ønske om å komme i jobb ikke hadde lagt ned noe innsats i dette. Det er nødvendig å være oppmerksom på at det foreligger ulike grader av arbeidsinvolvering blant de intervjuede (Hyggen 2005). For enkelte var en situasjon som arbeidsledig nærmest uutholdelig, og de ga

uttrykk for å kunne takke ja til hvilken som helst jobb. For andre fremsto ledigheten som en positiv situasjon med mer tid til andre ting.

Alternativt arbeid

En tankegang som innebærer en fin hverdag, er å se på seg selv som hardtarbeidende på tross av det å være arbeidsledig. Det kan gjøres ved å trekke frem en hobby som betydningsfull og viktig. Da får ledigheten et annet innhold enn kun smerte og en følelse av unyttighet. Geir hadde vært arbeidsledig de siste fire årene, og fortalte med stor iver at han var leder for et band og har en brennende interesse for musikk.

Jeg har det egentlig ganske godt som arbeidsledig, fordi jeg egentlig ikke er arbeidsledig. Jeg får fritiden min til å gå fordi jeg jobber veldig mye med musikk.
(Geir 46 år).

I tillegg til at hobbyen er et positivt innsalg i en vanskelig hverdag, kan den bidra til å sinke prosessen med å komme tilbake i arbeid. På bakgrunn av dette måtte han vedkjenne at han: «*har egentlig ikke tid til å begynne å jobbe, for å si det rett ut*» (Geir 46 år). Arbeidet med musikken og organiseringen med bandet tok mye tid. Det var så viktig for Geir at han heller ønsker å ha dårlig økonomi enn å finne en jobb han egentlig ikke ønsket. Dette bryter med tidligere forskning, men tankegangen og grader av arbeidsinvolvering kan sees igjen i flere studier (Røed 1999, Hyggen 2005 og Vennerød 1982). I Marienthal slet de arbeidsledige med å få dagene til å gå, og tiden var overflødig (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997). Geir ga også uttrykk for å gjøre en god innsats med arbeidssøkingen. Problemet var ikke at han ikke søkte på jobber, men hvilke jobber han ikke søkte på. Kravene til en eventuell jobb kan tenkes å øke fordi tiden han fikk til hobbyen sin fremsto som svært attraktiv. Samtidig ligger det til grunn et ønske om at hobbyen en dag skal bidra med en inntekt. Da jeg spurte hva han kan tenke seg å arbeide med var svaret svært spesifikt, og han var selektiv i søkeprosessen. Det måtte bli noe innen hans fagfelt og trivselsarenaer, som musikken hans. Videre fortalte han at: «*hvis det ikke skulle skje noe med hobbyen innen fem år så skal jeg i alle fall tilbake i jobb*» (Geir 46 år). Dette viser hvordan han anser fraværet av et lønnsarbeid som delvis et valg og impliserer at han kunne fått jobb omgående dersom han senket kravene litt. Slike utsagn innebærer store forventninger, og viser hvordan Geir tar seg tid til å prøve å slå i gjennom på tross av at det innebærer en lengre periode som arbeidsledig.

Olga drev med kunst, illustrasjon og journalistikk. Hun knyttet en identitet til kreativt og skapende arbeid. På sikt håpte hun å tjene penger på dette, men hittil var det kun på frivillig basis. I likhet med Geir, omtalte Olga hobbyene sine som jobben og organiserte hverdagen sin rundt disse. Videre ga hun uttrykk for å være fornøyd med situasjonen. I tillegg definerte hun seg selv som en «naver». Det innebærer å gjøre seg til sosialhjelpsmottaker for en periode. Våren 2012 var media i stor grad preget av en «navedebatt», igangsatt av trygdemottakeren Vegard Skjervheim (Skjervheim 30.03.12). Mange reagerte på hans utsagn om høye forventninger til eget liv, samt en ansvarsfraskrivelse i forhold til egen situasjon. I tråd med debatten ga Olga uttrykk for å velge ledigheten for å ha *«mer tid til å gjøre det jeg vil»* (Olga 24 år). I hennes tilfelle innebar det å jobbe med kunst og litteratur. Hun fortalte om hvordan ledigheten var et bevisst valg på tross av dårlig økonomi og nedsettende blikk fra andre. Det var dette hun følte var riktig. Slike beskrivelser skiller seg fra tidligere funn som i stor grad har funnet at arbeidsledigheten er et problem for alle som rammes (Paul og Moser 2009). Her trekkes ledigheten frem som et ønske og bevisst valg. I likhet med Geir hadde også Olga et håp om å tjene penger på hobbyen sin. Det var ikke det at hun ikke ville jobbe fordi hun ikke gadd: *«jeg har jo lyst til å jobbe, jeg har bare ikke lyst til å jobbe med hva som helst»* (Olga 24 år). Det betyr at hun stilte store krav til en potensiell jobb. Den skal passe henne og føles riktig. Som tidligere nevnt viser dette noe annet enn de funn Wadel (1973) trakk frem i sin studie av arbeidsledige George. Det er derimot nødvendig å nyansere holdningene Olga ga uttrykk for. Ikke alle i materialet stiller like store krav til arbeidsmarkedet som henne. Blant annet savnet Fanny (42 år) å tilhøre de yrkesaktive: *«Jeg gleder meg til å være i jobb igjen, og si liksom, nå er jeg en del av gjengen liksom»*.

Ved å gi uttrykk for å være hardtarbeidende gjennom hobbyer knyttes arbeidet og arbeidets verdi i mindre grad til den tradisjonelle forståelsen av arbeid i form av lønnsarbeid. Like mye handler arbeidet om selvrealisering og å følge drømmene sine. Da jeg spurte Olga hvordan hun tenkte rundt alternativer og løsninger dersom hun ikke hadde hatt mulighet til å få støtte fortalte hun:

Da måtte jeg jo fått en jobb. Det er jo fordi jeg har muligheten til å gå på NAV at jeg ikke får meg en jobb. Men jeg synes det er fint, jeg synes det er kjipt at man liksom skal tvinges til å jobbe. Samtidig ville det forsinket prosessen min med å få til det jeg egentlig vil da. (Olga 24 år).

Utsagnet viser både hvordan lønnsarbeid fremstår som et reelt valg, og hvordan sosialhjelp fremstår som en akseptert mulighet. Samtidig fremheves hennes egen hobby som viktig og verdt å vente på. Dette kan tenkes å bygge på en forventning om å kunne drive med hva en vil. En slik oppfatning kjennetegner individualiseringstendenser som fremhever nettopp selvrealisering (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Likevel bryter det med den tradisjonelle oppfatningen om at det å være arbeidsledig er noe en ønsker å unngå, og det fraviker også fra forståelsen av arbeid som en forutsetning for et velfungerende samfunn og en sterk velferdsstat (Pierson og Castles 2006 og Kjølsvold 2008). Blant annet avdekket Rønning og Vabo (1994) at det å gå på sosialkontoret for mange innebar mangel på suksess og representerte et nederlag. En slik opplevelse syntes ikke Olga og ha av NAV, og tilbyr således en alternativ opplevelse av situasjonen som sosialhjelpsmottaker. Ved å se på hobbyen som jobb kan det tenkes at behovet for å vise evner og å bruke sine ressurser, slik lønnsarbeidet tilbyr for mange, vedlikeholdes. Dermed distanserer den enkelte seg fra kategorien som arbeidsledig, og strukturerer hverdagen rundt hobbyen. På den måten bidrar hobbyen for mange til å gjøre noe positivt ut av hverdagen. Samtidig viser utsagnene over hvordan store forventninger til arbeidet kan forsinke prosessen med å komme ut på arbeidsmarkedet igjen. På mange måter henger dette sammen med å stille krav til en eventuell arbeidsplass.

Å stille krav

Ellen hadde tidligere jobbet innen helsesektoren. På grunn av ulike problemer i nære relasjoner, ga hun uttrykk for at hennes løsning var: «å gjøre meg arbeidsledig» (Ellen 41 år). Gjennom et slikt utsagn fremstår en periode som arbeidsledig og sosialhjelpsmottaker som et valg og en mulighet når det er behov for mer tid og en pust i bakken. Dette skiller seg fra et syn på arbeidsledighet som en uforutsett og uønsket hendelse slik den ofte fremstilles i tidligere studier (Paul og Moser 2009, Amundson 1994, Rønning 2005 og Lundberg 2012). Dette kan knytte seg til kulturelle endringer som kan påvirke synet på arbeid, i tråd med individualiseringstendenser (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Da vil en opplevelse av ledigheten som et rettmessig valg, i kraft av å være et selvstendig individ, være sentralt. Nå hadde derimot de familiære forholdene stabilisert seg, og etter et drøyt halvår som arbeidsledig var hun på jakt etter ny jobb. Derimot ønsket hun ikke å fortsette i helsevesenet, men ville prøve noe nytt.

Jeg prøver liksom å finne meg noe mer enn det jeg har gjort før. Jeg vet jo at veien ikke er så lang tilbake til helsevesenet, så jeg vet jeg kunne fått jobb der. Men jeg har prøvd å være bare kald og rolig. Jeg har lyst til å prøve noe nytt da. (Ellen 41 år).

Situasjonen som arbeidsledig fremstår her som en mulig mellomstasjon i stedet for å jobbe med noe annet i en periode mens en søker på andre jobber. På den måten fremstår støtte fra NAV som en mulighet i stedet for en siste løsning. Ledigheten har ikke vært et valg for alle, slik utsagnene over viser. For mange innebar overgangen til arbeidsledighet en overraskelse og et nederlag. På tross av dette, og at flere savnet en arbeidsplass og slet med dårlig økonomi, ga mange uttrykk for å være selektive i forhold til potensielle arbeidsplasser. De ønsket ikke å jobbe med hva som helst. Et slikt brudd har tidligere blitt knyttet til at de arbeidsledige har gitt opp å finne arbeid (Røed 1999), og kan innebære en form for apati (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997). Likevel virker det som det handler mer om egne ønsker blant mine informanter. Som Jonas fortalte, ville han heller være arbeidsledig enn å «sitte i kassa på Kiwi» (Jonas 26 år). Jonas ble nylig ferdig med studiene og var i en mellomposisjon i vente på en relevant jobb. Det kan tenkes å ha betydning for hvilke krav han stilte. På en annen side kan en si at fordi han var i en mellomfase bør en midlertidig, irrelevant jobb være nærliggende å ta. Også informanter uten utdanning ga uttrykk for å stille krav til en potensiell jobb og hadde store forventninger til sin fremtidige arbeidsplass. Derfor kan ikke uttrykk som dette kun knyttes til aktører med lengre utdanning. I likhet med Jonas ønsket David en jobb han kunne «bruke hue mitt i» (David 25 år). Dermed velges ledigheten fremfor en jobb en anser seg som overkvalifisert til. Uttrykkene knytter seg til den enkelte jobben og krav som stilles.

En tankegang om at ledighet og støttemottak er et alternativ til en dårlig jobb har flere likhetstrekk med «naving» slik Olga (24 år) resonerte. Fenomenet kom på dagsorden da NRK belyste en problematikk rundt «naving» som et uttrykk for å ta et friår fra skolen mens en mottar støtte fra NAV. Vegard Skjervheim (30.03.12) utvidet i sin kronikk begrepet til også å omfavne andre. Det gjelder dem som ikke mottar støtte på grunn av mangel på ambisjoner, men heller på grunn av store ambisjoner. Disse representerer en gruppe som har så store forventninger til seg selv og til livet at en «vanlig» jobb tar knekken på selvfølelsen (Skjervheim 30.03.12). Løsningen blir å gå på NAV mens en håper på at talentene skal legges merke til. Det innebærer lav ansvarsfølelse i forhold til samfunnet som helhet. Hyggen (2005) undersøkte grad av arbeidsinvolvement blant norsk og dansk ungdom, hvor arbeidsinvolvement

skal fange ungdommenes holdninger og verdsetting av lønnsarbeidet som sentral livsverdi (Hyggen 2005:54). Hun fant at dansk ungdom utviste lavere arbeidsinvolvering enn norsk ungdom. Det viser hvordan det kan foreligge grader av arbeidsinvolvering, slik mine informanter også utviser. På en annen side kan det tyde på at økonomisk støtte bidrar til å sinke prosessen med å komme ut i arbeid. Gallie og Vogler (1994) fant ingen støtte for lavere motivasjon blant arbeidsledige enn yrkesaktive. Røed (1999) argumenterer for at dagpengesystemer kan påvirke arbeidslediges motivasjon og søkeadferd. Samtidig presiserer han at dette er et svakt resultat å trekke slutninger på. Det gjør problemstillingen problematisk. For andre av mine informanter var ledigheten i utgangspunktet en uønsket situasjon, men opplevdes nå som ønskelig.

Vil ikke ut i arbeid

Arne (34 år) sluttet i sin forrige jobb da det ble slutt med kjæresten som arbeidet på samme arbeidsplass. I utgangspunktet var planen å få seg ny jobb raskt. To og et halvt år senere var han fortsatt arbeidsledig. Noen småjobber hadde det vært i løpet av tiden. I tillegg hadde han pusset opp huset. Dagene gikk med til å trene og være sammen med venner, og de fyltes raskt. Gjennomgående i samtalen fortalte han om hvordan han kunne begynt å jobbe igjen dersom han ønsket det. Problemet var bare at han hadde det så bra nå.

Det er flere ganger jeg har tenkt at, fanken nå må jeg egentlig begynne å jobbe. Men så kommer sommeren, da er det fint og deilig og slappe av å ha det gøy med venner. Og så begynner høsten og komme, så tenker jeg at jeg får begynne å jobbe. Men på høsten eller vinteren så liker jeg å reise på ferie. Så kommer våren, jeg kan jo ikke begynne å jobbe da (småler). (Arne 34 år).

Dermed fremstår ledigheten som et valg og et godt alternativ til en eventuell arbeidsplass. På bakgrunn av dette ønsket han ikke å komme tilbake i arbeid igjen, i alle fall ikke ennå. Det er nødvendig å være klar over at Arne på mange måter er i en særstilling i dette materialet. På grunn av at han kjøpte og pusset opp et gammelt hus for noen år siden satt han igjen med lave boutgifter. I tillegg var han enslig uten barn, hverdagen representerte ikke nødvendigvis like store utgifter som eksempelvis mødrene i materialet fortalte om. Da jeg spurte ham om økonomien, svarte han: «økonomisk, nei, jeg får egentlig bra betalt av NAV» (Arne 34 år). Det viser at han ikke opplevde situasjonen som arbeidsledig som like vanskelig som mange

andre av de intervjuede. Likevel representerer hans utsagn holdninger ovenfor ledigheten og mottak av sosialhjelp som kan knyttes til holdninger slik de fremkommer i flere av samtalenene, og «naving» slik det fremstår i media.

Nina (43 år) fortalte om hvordan hun ønsket seg en jobb raskt. Av både økonomiske og personlige grunner. Likevel ga hun uttrykk for at hun syntes det var greit å motta støtte fra NAV inntil hun fant en jobb hun: *«trives i, og at den er fin å forene med familielivet»*. (Nina 43 år). Dette kan implisere en høy terskel for å komme tilbake i arbeidslivet, samtidig som det er naturlig å ønske seg en passende arbeidsplass. Et uttrykk for ledigheten som et valg, og å betrakte sosialhjelp som et alternativ til en mindre givende jobb, går på flere måter i mot velferdsstatens forutsetninger. I tillegg representerer det et alternativt syn på arbeidets verdi, i forhold til det blant andre Wadel (1973) trakk frem.

4.6 Oppsummering

Dette kapittelet har gitt en oversikt over hvordan informantene beskriver sine opplevelser rundt hverdagen. For mange oppleves den som vanskelig. Faktorer som problematiske sosiale situasjoner, en dårligere økonomi, lavere selvtillit og et savn etter en arbeidsplass trekkes frem. Flere bruker likevel forskjellige muligheter til å gjøre noe positivt ut av dagene, og på den måten tilpasse seg situasjonen etter beste evne. Hobbyer, familie og venner kan bidra til å fylle tomrommet etter arbeidet, og fremstår som positive holdepunkter for informantene. Dette stemmer overens med en mengde tidligere forskning (Wadel 1973, Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997 og Paul og Moser 2009). Samtidig gir kun to informanter i materialet uttrykk for å ønske en hvilken som helst jobb i stedet for å være arbeidsledig. Mange stiller krav til en potensiell arbeidsplass og impliserer at de heller vil være arbeidsledig enn å ta seg en jobb de anser seg som overkvalifisert til. Det innebærer høye forventninger til eget liv, og til en potensiell arbeidsplass. Ledigheten fremstår da som et alternativ til en mindre interessant jobb. Det foreligger funn i retning av at generøse støtteordninger kan sinke prosessen med å komme tilbake i arbeidslivet, men disse er tvetydige (Røed 1999 og Gallie og Vogler 1994). Det er vanskelig å si noe om økonomisk støtte påvirker informantene i dette materialet, men det kan tenkes å bidra til å gjøre situasjonen lettere for flere. Uansett trekker mine funn i retning av at solidariteten ovenfor velferdsstaten som felles ansvar svekkes. Dette har

likhetstrekk med fenomenet «å nave» som kan sees igjen i flere historier, i tillegg til å gjenspeile individualistiske tendenser (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Neste kapittel bygger på flere av beskrivelsene som er gitt her, samtidig som noen nye historier kommer til. Der vil en narrativ analyse være sentral for å gi en bredere forståelse for materialet. Det bidrar til å knytte informantenes fortellinger til normene i samfunnet, samtidig som jeg vil forsøke å vise hvordan fortellingene også er et resultat av individenes situasjon.

5 Forståelse gjennom fortellinger

*People tell the same stories and
claim them as their own.*

(Frank 2012:36)

5.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg undersøke hvilke fortellinger arbeidsledige kan trekke på. De kan forstå sin situasjon gjennom disse fortellingene, og fortellingene sier noe om hvilke holdninger og normer som foreligger. I forrige kapittel ble vi kjent med de arbeidslediges egne beskrivelser av hverdagen. Beskrivelsene danner grunnlaget for den narrative analysen nedenfor. Narrativer kan forstås om sentrale byggeklosser for meningsdannelse, og inngår i alle kulturer (Polletta et al. 2011). Fordi jeg er interessert i meningsdannelsen rundt arbeidsledighet og arbeidsmarked har jeg samlet fortellinger fra de 16 arbeidsledige jeg intervjuet. Fortellinger om tidligere hendelser, starten på ledigheten, hverdagsbeskrivelser og andre historier er mer enn bare fortid (Tutenges og Rod 2009). Fortellingene er forankret i samfunnet og kaster lys over det kulturelle rammeverket som foreligger (Polletta et al. 2011:110).

Dette kapittelet beskriver det jeg har kalt en arbeidsdiskurs og en individualiseringsdiskurs. Det er to ulike måter å snakke om ledigheten på, og jeg har plassert ulike narrativer under hver av dem. Narrativene under hver diskurs trekker på felles tematikker, problemer og subjektposisjoner. I arbeidsdiskursen er det gjennomgående fellestrekket at ledigheten beskrives som ufrivillig og som et resultat av hendelser utenfor den enkeltes kontroll. Situasjonen oppleves som dårlig, men også noe som kunne skjedd alle. I individualiseringsdiskursen fremstår ledigheten i større grad som et valg. Fortellingene innebærer at den arbeidsledige har kontroll over situasjonen og at hverdagen ikke er så verst. Diskursene fremstår med ulike verdisett og uttrykk for holdninger til arbeidsledighet og støttemottak. Gjennom å trekke på ulike narrativer i disse diskursene kan en gjøre situasjonen forståelig for en selv og andre (Presser 2009). I tillegg vil de arbeidsledige fremstå på ulike

måter gjennom ulike fortellinger, og slik rettes oppmerksomheten mot gjeldende holdninger ovenfor arbeidsledighet.

5.2 Arbeidsdiskurs

Det jeg beskriver som en arbeidsdiskurs innebærer at det trekkes på narrativer hvor ledigheten forstås som uønsket. Det som ligger i arbeidsdiskursen kan knyttes til en generell arbeidsetikk hvor arbeidet fremstår som et viktig fundament i tilværelsen. Dette knyttes til den protestantiske etikk og kapitalismens ånd (Weber 1995), hvor arbeid og profitering fremstår som moralske dyder. Det innebærer at arbeidet blir et kall og et avgjørende element i ens identitet og sosiale status. En slik måte å snakke om arbeid og arbeidsledighet på representerer en tradisjonell måte å forstå og snakke om den sosiale verden. Verdier innenfor denne diskursen innebærer holdninger om at en må gjøre seg fortjent til goder og at arbeid er viktig og selvrealiserende. Slike verdier knytter diskursen til velferdsstatens avhengighet av yrkesdeltakelse.

Innenfor denne diskursen drar altså de arbeidsledige på narrativer som støtter synet på arbeid som en forutsetning for et velfungerende samfunn og egen velfølelse. Dermed representerer narrativene måter å forstå og snakke om den sosiale verden på. Gjennom disse kan situasjonen som arbeidsledig forklares. Jeg har identifisert fem fortellinger under arbeidsdiskursen. Disse er: «det kunne skjedd alle», «det er ikke min skyld», «jeg har det ikke bra», «jeg vil jobbe» og «jeg er ikke som de andre». Når en trekker på disse narrativene opprettholdes en tilknytning til solidaritetsånden som en sosialdemokratisk velferdsstat er avhengig av (Pierson og Castles 2006), eksempelvis ved at ledigheten fortelles om som en tilfeldighet, og noe som kunne skjedd alle. Når en snakker innenfor denne diskursen, og er arbeidsledig, er offer den mulige subjektposisjonen. Grensedragninger blir viktig i diskursen gjennom etablering av subjektposisjon. Samtidig knytter stigma seg til ledigheten, sammen med nøytraliserings som åpner for forhandling av subjektposisjonen. Dermed inngår også disse teoretiske elementene i diskursen.

Det kunne skjedd alle

Inger (33 år) hadde vært i praksis i forbindelse med arbeidstiltak gjennom NAV de siste årene. Etter to år i en bedrift hadde tiden gått ut. Hun satt igjen uten arbeid. Veien frem til ledigheten førte samtalen langt tilbake i tid, og ulike hendelser ble satt i sammenheng. Hun begynte sin karriere på bilverksted. Da hun fikk jobbtilbud i en nyoppstartet bedrift, takket hun ja og sa opp den gamle jobben og takket ja. Etter noen måneder gikk bedriften konkurs, og hun ble arbeidsledig. Etter en periode ble hun gravid for annen gang. Etter fødselen arbeidet hun noen år i barnehage. Dette forsøkte hun å fortsette med, men klarte det ikke.

Jeg følte når jeg kom hjem at jeg ikke hadde overskudd til mine egne barn, og det ble helt feil. Så da ble jeg sykemeldt. Jeg ble rett og slett utbrent. Og etter det har jeg vel egentlig ikke hatt noen ordentlig jobb. (Inger 33 år).

Hun fortalte at hun hadde vært utplassert på ulike arbeidsplasser i regi av NAV de seneste årene. Nå hadde tiden gått ut på den siste arbeidsplassen hvor Inger hadde håpet å få noe fast. De hadde ikke mulighet til å ansette flere.

I fortellingen fremstår ledigheten som resultat av hendelser mer eller mindre utenfor vedkomnes kontroll. Den er et resultat av flere, komplekse faktorer. I tillegg til det faktiske hendelsesforløpet er det interessant hvordan den kulturelle fortellingen om veien til ledigheten handler om ufrivillighet. Også andre informanter la tilfeldigheter og utenforstående forhold til grunn for situasjonen. Å sette tidligere hendelser i en kronologisk rekkefølge fungerer som et selvbiografisk narrativ for å forklare situasjonen som noe som kunne skjedd alle. Et selvbiografisk narrativ (Richardson 2012:125) innebærer å relatere fortid til nåtid. På den måten kan narrativer bidra til å organisere hendelser og opplevelser i en personlig rekkefølge for å danne mening (Polletta et al. 2011:111). Hovedpoenget i narrativet innebærer derfor uforutsette hendelser med et ufrivillig eller uintentert resultat. I tillegg gjør personlige opplevelser fortellingen til et personlig narrativ.

Fortellingen har også fellestrekk med Sykes og Matzas (1957) nøytraliseringsteknikk om å overføre ansvar. Det innebærer å skylde på utenforstående forhold når en «unormal» situasjon skal forklares. Her gjøres det ved å trekke frem forhold som Inger (33 år) ikke har kontroll over. En overføring av ansvaret opprettholder en subjektposisjon som offer (Riessman 2008). Selvpresentasjoner er del av alle sosiale relasjoner og situasjoner, men er ofte en ubevisst prosess. Det gjør at interaksjoner innebærer ulik grad av opptredener med bestemte formål

(Goffman 1959). Hovedandelen av forskningen på arbeidsledighetsfeltet, viser at ledigheten snakkes om som uønsket og vanskelig (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997, Wadel 1973, Rønning 2005 og Lundeberg 2012). Narrativet om at det kunne skjedd alle, og at situasjonen dermed er uønsket, stemmer overens med slike funn.

I tillegg til å representere tilgjengelige fortellinger innenfor et kulturelt rammeverk, er narrativer også en kilde til resonnementer og forklaringer på en situasjon (Richardson 2012:118). Cecilie jobbet i en mediebedrift som gikk konkurs på grunn av en feilslått fusjon. De siste ukene visste hun at bedriften gikk dårlig, dermed var ikke oppsigelsen helt overraskende.

Det er jo kjipt liksom, fordi det var en veldig kjekk jobb. Å være arbeidsløs, det er litt sånn der, jeg vet ikke. Men jeg vil jo ha en jobb raskt igjen liksom, fordi det er ikke noe kjekt å presentere seg som arbeidsledig. (Cecilie 27 år).

Her forankres situasjonen i tilfeldigheter og forhold utenfor den arbeidslediges kontroll. En konkurs er noe alle kan utsettes for og den arbeidsledige fremstår som et uskyldig offer. I tillegg fortelles ledigheten om som en ubehagelig situasjon. Det gjør at narrativet knytter seg til en diskurs hvor arbeid snakkes om, og forstås som viktig. At tidligere studier (Wadel 1973 og Rønning 2005) finner lignende uttrykk for arbeidsledighet som en ubehagelig situasjon trekker i retning av at arbeidsdiskursen er godt forankret i samfunnet (Jørgensen og Philips 1999). Som vist trekker dette narrativet på forklaringer for inngangen til ledigheten. Nedenfor vises et narrativ som beskriver hvorfor vedkommende ikke kommer ut i arbeidslivet igjen.

Det er ikke min skyld

Inger (33 år) var alene med tre barn. Det innebar hektiske morgenrutiner etterfulgt av kjøring og henting. Da vi pratet om arbeid brukte hun barna til å forklare noen av problemene. «*Problemet mitt er å få noe som kan kombineres med å være alene med unger*» (Inger 33 år). Heidi (45 år) bodde i et stort hus med to små barn et stykke unna tettsteder og områder med jobbmuligheter. I likhet med Inger brukte også hun mye tid på kjøring, henting og husstell. For henne var også dette et problem i søkeprosessen og begrenset hennes muligheter. «*Jeg ser på meg selv som en arbeidssøker med litt utfordringer*» (Heidi 45 år). Heidi hadde i stor grad vært arbeidsledig de siste åtte årene. Siden en eventuell jobb ville innebære en lengre kjøretur unna, ble kabalen med barnehage, kjøring og henting vanskelig å løse. Hun fortalte at en

mulighet kunne vært å jobbe redusert tid. «*Veldig mange vil ha deg der hele dager, selv om du bare jobber en viss prosent. Da sliter jeg igjen, for jeg får det ikke til å gå opp*» (Heidi 45 år).

Fortellinger om vanskelige kombinasjoner av arbeid og fritid bidrar til å forklare hvorfor en fortsatt er arbeidsledig. På den måten kan den enkelte sette sine opplevelser i en kronologisk rekkefølge, og fremstå som en som ønsker å arbeide (Richardson 2012:125). Narrativet innebærer mangel på kontroll, og utgangen av ledigheten forankres i forhold utenfor en selv. Ved å fortelle at man forsøker, knyttes narrativet til å snakke om arbeid som vesentlig. De arbeidsledige bygger oppunder verdier som kjennetegner arbeidsdiskursen. I likhet med narrativet om at det kunne skjedd alle, innebærer også dette å overføre deler av ansvaret til strukturelle forhold (Sykes og Matza 1957). Både i form av organisatoriske problemer, men også til forhold ved arbeidsgiver og organisering av deltidsarbeid. Det innebærer en viss kritikk av samfunnets forventninger til aktøren som jobbsøker. Særlig forholdet mellom arbeid, barnehage og en alenemors ressurser. Slik kan nøytraliseringsteknikker bidra til å forhandle subjektposisjoner i narrativer, som her innebærer verdsettelse av arbeid (Riessman 2008:8).

Heidis (45 år) overveielse av deltidsarbeid viser hvordan hun vurderte mulige alternativer for å kunne arbeide. Det gir et enda tydeligere bilde av henne som en ufrivillig arbeidsledig. I tillegg til å støtte synet på arbeid som nødvendig, bidrar fortellingen til å skille henne fra stigmatiserte kjennetegn tilknyttet arbeidsledige, eksempelvis latskap (Goffman 1963). Det viser at også grensdragninger inngår i diskurser og subjektposisjoner (Lamont og Molnar 2002). Fortellingene over trekkes frem for å vise hvordan arbeidsledige bruker sine personlige opplevelser til å trekke på et narrativ om at ledigheten verken er sevbestemt eller ønskelig. På den måten kan det være lettere for en selv og andre å forstå arbeidsledigheten (Richardson 2012).

Heidi (45 år) fortalte senere hvordan alderen kan gjøre det vanskeligere å komme tilbake til arbeidslivet.

I forhold til å søke jobber, så begynner jeg å føle meg eldgammel. Når du leser jobbannonser, så ser du at bedrifter søker etter unge, dynamiske mennesker. De ser ikke så mye på den kompetansen, og den livserfaringen du har tatt med deg gjennom

tjue år. Jeg synes det er litt ille at jeg i en alder av førti skal føle at jeg er for gammel for å få jobb. (Heidi 45 år)

Fortellingen innebærer at hun har forsøkt, men at forhold utenfor hennes kontroll hindrer suksess. På den måten fremstår Heidi (45 år) som redelig og anstendig, men også som et offer. Historien er lett å kjenne igjen. Den har den klassiske narrative strukturen, ved at fortellingen vekker empati og innebærer en evaluering av arbeidsmarkedet (Labov 1972 og Polletta et al. 2011:111). I tillegg inkluderes noen av Propps (1968) narrative karakterer. Arbeidsmarkedets etterspørsel og arbeidsgivere er skurkene eller problemene som offeret (Heidi) kjemper i mot. Helten eller løsningen, i form av en arbeidsplass, har ennå til gode å dukke opp. Goffman (1961) brukte begreper om «triste fortellinger» om historier hvor menneskene ikke fremstår som ansvarlige for den aktuelle situasjonen. I likhet med dette er den underliggende forklaringen i narrativet at forhold utenfor ens kontroll forklarer ledigheten. Her er alder fremtredende. For andre innebar fortellingen sykdomsforløp eller en dårlig oppvekst som har ført til negative senvirkninger (Scott og Lyman 1968). For andre ble diskriminering av kjønn og erfaringer trukket frem som forklaringer på hvorfor de ikke fikk jobb.

Som tidligere vist reduseres den enkeltes ansvar ved at deler av skylden for ledigheten overføres til trekk ved arbeidsmarkedet (Sykes og Matza 1957). Det gir den arbeidsledige en offerrolle som fjerner en del av ansvaret for ledigheten fra den enkelte. Sykes og Matza (1957) undersøker hvordan utsagn kan bidra til å forklare unormal adferd, og minke diskrepansen mellom andres forventninger og egne handlinger. Det sentrale i dette narrativet er fortellinger om hvordan den enkelte forsøker, men utenforstående faktorer hindrer et vellykket resultat. Det innebærer å forklare en situasjon, heller enn en handling. På den måten er ikke Sykes og Matzas (1957) teoretiske utgangspunkt helt treffende. Likevel har narrativet fellestrekk med en av deres hovedtyper av nøytraliseringsteknikker. Scott og Lymans (1968:46) unnskyldninger bygger på Sykes og Matzas nøytraliseringsteknikker. De definerer unnskyldninger som utsagn hvor aktøren vedkjenner seg at situasjonen eller handlingen er dårlig eller upassende, men avstår fra ansvaret. På lignende måte innebærer narrativet «det er ikke min skyld» at den arbeidsledige vedkjenner at situasjonen ikke er optimal, men avstår fra ansvaret. Det gir den arbeidsledige en offerrolle og støtter oppunder synet på arbeid som nødvendig. Det kjennetegner arbeidsdiskursen. Sandberg og Pedersen (2006) trakk frem en lignende diskurs de kalte en offerdiskurs. I deres studie ble denne knyttet til en måte å snakke

på slik at personene fremsto som anstendige og moralske aktører. På lignende måte kan de arbeidsledige benytte en offerfortelling for å fremsette ledigheten som ufrivillig og trekke frem egenskaper i overensstemmelse med det moralske verdisetet om arbeidsdeltakelse.

Leihla (27 år) hadde vært arbeidsledig i to år etter studiene. Hun hadde bodd i Norge i flere år og snakket nesten flytende norsk. Hun fortalte at hun hadde søkt mange forskjellige jobber, også de som ikke var relevante i forhold til hennes utdannelse. Uten hell. Dette plaget henne, og hun syntes det var tøft å være arbeidsledig. Hun fortalte at hun følte seg dum da hun gikk på sosialkontoret og ba om penger. Det gjorde henne flau og oppgitt. Alle klassekameratene hadde fått jobb, noe som gjorde det enda vanskeligere å være uten. «... *det er rart at alle har fått jobb og ikke jeg, så jeg tenker kanskje grunnen er at jeg er utlending*» (Leihla 27 år). Fortellingen innebærer at arbeidet trekkes frem som viktig. Samtidig fremmes diskriminering frem en mulig forklaring på den vedvarende ledigheten. Det knytter fortellingen til et narrativ om at det ikke er min skyld. Antakelser om diskriminering innebærer å overføre ansvaret til arbeidsgiver (Sykes og Matza 1957). Narrativet gir slik en subjektposisjon som offer, og bidrar til at deler av skylden fjernes fra henne. Opplevelsen kan være reell, men den er samtidig en fortelling som brukes i selvforståelse og sosiale situasjoner. Flere studier hevder å avdekke at det foreligger diskriminering av aktører, særlig på bakgrunn av etnisitet (Bl. a. Midtbøen og Rogstad 2012, Petersen et al. 2000 og Heath et al. 2008). Sammen med en fortelling om diskriminering var hun tydelig på at hun har et sterkt ønske om å komme ut i arbeidslivet. Det gjør at hun knytter seg til samfunnets forventninger i form av ledighet som en ufrivillig situasjon. En annen fortelling som knytter seg til et syn på arbeidsaktivitet som fundamentalt, er historier om en vanskelig hverdag.

Jeg har det ikke bra

Det letteste er bare å unngå å nevne det. Vi skal ha klassetreff i august, da hadde det vært kjipt å være arbeidsledig. Da tror jeg jeg må komme opp med en skikkelig bra historie. Å si at jeg er arbeidsledig, det er flaut. (Cecilie 27 år).

Denne typen fortellinger var vanlige blant de arbeidsledige. Den impliserer et ønske om å være i arbeid og knytter seg til en forståelse av arbeidet som viktig. Samtidig gjør det at fortellingen stemmer overens med andres forventninger til ønsket yrkesdeltakelse og felles ansvar for velferdsstaten. Fortellingen peker på hvor tøft møtet med andre mennesker kan

være når en er tilknyttet en stigmatisert posisjon (Goffman 1963). Den gir et innblikk i Cecilies egen bevissthet om at den situasjonen hun er i nå, ikke er i overensstemmelse med en «normal» hverdag. Bevissthet rundt situasjonen som avvikende gjør for mange at den kan være vanskeligere å takle. Fortellinger om at situasjonen er ubehagelig gjør at den arbeidsledige knytter seg til et narrativ om at en ikke har det bra. En slik fortelling bygger opp under holdninger om yrkesaktivitet som viktig, både for egen velfølelse og solidariteten i samfunnet. Det knytter narrativet til en arbeidsdiskurs.

Fortellingen viser hvordan arbeidet ofte er en kilde til identifisering og sosial status (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997 og Wadel 1973). Når dette bortfaller kan arbeidsledige synes det er vanskelig å vite hvordan en skal presentere seg. Fortellingen representerer også et kulturelt narrativ, og stammer fra de generelle kulturelle føringene om at arbeid er viktig (Richardson 2012:127). Det betyr at fortellingen bidrar til å skape mening og trekker på holdninger innenfor rammeverket som foreligger. Ulike brukerundersøkelser har avdekket at andres uttrykte meninger kan oppleves som nedverdiggende (Rønning 2005, Rønning og Vabo 1994 og Amundson 1994). At Cecilie (27 år) var engstelig for at noen skulle kommentere hennes situasjon, kan være et resultat av redsel for at noen skulle utøve moralsk kontroll over hennes situasjon. Kulturelle narrativer kan ha et moralsk aspekt (Richardson 2012:127). Det betyr at fortellinger kan bidra til å instruere og kontrollere andre, og på den måten opprettholde et norm- og verdisett. Dette viser hvordan narrativer som kulturelle fortellinger i et samfunn inngår i større diskurser som kan brukes om arbeid og yrkesaktivitet. Siden situasjonen som arbeidsledig forstås på bakgrunn av de narrative som er konstruert, kan også andre mennesker påvirke den enkeltes opplevelse ved bruk av moralske fortellinger og diskursforhandlinger (Richardson 2012:127).

Jonas uttrykte hvordan tilknytningen til kategorien arbeidsledig opplevdes. «*Det er flaut, det er ydmykende, nedverdiggende...*» (Jonas 26 år). Fortellinger om å oppleve ledigheten som vanskelig er på mange måter forventet å høre innenfor en diskurs som trekker på offerposisjonering og ufrivillighet. Samtidig kan det ha en viss verdi å kunne fortelle kjipe historier om seg selv. Mange vellykkede mennesker har ofte en trøblete fortelling å trekke frem. Det viser karakter og mot. Samtidig gir fortellinger om en dårlig opplevelse uttrykk for at situasjonen ikke er ønsket. Det kan knyttes til at en utestengelse fra arbeidsmarkedet innebærer at en mister tilknytning til store deler av samfunnet.

Stigma oppstår dersom det er en diskrepans mellom egen adferd og ytelser, og det samfunnet forventer og ser på som moralsk riktig (Goffman 1963). Arbeidsledige representerer ofte egenskaper som skiller seg fra normen. Det kan være kjennetegn som viljesvakhet, latskap og mangel på nyttige egenskaper for et arbeidsliv (Goffman 1963:14 og Hyggen 2005:59). På bakgrunn av dette pålegges mange arbeidsledige karaktermessige personlighetstrekk som stemmer overens med stigmaet (Rønning 2005, Goffman 1963 og Nilsen og Reiso 2011). Det kan gjøre følelsen av å tilhøre kategorien tøff og selvbildet lavere (Wadel 1973). Paul og Moser (2009) fant signifikante forskjeller på mental helse mellom arbeidsledige og yrkesaktive, og knyttet dette til mangel på arbeid. Dermed støttes Jonas opplevelse av tidligere forskning. Samtidig gjør narrativet om at en ikke har det bra at en skiller seg fra kjennetegn som latskap og viljesvakhet. Det kan innebære et forsøk på å knytte en identifisering til yrkesaktive og egenskaper som stemmer overens med en arbeidsdiskurs (Lamont og Molnar 2002). Narrativet trekker på subjektposisjoner som offer, uheldig og redelig. Det knytter fortellingen til at arbeid forstås som en opphøyd verdi og bygger på den måten opp under arbeidsdiskursen. En annen fortelling innenfor diskursen knyttes i større grad til redelighet.

Jeg vil jobbe

Ellen (41 år) og Geir (46 år) fortalte om stor innsats som arbeidssøkere, og de snakket om dette som en selvfølge. Det bidrar til å minke den moralske diskrepansen som ofte knytter seg til forholdet mellom arbeidsledige og yrkesaktive.

Jeg har selvfølgelig nå drevet og søkt på jobber hele tiden. (Ellen 41 år).

Jeg har ikke ligget på latsiden når det gjelder å søke jobber i alle fall. (Geir 46 år).

Å fortelle at en bruker mye tid på å søke på jobber kan forstås som en fortelling om at det egentlig ikke er arbeidsledig en er. Det kan knyttes til narrativet «I'm decent» (Sandberg 2009a: 496-497) som innebærer å forankre en identitet i gjeldende normer og verdier. I det norske samfunnet er felles ansvar gjennom arbeidet sett på som viktig (Kjølsrød 2008). Ved å gi uttrykk for at det i alle fall ikke er innsatsen det står på fremstår den arbeidsledige som moralsk, ansvarsfull og redelig. Eksplisitte fortellinger om stor innsats for å komme tilbake i jobb innebærer en rolle som ufrivillig arbeidsledig. Det støtter også opp under et norm- og verdisett som opphøyer yrkesaktivitet. Samtidig kan historier om stor innsats på

arbeidsmarkedet være reelle forhold. Likevel innebærer uttrykk for stor innsats en identifisering som en moralsk aktør, og subjektposisjonen som tilbys er som offer.

Fortellinger om et ønske om å komme ut i arbeid igjen er underliggende også i de overstående narrativene. Å fremheve sider som stemmer overens med andres forventninger kan også gjøre det lettere å takle andres holdninger (Richardson 2012). Narrativet består derfor både av kulturelle og moralske aspekter (Richardson 2012). Kulturelle i form av kulturelle holdninger om høy yrkesaktivitet. Moralske i form av en rolle som redelig. I tillegg kan fortellinger om at en vil jobbe bidra til å forsvare ledigheten. Situasjonen nøytraliseres ved at det i alle fall ikke er innsatsen det står på (Sykes og Matza 1957). Det å fremheve aktiv søkeadferd innebærer symbolske grenser (Lamont og Molnar 2002) ved at egenskaper som ikke knyttes til stigmatiserte kjennetegn fremheves (Goffman 1963 og Hyggen 2005:59). Dette kommer ennå tydeligere frem i narrativet nedenfor.

Jeg er ikke som de andre

Inger (33 år) fortalte om en tøff hverdag og vanskeligheter med sosiale situasjoner. Da vi kom inn på hvordan møtet med andre mennesker var, begynte hun å gråte og fortalte at: *«Det er vanskelig. Fordi at det er veldig mange som på en måte trur at det er vilja det står på, og i mitt tilfelle er det ikke det»*. Fortellingen knytter seg til en uønsket situasjon og opprettholder på den måten synet på ledigheten som ufrivillig. Samtidig skapes en moralsk grensedragning mellom henne og andre arbeidsledige. Ved å trekke grenser mellom hva andre forventer av negative egenskaper hos arbeidsledige, og hvordan hun selv er, fremstår hun som «bedre» (Lamont 1992:4). Det kan forstås som en måte å unngå å bli stigmatisert på, samtidig som det innebærer en viss tilknytning til å være offer for andres forventninger. Wadel (1963) viste hvordan George opplevde å måtte bevise sin arbeidslyst. Det knyttet seg til sosiale regler, og innebar blant annet å begrense kontakten med andre arbeidsledige. Ingers sterke reaksjon og fortelling kan innebære en lignende opplevelse. At hun gråter skaper sympati, forståelse og forsterker fortellingen. Det er trolig ikke et bevisst middel for å bevise sin historie. Likevel forsterker det narrativet om at hun er en redelig og ufrivillig arbeidsledig. En trist fortelling og offerrolle er noe andre kan identifisere seg med, og skaper dermed enda mer sympati.

Et narrativ om å trekke moralske distinksjoner mellom en selv og andre kan gjøres på ulike måter. Fellestrekket er at distingveringen skapes gjennom moralske kjennetegn og

karaktertrekk (Lamont 1992). Ved å trekke frem karaktermessige personlighetstrekk som bryter med den stigmatiserte klassifiseringen av arbeidsledige kan en fremstå som en «bedre» arbeidsledig. Det gjør også at mennesker kan identifisere seg gjennom likheter med noen og ulikheter til andre (Copes et al. 2008:256). De arbeidsledige i denne studien snakket om den stigmatiserte arbeidsledige som lat, umoralsk og tiltaksløs. Det impliserer å snylte på skatten og å unngå å søke jobber. Særlig kan økt oppmerksomhet rundt «navere» og urettmessig støttemottak generere et ennå større behov for å distansere seg fra disse. Et narrativ om å være en «bedre» arbeidsledig kan dermed gi en god identifisering. Enten gjennom likheter med yrkesaktive, eller ulikheter med arbeidslediges stereotypiske klassifiseringer (Goffman 1963 og Hyggen 2005:59). Grensedragninger kan benyttes på mange måter. Siden dette narrative innebærer fortellinger om redelighet og stor innsats som bidrar til å skille den arbeidsledige fra stigmatiserte egenskaper, distanseres den arbeidsledige fra slike kjennetegn. På den måten innebærer narrative en subjektposisjon som offer, og trekker frem verdier som er viktige innen en arbeidsdiskurs.

Fanny (42 år) hadde ikke vært i arbeid på tre år. Etter en periode med litt studier ville hun tilbake i arbeid. Hun fortalte om møte med andre som problematisk, særlig da de spurte henne om hva hun drev med. «... jeg synes det er pinlig da, jeg får jo penger fra staten.» (Fanny 42 år). For mange av de intervjuede knyttes stigmaet særlig til det å være sosialhjelpsmottaker. Derfor knyttet skammen seg, for mange, til en tilknytning til NAV. Fortellinger om at sosialhjelp egentlig ikke er ønskelig kan skape en grensedragning mellom «snyltere» og de som ikke har noe alternativ. På den måten kan en historie om at en ikke ønsker å bruke velferdsordningene gjøre det lettere å forsvare situasjonen, og å opprettholde respekten. Fortellingen innebærer redelighet og skam. Det impliserer at mottaket og situasjonene er ufrivillig, noe som kan minke stigmaet og forsvare egen ledighet og støttemottak.

Velferdssystemer bidrar alltid til en frykt for at støtteordninger skal misbrukes og at støtte skal gis til uverdige trengende (Rønning 2005). Dette er i overensstemmelse med slik George (Wadel 1973) opplevde reaksjoner fra andre. I tillegg kan den nylige «navedebatten» i media ha ført til økt fokus på at det foreligger urettmessig bruk av velferdsordningen. Det kan øke skepsisen og mistenkeliggjøringen tilknyttet arbeidsledige sosialhjelpsmottakere, og narrative «jeg er ikke som de andre» kan bli viktigere. På en annen side behøver ikke dette være et resultat av økt skepsis. At Wadel (1973) fant et lignende behov hos George tyder på at narrative trekker på verdier som har vært viktige i lang tid.

Bjørn (26 år) var arbeidsledig, men mottok ikke støtte fra NAV. Han klarte seg på oppsparte midler. Ledigheten var frivillig og han pusset opp leiligheten sin. Tidlig motsatte han seg en kategori som arbeidsledig og det var tydelig at han ikke ville bli plassert i samme kategori.

Det er jo en definisjonssak. Og nå har jo arbeidsledige blitt veldig negativt ladet i samfunnet, det er jo ikke noe man vil være. Det er kanskje derfor jeg prøver å diskutere rundt det. Jeg skjønner jo at man kan definere meg som arbeidsledig, men jeg står jo likevel opp tidlig hver dag, og jobber veldig målrettet. Jeg ville aldri latt meg være arbeidsledig i den forstand. Aldri gått på NAV og spurt om penger, det ville jeg nok aldri gjort. (Bjørn 26 år).

Han skaper effektivt en symbolsk grense mellom de som benytter NAV og de som ikke gjør det. På den måten kan han distansere seg fra arbeidsledige som mottar sosialhjelp (Lamont 1992). I tillegg trekker han frem personlige kjennetegn som skiller seg fra stigmatiserte kjennetegn. Han jobber hardt mot et mål. Det knytter fortellingen til arbeidsdiskursen som fremhever arbeidets verdi. Slik trekkes en grense mellom «vanlige» arbeidsledige, og Bjørn som en «bedre» arbeidsledig. Samtidig viser det hvordan mennesker pålegger andre mennesker egenskaper en antar de besitter (Goffman 1963). Til sammen kan dette bidra til å redusere et mulig stigma eller tilknytning til kategorien den arbeidsledige opplever, men ikke ønsker. Dermed innebærer også fortellingen en form for mestring av situasjonen, ved at symbolske grenser kan forstås som en distingveringsteknikk som kan brukes for å vise sin redelighet. Det gir en identifisering til bedre ansatte grupper.

Hverdagsnarrativer (Richardson 2012) innebærer historier om hva en gjør på dagen, for eksempel å stå tidlig opp og jobbe hardt. For Bjørn var ledigheten frivillig. Derfor skiller han seg fra mange andre i denne studien. Jeg ville likevel trekke frem hans fortelling, fordi den fungerer som et godt eksempel på narrativet om at en ikke er som de andre. Jeg synes fortellingen på en god måte viser hvordan egenskaper og kjennetegn kan trekkes frem for å fremstille seg selv som en redelig arbeidsledig. Ofte knyttes dette til å forsvare en handling eller situasjon, hvor en sammenligner seg med noen av mer negativ karakter (Presser 2009). På den måten innebærer historier med distinksjoner et bilde av den arbeidsledige som i alle fall er bedre enn noen. Grensedragninger er noe alle benytter seg av, bevisst eller ubevisst. Studier av grensedragninger hos arbeidsledige som gruppe har ikke vært gjennomført, men i studier av andre grupper er dette synlig (Copes et al. 2008 og Lamont 1992). At Bjørn (26 år) motsetter seg kategorien som arbeidsledig bygger oppunder måten å forstå situasjonen som

uønsket på. Dermed innebærer også hans fortelling i dette narrative en tilknytning til arbeidsdiskursen.

Ellen (41 år) fortalte inngående om hvor flink hun var til å bruke tiden. Hun brukte mye tid på å utvikle egne evner innen meditasjon og alternativ medisin. Dette var en arena hun kunne tenke seg å arbeide innenfor, og som fremsto som svært viktig for henne. Gjennomgående benyttet hun også andre aktiviteter for å vise hvor arbeidsom hun var. «*Jeg har alltid klokka til å ringe. Jeg ligger ikke og slanger meg sånn ut over formiddagen.*» (Ellen 41 år). Dette forstås som en fortelling om at hun jobber. Å jobbe er kjernen i arbeidsdiskursen. Når arbeidet da faller fra vil det bli enda viktigere å fortelle at en arbeider. I forrige kapittel beskrev jeg hvordan de arbeidsledige snakket om organiseringen av hverdagene som viktig. Det elementet kan sees igjen innenfor dette narrative. Det blir viktig å bevare arbeidsomheten når arbeidet frafaller. Derfor er dette narrative sentralt i arbeidsdiskursen. Samtidig impliserer Ellens (41 år) fortelling, i likhet med Bjørn, en distansering fra den late, stigmatiserte arbeidsledige som sover bort dagen (Lamont 1992). Det viser hvordan grensedragninger både kan brukes til å skape skiller, og til å trekke frem positive egenskaper. Positive karaktertrekk kan minke stigmaet, og knytte likheter med egenskaper som kjennetegner yrkesaktive. Narrative om å være annerledes knytter seg ikke direkte til subjektposisjonen som offer slik de overstående narrative i denne diskursen har vært preget av. Likevel innebærer det å skille seg fra andre uttrykk for at arbeid er både ønskelig og nødvendig.

Arbeidsdiskursen innebærer en måte å forstå og snakke om arbeidsledighet på som fremhever arbeidet som viktig. Narrative som tilbys innenfor denne diskursen trekker på ulike historier og identifiseringer som opprettholder et slikt syn på arbeid. Distingveringer innebærer å bruke det sosiale rammeverket som foreligger til å posisjonere seg på positive måter (Copes et al. 2008). Dette bygger på sosiale klassifiseringer og kollektive oppfatninger. På den måten bidrar dette narrative også til å se hvilke klassifiseringer og egenskaper arbeidsledige kan trekke fram for å forstå sin situasjon, og til å fremstå bedre selv. Stereotypene de arbeidsledige i denne studien trekker frem stemmer overens med tidligere funn om arbeidslediges stigmatiserte egenskaper (Bl.a. Wadel 1973, Goffman 1963 og Hyggen 2005). Samtidig innebærer fortellinger om å være aktiv og stå tidlig opp en viss kontroll over eget liv. Det kan knyttes til individualiseringstendenser om at det er ens eget ansvar å realisere seg selv (Krange 2004).

Slik det gjennomgående er argumentert for ovenfor, forstås arbeidsledighet gjennom et syn på yrkesaktivitet som en verdi i seg selv og en forutsetning for et vellykket samfunn. Både i form av menneskers trivsel, og opprettholdelsen av velferdsstaten. Dette kan vi kalle en arbeidsdiskurs. Den innebærer en måte å snakke på som gjør ledigheten mer forståelig. Nedenfor vil jeg trekke frem en diskurs som fremmer en annen forståelse og andre subjektposisjoner.

5.3 Individualiseringsdiskurs

Det jeg beskriver som en individualiseringsdiskurs innebærer at det trekkes på narrativer hvor ledigheten forstås som mer eller mindre frivillig. Det som ligger i individualiseringsdiskursen kan knyttes til individualistiske ideologier i samfunnet. Eksempler er fokus på selvrealisering og kontroll over eget liv. Det fremstår som viktig å utforske og utfolde sin egen særegenhet. Diskursen trekker på verdier som spontanitet, fritid, selvdyrkelse og selvstendighet. Individualistiske verdier kan påvirke folks forhold til arbeidsmarkedet (Beck og Beck-Gernsheim 2002) ved blant annet å svekke betydningen av arbeidet som identitetsskapende (Sennett 2001). Det kan påvirke velferdsstatens forutsetning om høy yrkesdeltakelse og solidarisk ansvar (Esping-Andersen 1990).

Innenfor denne diskursen trekker altså de arbeidsledige på narrativer som bygger opp under verdier som fremmer autonomi. Det innebærer at ledigheten forstås og snakkes om som mer eller mindre selvbestemt. Jeg har identifisert fem narrativer under individualiseringsdiskursen. Disse er: «velger det selv», «en god opplevelse», «under min verdighet», «jeg fortjener støtte» og «jeg er en naver». Når en arbeidsledig trekker på disse narrative gjenspeiles holdninger om at yrkesaktivitet, i form av lønnsarbeid, i seg selv ikke er viktig. På tross av at situasjonen innebærer stigma for mange, gjenspeiler narrative her et valg og gir en subjektposisjon som en som har kontroll over situasjonen. Når en snakker innenfor denne diskursen inngår grensedragninger som en del av etableringen av subjektposisjoner. Samtidig kan nøytraliserings teknikker benyttes i forhandlinger om posisjoner.

Velger det selv

Ellen (41 år) sa opp jobben sin i helsevesenet fordi hun ville finne på noe annet. Hun ville omskolere seg. Da det oppstod problemer i hennes nære familie ble det et godt tidspunkt å si opp jobben på.

... min løsning var da å gjøre meg arbeidsledig. Så fikk jeg litt tid til å hjelpe og støtte familien min. Nå har jeg drevet å søkt på jobber, men jeg prøver å finne noe mer enn det jeg har gjort før. Jeg kunne godt tenke meg å jobbe litt selvstendig etter hvert da. Drive litt for meg selv innen massasje og sånn... Jeg stresser ikke, jeg vil ikke bare ta noe for å ta noe heller. Jeg er ikke som en vanlig arbeidsledig som ikke får seg jobb. Jeg kan få jobb i morgen hvis jeg vil, i helsevesenet. (Ellen 41 år).

Fortellingen om at du velger det selv handler om at ledigheten ikke kun er et resultat av tilfeldigheter. I fortellingen fylles valget med mening, noe som samtidig gjør situasjonen lettere å forstå for andre. I dette eksempelet kan en se hvordan det å gjøre seg til arbeidsledig omtales som en kontrollert, mulig og veloverveid løsning. Narrativet trekker på selvstendighet. Samtidig kan bevisstheten om at en kan få jobb gjøre det lettere å være arbeidsledig. Det gjør også at en kan ta seg bedre tid og være mer selektiv i søkeprosessen. Narrativet om å velge ledigheten trekker på frivillighet og selvbestemmelse. Det inngår i en individualiseringsdiskurs (Beck og Beck-Gernsheim 2002).

Hvilke personlige trekk som benyttes for å skape et hendelsesforløp er ikke så viktig. Det interessante er at det foreligger et kulturelt tilgjengelig narrativ som muliggjør fortellinger om et valg (Richardson 2012). Eksplisitte fortellinger om arbeidsledighet som en frivillig situasjon bryter i stor grad med tidligere forskning (Wadel 1973, Paul og Moser 2009 og Amundson 1994). Et narrativ om å velge ledigheten kan tyde på en endring eller utvikling av arbeidslediges narrative repertoar. Narrativer forstås delvis som et resultat av menneskelige praksiser og utsagn (Neumann 2001). Dermed kan mennesker omforme, påvirke og bidra til nye narrativer (Jørgensen og Philips 1999). Narrativer vokser frem i en diskurs for å forstå den sosiale verden. Mennesker skaper sammenheng og fornuft i livet gjennom fortellinger, og forsøker å leve deres liv i overensstemmelse med disse fortellingene (Maruna og Copes 2005). Dersom de tilgjengelige narrative er for snevre, destruktive eller annerledes enn levd liv, begrenser de folks liv. Da kan kollektive historier, som avviker fra gjeldende praksiser,

tilby nye fortellinger (Richardson 2012:129). Nye narrativer tilbyr retningslinjer for nye liv, og blir en del av diskursens forståelseshorisont.

På en annen side viser studier av arbeidsinvolvering og søkeadferd (Hyggen 2005 og Røed 1999) at ikke alle er like motiverte for arbeidsmarkedet. Samtidig kan opplevelser av NAV som et komplisert system sette tilliten til støtteapparatet på prøve (Lundberg 2012). Det kan tenkes å senke en eventuelt dårlig samvittighet over å være arbeidsledig lenger enn nødvendig. I tidligere forskning foreligger det også et alternativt syn på arbeidsledighet som i større grad innebærer valgfrihet (Vennerød 1982). Det trekker i retning av at holdninger om valgfrihet har vært til stede lenge. Likevel kan oppslutningen tenkes å ha økt, noe som er i overensstemmelse med modernitetsteorier om økt fokus på selvrealisering (Beck og Beck-Gernsheim 2002 og Giddens 1997).

Narrativet om å velge det selv har fellestrekk med Sandbergs (2009a:495) «it was my own choice» narrativ. Gjennom fortellinger om å velge det selv, fremstår den arbeidsledige som en kompetent og aktiv aktør med kontroll over eget liv. Innenfor en individualiseringsdiskurs vil en subjektposisjon som en selvstendig aktør gi en attraktiv posisjonering (Goffman 1959 og Sandberg og Pedersen 2006). I forlengelsen av dette, kan Ellens (41 år) fortelling også forstås som en måte å forklare hvorfor hun er arbeidsledig. Å trekke frem hensyn til familien innebærer en legitimering i viktige verdier. Det har fellestrekk med Sykes og Matzas (1957) nøytraliseringsteknikk om appellering til høyere verdier. Ved å forklare at hun ofret samfunnets forventninger til fordel for familien kan det være lettere å forklare valget. Dette bidrar til å forhandle frem et mer uskyldig preg over subjektposisjonen som selvstendig.

Olga (24 år) fortalte om flere bekjente som fikk penger fra NAV. I hennes sosiale omgangskrets fremsto valget om ledighet og mottak av støtte som sosialt akseptert. Hun fortalte om en venninne som for øyeblikket var i en mellomposisjon mellom et sykehusopphold og arbeidslivet. Olga (24 år) fremsatte tankene rundt hennes hverdag som valgfri. «*Hun er egentlig veldig oppegående, men jeg tror ikke hun har tenkt til å få seg en jobb*». I fortellingen fremstilles arbeidsaktivitet som et valg heller enn en selvfølgelighet. Det innebærer at forsørgelse fra staten sees som en reell mulighet. I det Olga fremhever sin venninne som oppegående, dannes et skille mellom yrkesaktive som «normale» og arbeidsledige som «unormale». Denne fortellingen viser hvordan ulike sosial miljøer kan tenkes å påvirke hvilke narrativer som oppfattes som tilgjengelig for den arbeidsledige. Narrativet «velger det selv» bryter med det tradisjonelle synet på arbeid gjennom

arbeidsdiskursen. Det kan dermed antas å frembringe enkelte reaksjoner. På den måten kan individualiseringsdiskursen tenkes å stå sterkere i noen sosiale miljøer enn andre. Nedenfor vises et narrativ som også trekker på et alternativt syn på arbeidets betydning.

En god opplevelse

Arne (34 år) jobbet på samme sted som kjæresten, men sa opp da forholdet tok slutt. Over to år senere var han fortsatt uten arbeid og trivdes med det. Arnes hverdagsnarrativ (Richardson 2012:126) innebar en lang morgen med radio og tv-titting, etterfulgt av trening. Deretter kom vennene hjem fra jobb og han fylte kveldene med ulike sosiale aktiviteter.

Dagene går egentlig utrolig fort. Jeg skjønner egentlig ikke hvordan folk som jobber får dagene til å rekke. Jeg synes dagene er ferdig før jeg rekker å komme i gang.
(Arne 34 år).

Fortellingen skiller seg fra synet på ledighet som en vanskelig og kjedelig situasjon i arbeidsdiskursen. Her fremmes en subjektposisjon om selvbestemmelse og fritid. Videre fortalte Arne mye om hvor sosial og fornøyd han var med hverdagen. Intervjuet ble gjennomført på sommerstid. Da jeg spurte mer om vennene og forhold til arbeidsliv, fortalte han:

... nå sitter egentlig jeg og smådisser de, nå som det er fint vær. At de kaster bort livet på jobbing. Må nyte godværet. Men det er flere ganger at jeg har tenkt at, fanken nå må jeg egentlig begynne å jobbe. Men så kommer sommeren, da er det fint og deilig og slappe av å ha det gøy med venner. Og så begynner høsten og komme, så tenker jeg at jeg får begynne å jobbe. Men på høsten eller vinteren så liker jeg å reise på ferie. Så kommer våren, jeg kan jo ikke begynne å jobbe da (småler). (Arne 34 år).

Arne fortalte også at han trodde han kunne fått seg en jobb dersom han ønsket det. Det passet bare ikke nå. Fortellinger om fine hverdager, gode venner, frihet og tid til selvrealisering kjennetegner narrativet om en god opplevelse. Det gjør at fortellingen inngår i individualiseringsdiskursen. Slike verdier finnes også på andre arenaer i samfunnet, ikke bare innen arbeidsledighet. Ofte knyttes dette til verdier som dyrkes på fritiden, parallelt med arbeidet. I tråd med arbeidsdiskursen er dette goder en gjør seg fortjent til. På den måten kan en si at grensene bare trekkes litt lenger her. På en annen side kan fortellinger om valg og en god opplevelse innebære et forsøk på å opprettholde respekten, ved at en ikke posisjonerer

seg som et offer. Fortellingen overlapper med narrativet om å velge det selv og innebærer selvstendighet og kontroll. Den gode opplevelsen knyttes til frivillighet og trekker på holdninger om manglende identifisering til arbeidsmarkedet. At arbeidet mister sin identitetsskapende effekt er en kjerne i individualiseringsdiskursen, og knyttes til Sennetts (2001) modernitetsdiagnose. Det vil gjøre opplevelsen av arbeidsledigheten lettere, og kommer tydelig frem her. En forståelse av arbeidsledigheten gjennom individualiseringsdiskursen vil også påvirkes av det generelle arbeidsmarkedet. Lav arbeidsledighet innebærer ideer om at man egentlig kan få en jobb dersom en ønsker det, noe som kan forstås som en forutsetning for narrativet.

Denne typen fortellinger kom frem i flere samtaler. I narrativet fremstår den arbeidsledige som en aktiv aktør med kontroll over eget liv (Sandberg og Pedersen 2006). Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel (1997) avdekket i Marienthalstudien hvordan mer tid og mangel på noe å ta fri fra kunne gjøre hverdagen som arbeidsledig problematisk. I Arnes (34 år) fortelling fremsto ikke tid som noe problem. Dagen ble fylt raskt, og helgene var annerledes enn hverdagene ved at de innebar mer sosial omgang og fester. I motsetning til funnene i Marienthalstudien, fortalte Arne heller om mangel på tid. På samme måte skiller fortellingen seg fra Georges (Wadel 1973) beskrivelser av skillet mellom vennene med og uten arbeid. Her ble forholdet til de i arbeid ble anstrengt etter overgangen til arbeidsledighet. En slik opplevelse syntes ikke Arne å ha. Det kan knyttes til teorier om at arbeidsplassen i større grad var identitetsskapende tidligere (Sennett 2001). Beskrivelser som dette vil derfor kanskje ikke være forventet i Marienthalstudien (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997) eller Wadels (1973) studie. I tillegg er det sannsynlig at et godt forhold til sine venner gjør opplevelsen av situasjonen mer positiv. Det henger sammen med andres blick. Vennerød (1982) argumenterer for at det ikke er mangel på arbeid som gjør ledigheten problematisk, men andres forventninger til ubehag og omstillingen med å måtte organisere dagen selv. At Arne hadde løst dette kan ha bidratt til at han forsto situasjonen som mer problemfri.

Flere av historiene i narrativet om en god opplevelse impliserer uttrykk for å bruke velferdssystemet. Det har tidligere blitt vist at generøse velferdssystemer ikke påvirker menneskers forpliktelser og motivasjon for arbeid (Gallie og Alm 2000). Motsatt av dette finner Røed (1999) at dagpengesystemer kan påvirke arbeidslediges motivasjon og søkeadferd. Samtidig advares det mot å trekke for sterke slutninger på bakgrunn av disse tallene. På tross av varierende funn kan støtteordninger tenkes å bidra til å muliggjøre

selvrealisering og frihet fra arbeid. På den måten kan velferdsstaten sees som en forutsetning for deler av individualiseringsdiskursen.

Under min verdighet

David (25 år) gikk vanligvis på skole, men hadde en pause da vi pratet sammen. Før studietiden forsøkte han å jobbe. Det var i hovedsak lite variert fabrikkarbeid på rullebånd.

Det var trådt, så jeg tenkte, jeg vil aldri ha den typen arbeid igjen... Det passer ikke til meg, for jeg er veldig sånn... Jeg vil ha en jobb jeg kan bruke hue mitt i. Da har jeg fått prøvd det, også gidder jeg ikke gjøre noe sånt. Sånne folk som jobber på butikk og sånn, det gir jo ingen ting. (David 25 år).

Som arbeidsledig levde han på sparepenger. Fortellingen innebærer forventninger til jobben og et ønske om å heller være arbeidsledig enn å ta seg en jobb en anser seg som overkvalifisert til. Denne typen fortellinger var vanlige i utvalget. Narrativet innebærer å ha forventninger og å stille krav til en potensiell arbeidsplass. Da unngår den arbeidsledige å søke på jobber som oppleves kjedelige og unyttige. De er under ens verdighet. En slik forståelse innebærer en viss valgfrihet. Tidligere studier har vist hvordan savnet etter et arbeid var så stort at en hvilken som helst jobb var ønskelig (Wadel 1973 og Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997). Fortellinger om forventninger kan knyttes til kjennetegn ved modernitetens samfunn som preger individualiseringsdiskursen (Giddens 1997). Det innebærer store forventninger til egen suksess, hvor selvrealisering er sentralt.

«Jeg har tatt en Bachelorgrad da, så jeg kommer ikke til å sitte i kassa på Kiwi. Det er rett og slett uaktuelt.» (Jonas 26 år). Jonas fortalte om å ha søkt på mange jobber, både i privat og offentlig sektor. Også hans fortelling knyttes til et narrativ om at han ikke ønsker å jobbe med noe han anser for å være under hans verdighet. Det innebærer forventninger og krav. Samtidig gir narrativet en forklaring på hvorfor han fortsatt er arbeidsledig, ved at fortellingen impliserer at han kunne fått en jobb dersom det var nødvendig og forventningene ble senket. Det gjør at narrativet representerer grader av selvbestemmelse. For Jonas sin del kan utdannelsen tenkes å ha ført til økte forventninger og krav. Likevel kommer lignende holdninger frem i de fleste samtalene med informantene, også med de som ikke har utdanning. Det trekker i retning av at narrativet inngår i en diskurs som fremmer handlinger i tråd med valgfrihet og selvrealisering.

Som vist tidligere pleide Ellen (41 år) å arbeide innen helsesektoren. Hun visste at hun bare var en telefonsamtale unna arbeid. Likevel var det ikke det hun ønsker å jobbe med.

Jeg prøver liksom å finne meg noe mer enn det jeg har gjort før, jeg vil ikke bare ta noe for å ta noe heller. (Ellen 41 år).

Jeg kunne begynt å få jobba igjen da, egentlig. Det er egentlig ikke så vanskelig å få seg en jobb, men jeg har liksom havna i den vanen. (Arne 34 år).

De intervjuede som mottok støtte fra NAV, og trakk på et narrativ om høye forventninger, impliserer visse krav til økonomisk underhold fra staten. Da jeg spurte de arbeidsledige om den økonomiske støtten forsinket prosessen med å komme ut i arbeidslivet, måtte samtlige av de spurte vedkjenne seg at de ville funnet en jobb dersom de ikke hadde fått penger. Det gjør at narrativet «under min verdighet» åpner for å snakke om sosialhjelp som en mulighet heller enn en nødvendighet i en vanskelig situasjon. Samtidig støtter fortellingen antakelsen om at lav arbeidsledighet muliggjør frivillighet, ved at tanken på at en kan få en jobb dersom det er nødvendig kan gjøre situasjonen lettere. Slike fortellinger innebærer andre holdninger overfor velferdsstaten og sosialhjelp enn det tidligere studier viser (Wadel 1973). Samtidig støtter det Røeds (1999) funn om at dagpenger kan sinke søkeprosessen.

Diskursen om frivillighet kan tenkes å ha vokst frem i en kombinasjon av økt fokus på individualisering og selvrealisering, og en sterk, tilgjengelig velferdsstat. Norge har relativt lav arbeidsledighet og en sterk økonomi (NAV 2012). Det gjør en situasjon som arbeidsledig lettere. Det er dette Vennerød (1982) trekker frem i sin argumentasjon for at det bør kunne foreligge et valg i forhold til en vanlig ni-til-fire-jobb. På lignende måte argumenterer Paul og Moser (2009) for at bevissthet om at det er mulig å få jobb gjør situasjonen lettere. På en annen side kan narrativet forstås som en kilde til å opprettholde verdigheten, ved at en fjerner seg fra offerposisjonen når fortellingen impliserer en viss valgfrihet og kontroll.

Stigmaet rundt arbeidsledige knytter seg i stor grad til en redsel for ufortjent mottak av økonomisk støtte, kjennetegnet av umoralske aktører (Rønning 2005). Narrativet om å kreve noe av en potensiell arbeidsplass støtter på den måten stigmaet. Fortellingen kan forstås som en motstand mot de gjeldende forventningene og holdningene tilknyttet arbeidskraft som en forutsetning for velferdsstaten, i tråd med Goffmans (1963) bravado. Når ledigheten fremstilles som mer eller mindre selvbestemt, unngår den arbeidsledige å fremstå som et offer. Samtidig innebærer bravado forsøk på å gjøre det negative om til noe positivt.

Narrativet kan slik være en måte å forholde seg til stigmaet på. Samtidig kan det tenkes at arbeidsledige, som en kognitiv mestringsstrategi, nedjusterer verdien av lønnsarbeid (Albrekt Larsen 2003 og Gallie og Alm 2000). Narrativet nedenfor trekker i større grad på elementer ved selve støttemottaket.

Jeg fortjener støtte

Nina fortalte om å motta støtte: *«Det er helt greit, i alle fall for en periode. Jeg føler at jeg har betalt så mye skattepenger at det på en måte er greit å få noe igjen for det.»* (Nina 43 år). Gjennom fortellingen legitimerer hun den økonomiske støtten i tidligere betalte skattepenger. En slik fortelling kan knyttes til kontroll. Det å ha et refleksivt forhold til mottaket kan innebære holdninger om at det ikke er ytterst nødvendig. Narrativet «under min verdighet» kom frem i de fleste samtalene. Siden et slikt narrativ impliserer at ledigheten kunne vært unngått kan det generere et behov for å forsvare mottaket. Samtidig innebærer uttrykket om at det er helt greit, en selvbestemmelse og kontroll. Det knytter narrativet til en individualiseringsdiskurs kjennetegnet av valgmuligheter.

At fortellingen innebærer å legitimere mottaket betyr at det også innebærer grensedragninger (Lamont 1992). Som tidligere vist innebærer dette å trekke frem egenskaper som distanserer den enkelte fra stigmatiserte egenskaper som ofte pålegges arbeidsledige. Da kan moralske egenskaper trekkes frem og distansere den enkelte fra ikke-moralske egenskaper. På den måten brukes det kulturelle rammeverket til å posisjonere seg på positive måter. Slik har fortellingen fellestrekk med narrativet «jeg er ikke som de andre» under arbeidsdiskursen. Likevel er narrativets moralske aspekt (Polletta et al. 2011:111) et litt annet her. Det innebærer at en fortjener å få noe igjen og impliserer en viss forventning om økonomisk underhold fra staten. Det kan knyttes til en holdning om at støtte er en mulighet, og trekker på subjektposisjonen om selvrealisering som inngår i individualiseringsdiskursen. Narrativet bryter dermed med tidligere studier som viser hvordan økonomisk støtte ansees som siste utvei (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997, Wadel 1973 og Amundson 1994). Samtidig tydeliggjør narrativet hvordan støtte kan legitimeres og oppleves lettere, slik enkelte nyere studier viser tendenser til (Røed 1999 og Hyggen 2005).

Cecilie (27 år) fortalte at hun synes det var rart å tilhøre kategorien arbeidsledig. Først tenkte hun at det kunne være greit med en periode som arbeidsledig, men fant ut at det ikke var helt

problemfritt. Hun drøftet ulike argumenter og kom frem til at hun hadde et ambivalent forhold til ansvar.

På den andre siden så har jeg jo drevet og betalt mye penger til staten, så jeg kan jo få penger jeg og for en gangs skyld. Jeg har jo krav på penger, og det er første gang jeg får penger. Det har jo aldri vært noe problem med meg liksom. Jeg har aldri krevd penger for sånn ekstraundervisning i skolen, har aldri hatt noen livsstilssykdom, jeg har oppført meg plettfritt liksom. Jeg har ikke bil, så jeg forurenser ikke miljøet, som koster penger igjen. Men hvis jeg kommer til å gå lenge på bidrag så er det jo annerledes, da hadde jeg jo fått meg en dårligere jobb. Men for en kort periode, det er ikke noe problem det. Det er kjempe kjekt. Helt seriøst. (Cecilie 27 år).

Også her trekkes betalte skattepenger frem som legitimeringsgrunnlag. Sammen med andre legitimerende argumenter, utgjør dette et narrativ om at støtten er fortjent. Legitimeringen innebærer å argumentere for at mottaket egentlig ikke er ønskelig. Det innebærer redelighet og ufrivillighet, som har fellestrekk med forståelser innenfor arbeidsdiskursen. Samtidig innebærer narrativet uttrykk for at ledigheten er delvis selvbestemt, i det Cecilie uttrykker at hun kunne fått en dårligere jobb. Å presisere at det kun er for en kortere periode innebærer at en har kontroll over situasjonen, og at denne er mer eller mindre valgfri. Dermed unngås en subjektposisjon som offer, og det trekkes på posisjoner innenfor individualiseringsdiskursen.

Cecilies (27 år) balansering mellom mottak og støtte kan innebære en balansering mellom stigma og diskurs. Det gjelder forholdet mellom å bruke staten for en periode, og å bli identifisert som langtidsarbeidsledig. Narrativet har også likhetstrekk med Sykes og Matzas (1957:667) nøytraliseringsteknikk om fornektelse av skade. Det innebærer å argumentere for at ingen skades av adferden som forsvares. Slik jeg leser Sykes og Matza (1957) knytter dette seg i hovedsak til skade på andre personer. Likevel innebærer det et forsvar og må derfor kunne brukes på andre forhold også, som i dette tilfellet. At narrativet drar på kjennetegn i begge diskursene kan tyde på ambivalente holdninger ovenfor støttmottak. Samtidig er det et bilde på hvordan diskurser er i stadig forandring og påvirkning fra ulike forhold. Nedenfor kommer det tydeligere frem hvordan interdiskursivitet og ulike narrativer kan fremstå.

Jeg er en naver

Når jeg sier at jeg naver, så vet ikke folk helt hva de skal si. De blir liksom litt pinlig berørte på mine vegne. Men jeg har ingen skam i forhold til det å gå på NAV. Jeg tenker sånn, de har ikke de utdanningstilbudene jeg vil ha, da er det bare den muligheten jeg har. Jeg føler at når staten ikke klarer å ha et tilbud til meg, så kan de faen med brødfø meg. Hvis de ikke hadde kastet malerier ut av den offentlige utdanningen, så hadde jeg gått på skole. Derfor føler jeg ingen skam, jeg føler at de har gjort en bommert. (Olga 24 år).

Det å definere seg som «naver» innebærer en tilknytning til en svært stigmatisert gruppe. At andre reagerer på Olgas fortelling viser dette. Fortellingen trekker på forventninger og frivillighet. Det stemmer overens med narrativene ovenfor, og særlig narrativet om å velge det selv. Dette knytter narrativet til en subjektposisjon som frivillig. Innenfor individualiseringsdiskursen blir ledigheten forståelig gjennom selvstendighet og kontroll, slik denne fortellingen omhandler. I forlengelsen av dette innebærer narrativet en form for motstand mot de tradisjonelle holdningene i samfunnet slik de gjenspeiles i arbeidsdiskursen. Det kan knyttes til flere aspekter.

At Olga møter reaksjoner kan knyttes til at «naving» som begrep er relativt nytt. Begrepet ble særlig aktuelt gjennom debatten som fulgte Skjervheims (30.03.12) innlegg om trygdemottak og forventninger våren 2012. Det trekker i retning av at narrativet ikke har blitt fullstendig godtatt som meningsbærende. Narrativer er fortellinger i et samfunn, og endrer seg i takt med rådende oppfatninger og forståelser (Richardson 2012). På bakgrunn av dette kan det ta tid før narrativer etableres som stabile. Fortellingen kan knyttes til individualiseringstendenser med fokus på selvrealisering (Beck og Beck-Gernsheim 2002) og de kulturelle retningslinjene som naturlig følger en slik forståelse. Vennerøds (1982) beretning om Den arbeidssky innebærer frykt for arbeid preget av tvang, kontroll og mangel på autonomi. Den beskrivelsen har fellestrekk med dette narrativet og det viser at lignende holdninger har vært fremsatt tidligere.

Narrativet om å være en «naver» kan også forstås som en kilde til å opprettholde respekt og forsøk på å forklare situasjonen. Det kan knyttes til en form for mestringsstrategi. Ved å benytte klassifiseringen selv, unngår den arbeidsledige å bli pålagt klassifiseringen av andre. Fortellingen innebærer også en overføring av ansvaret til staten (Sykes og Matza 1957) med forventninger om at staten skal tilby henne en skreddersydd løsning. Det kan bidra til å

forklare hvorfor hun ikke arbeider, samtidig som det bryter med holdninger om et felles ansvar ovenfor samfunnet. Sykes og Matzas (1957) nøytraliseringsteknikker innebærer rasjonaliseringer og legitimeringer av «unormale» handlinger eller situasjoner. Innenfor en slik forståelse kan Olgas (24 år) forklaring, med å skylde på manglende studietilbud fra statens side, forstås som forsøk på å legitimere sitt mottak fra NAV. Det impliserer ambivalente holdninger til støttemottaket og kan knyttes til et forsvar. Noen av de arbeidsledige i Marienthalstudien (Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1997:51) ga også uttrykk for holdninger som innebar å skylde på staten. Der fikk staten skylden for elendighetene i samfunnet og mangel på arbeidsplasser. En slik opplevelse er ikke helt i overensstemmelse med mine funn, men det viser betydningen staten kan gis i en vanskelig situasjon. Bravado innebærer å minimere skadene et stigma medfører (Goffmann 1963:29). Det kan gjøres ved å skryte av stigmaet en er tilskrevet, i dette tilfellet kategorien «navere». Dette trekker i retning av et identifisering også kan innebære en form for forsvar.

En annen måte å forstå dette narrative på, er gjennom stempingsteorier (Lilly et al. 2007). Andres reaksjoner kan bidra til å utvikle stigmatisert adferd, og en identifisering med «navere» kan være et resultat av det. Lemert (1951) argumenterer for at stigmatiserte kan merke andres reaksjoner på sin adferd og dermed utvikle en egenoppfatning tilknyttet den stigmatiserte rollen. For arbeidsledige kan dette innebære at statusen som arbeidsledig aksepteres, og den arbeidsledige begynner å organisere sitt liv rundt denne kategorien. Dette innebærer å handle på måter som er forventet i forhold til kategorien som arbeidsledig eller «navere». På den måten kan oppmerksomhet og reaksjoner på «navere» i media, og reaksjoner i relasjoner til andre mennesker, føre til at arbeidsledige knytter en egenoppfatning og typisk adferd til denne kategorien. Innenfor en slik forståelse kan narrative tenkes å ha vokst frem delvis som et resultat av andres forventninger.

Økt oppmerksomhet rundt «navere» kan også gjøre at arbeidsledige blir bevisst på kategorien og selv knytter en identitet til denne. Ved å fortelle en kollektiv historie knyttes mennesker med lignende erfaringer og opplevelser sammen (Richardson 2012:129). Den kollektive historien fjerner noe av isolasjonen og fremmedgjøringen som kan oppstå når en ikke fungerer innenfor de opprinnelige narrative. En historie om å være «navere» kan på den måten forstås som en kollektiv historie som tilbyr en sosial tilhørighet. «Navere» slik de fremstår i media, forklarer ofte ledigheten med store forventninger til eget liv og et ønske om selvrealisering innen særegne utfoldelser (Skjervheim 30.03.12). Identifiseringen kan derfor

gjenspeile et kulturelt miljø med økt fokus på individualisering. Samtidig kan dette brukes til å trekke grenser avhengig av sosiale klassifiseringer og kollektive oppfatninger (Lamont og Molnar 2002). Her innebærer derimot ikke grensen å trekke frem egenskaper som fremstår mer moralske enn andre, men heller motsatt. Å trekke frem negative egenskaper. Som vist over kan dette innebære et forsvar.

Etter videregående begynte Olga (24 år) blant annet å jobbe innen barnehage, telefonsalg og reiseliv. Det fungerte ikke så bra med noen av jobbene, og de siste fire årene hadde hun hovedsakelig vært arbeidsledig. Hun forklarte dette med å fortelle:

Jeg tror grunnen til at jeg ikke har klart å holde på noen jobber, er fordi jeg har skikkelig store krav til hva jeg vil bruke tiden min på. Også har jeg jo på en måte det siste året begynt å jobbe med det jeg faktisk vil, som selvfølgelig er kunst, journalistikk og illustrasjon. Jeg ser liksom ingen grunn til å få meg jobb ved siden av når det går fremover med det prosjektet jeg holder på med da. Jeg har jo lyst til å jobbe, jeg har bare ikke lyst til å jobbe med hva som helst. (Olga 24 år).

Den seneste tiden hadde hun har fått noen skrivejobber basert på frivillig arbeid. Gjennom fortellingen fremstår ledigheten som et bevisst valg og baseres på store forventninger til arbeidslivet. Dette har tydelig fellestrekk med narrativene «velger det selv» og «under min verdighet». I tillegg stemmer det overens med Skjervheims (30.03.12) uttalelser om «navere». Det knytter forståelsen til individualiseringsdiskursen. Videre fortalte hun både at hun ønsket å arbeide, og at hun jobber hardt med sine interesseområder. Dette er verdier som er tydelige innenfor arbeidsdiskursen. At begge diskursene trekkes på viser at identitetsarbeid kan være komplisert. Kombinasjonen blir at det er viktig å jobbe, men du skal jobbe med noe du ønsker og som er selvrealiserende. I utgangspunktet er økonomisk støtte reservert for spesielle anledninger hvor det ikke finnes en annen løsning. Et narrativ som «naver» må brukes på riktig måte og på riktig sted i livet for å bli akseptert. Det gjenspeiler at tilknytningen innebærer stor grad av kontroll over situasjonen, og at dette kan knytte seg til ulike sosiale situasjoner og miljøer.

På en annen side kan fortellinger om et selvrealiseringsprosjekt fungere som en teknikk for å minimere diskrepansen mellom handlinger og forventninger (Scott og Lyman 1968:52). Å fortelle om et selvrealiseringsprosjekt kan fungere som et forsøk på å forsvare og å forklare hvorfor en er arbeidsledig. Samtidig fremstår den arbeidsledige som hardt arbeidende med

egne prosjekter. Dermed kan fortellingen bidra å skille den arbeidsledige fra den stereotypiske klassifiseringen av arbeidsledige, kjennetegnet av latskap og tiltaksløshet (Lamont og Molnar 2002, Goffman 1963 og Hyggen 2004). Det trekker på kjennetegn fra arbeidsdiskursen. Olgas (24 år) fortelling om å være en «naver» representerer bare et eksempel her. Også andre historier om tidkrevende hobbyer, hardtarbeidende hverdager og selvrealisering knyttes til dette narrativet. Det kjennetegnes av kontroll, og kan knyttes til holdninger om at selvrealisering gjennom egen suksess er viktig. På den måten knyttes narrativet til en individualiseringsdiskurs hvor betydningen av lønnsarbeidet ikke ser ut til å være det viktigste. At lønnsarbeidet ansees som en mindre sentral livsverdi blant dansk ungdom, enn hos norske ungdommer, viser at det finnes variasjoner i arbeidsinvolvering og forpliktelse (Hyggen 2005). Som vist her trekkes det på identifiseringer fra både arbeids- og individualiseringsdiskursen. At diskurser er i stadig forhandling og endring innebærer at også narrative i fortellingene kan være skiftende.

Jeg har nå redegjort for narrative jeg har funnet innenfor de arbeidslediges forståelseshorisont. Skiftende som sees, særlig innenfor det sist omtalte narrative, peker på at bildet ikke er så enkelt som ti ulike narrative. Jeg vil nå sette frem et mer komplekst bilde, ved å vise hvordan ulike narrative opererer sammen.

5.4 Skiftende narrative og motsetningsfylte diskurser

Hittil i kapittelet har jeg vist hvordan arbeidslediges tilgjengelige fortellinger kan knytte seg til to diskurser. Disse representerer den virkeligheten arbeidsledige befinner seg innenfor. Videre har narrative som inngår i de forskjellige diskursene i hovedsak blitt illustrert av nye informanter i hver diskurs. Derfor kan det virke som om hver arbeidsledig representerer en av diskursene. Det er ikke nødvendigvis tilfellet. De fleste informantene skifter mellom ulike narrative, og dermed også diskurser. Forståelsen av diskurser som ligger til grunn for denne oppgaven er at mening skapes, stabiliseres og reguleres gjennom disse. De er sosialt regulerende og forankret i større strukturelle institusjoner (Neumann 2001:18). Mennesker finner derfor ikke på sin egen diskurs, men forstår sin situasjon på ulike måter gjennom en diskurs og narrative innenfor denne. Vekslinger mellom ulike og kanskje også motstridende

narrativer kan være en del av den arbeidslediges selvpresentasjon og identitetsarbeid. At de arbeidsledige snakker om og forklarer sin situasjon på ulike måter kan bety at de forstår situasjonen på ulike måter. Det kan også knyttes til en diskursiv kamp mellom ulike måter å forstå arbeidsledighet på, der arbeidsdiskursen synes å bli utfordret.

Som vist «hører» noen narrativer sammen fordi deres poeng og tematikk har likheter. Disse er plassert under samme diskurs. At arbeidsledige skifter mellom narrativer som hører sammen er selvsagt. Det vises også i avsnittene over. Poengene i disse narrativene er like, og de brukes derfor om hverandre hele tiden. At de arbeidsledige i denne studien trekker på narrativer som har ulike poenger er ikke like forståelig. Likevel er det vanlig (Sandberg 2009b:525). «*When the same people use both discourses, (...) the picture becomes more complicated.*» (Sandberg 2009b:523)

Narrativene i de to diskursene er ulike på flere måter. Noen står i sterk kontrast til hverandre, mens det er mer glidende overganger mellom andre. I hovedsak skiller de seg fra hverandre med hensyn til uttrykk for arbeidets verdi og opplevelsen og synet på situasjonen. Arbeidsdiskursens narrativer trekker på fortellinger og holdninger som bygger opp under velferdsstatens forutsetninger og et syn på arbeidsledighet som en dårlig situasjon. På den andre siden trekker individualiseringsdiskursens narrativer på selvrealisering. Ikke bare i form av økt fokus på selvstendighet, men også som et syn på ledighet som en mulighet. I alle fall for en periode. Slike holdninger kontrasterer felles ansvar og statens behov for et aktivt arbeidsliv. Ofte foregår skiftene på ulike steder i samtalen. Som vist gjennomgående i kapittelet, skifter samtalen med Ellen (41 år) mellom narrativene «jeg vil jobbe», «jeg er ikke som de andre», «velger det selv» og «under min verdighet». Det viser hvordan en kan trekke på motstridene diskurser og ulike forståelser gjennomgående i en samtale. Skifter kan også forekomme hyppigere i en fortelling, slik narrativet «jeg fortjener støtte» og «jeg er en naver» viser. Der trekkes det på ulike diskurser i samme setning.

Her vil jeg trekke frem et annet eksempel som kan knyttes til interdiskursivitet. Heidi (45 år) fortalte om hverdagen sin og om tankene om fremtiden. Jo lenger hun gikk arbeidsledig jo mer unyttig følte hun seg. Samtidig fyltes dagene raskt med diverse huslige aktiviteter. Hun ønsket seg tilbake i arbeid, men ikke for enhver pris.

Nå består egentlig hverdagen av mer eller mindre å se etter jobber. Se etter noe som passer meg. (Heidi 45 år)

Første del trekker på narrative «jeg vil jobbe» og «jeg er ikke som de andre» fra arbeidsdiskursen. Uttrykk for et ønske om å arbeide gjenspeiler egenskaper som er nødvendige dersom velferdsstaten skal opprettholdes. Samtidig impliserer utsagnet et ønske om å komme ut i arbeidslivet. I neste del kan derimot andre narrative sies å være hovedtrekket. Narrative «under min verdighet» er plassert under individualiseringsdiskursen. Fortellingen ovenfor innebærer et ønske om å arbeide, bare ikke med hva som helst. Det impliserer at ledighet også sees på som en mulighet og at det er bedre enn å arbeide med noe som føles unyttig og lite selvrealiserende. Det innebærer verdier som ikke sammenfaller med arbeidsdiskursen, men som kjennetegner en individualiseringsdiskurs.

Når mennesker gir motstridende grunner eller fortellinger er det vanlig å tenke at de ikke forteller sannheten (Sandberg 2010:448). Det tolkes ofte som et problem for datas validitet. For narrativ analyse er det imidlertid gode data. Det viser hvor kompleks en virkelighetsoppfatning kan være. Samtidig forutsetter ikke en narrativ analyse at informantene gir konsistente svar og fortellinger (Sandberg 2010). Her er det mer interessant å se hvilke fortellinger som kan brukes, og hvordan dette gjøres. Mens arbeidsdiskursen preges av en subjektposisjon som offer, tilbyr individualiseringsdiskursen subjektposisjoner preget av selvstendighet og autonomi. I en identitetskonstruksjon bidrar det til å redusere offerposisjonen. Måten narrative kan brukes og velges vil også være avhengig av hvilken sosial situasjon en befinner seg i (Sandberg 2010:455). På den måten kan fortellinger forstås som ulike måter å presentere seg selv på (Goffman 1959 og Richardson 2012). Særlig kan selvpresentasjon være problematisk for stigmatiserte mennesker fordi de ofte er usikre på hvilken kategori de plasseres i (Goffman 1959). Det gjør det enda vanskeligere å vite hvilken posisjonering som er mest fordelaktig. Et resultat kan være å skifte mellom ulike subjektposisjoner, narrative og diskurser. På den måten kan fortellinger sees på som en inngangsport til å forstå ulike identiteter og kulturelle praksiser (Riessman 2008:13). Samlet sett kan de ulike narrative og motstridende diskursene lære oss noe mer om fenomenet og den samfunnsmessige konteksten.

I materialet som foreligger her, trekker de arbeidsledige på ulike diskurser i ulik grad. Samlet sett synes arbeidsdiskursen å stå sterkest. Den inngår i 15 av 16 intervjuer. Likevel er det kun to av 16 intervjuer som ikke preges av individualiseringsdiskursen. I resten av samtalene kommer individualiseringsdiskursen frem i varierende grad. Den er særlig tiltredende i tre av samtalene, men sterk i flere. Ulik vektlegging av diskurs kan knyttes til at den arbeidsledige

tror mest på den ene. At arbeidsdiskursen er sterk kan knyttes til at den har vært tilgjengelig i lengre tid og dermed fremstår som en lettere tilgjengelig fortelling.

At intervjusituasjonen kan påvirke hvordan de arbeidsledige presenterte seg selv betyr ikke at fortellingene som kom frem ikke finnes i andre situasjoner også. At de skifter mellom ulike diskurser viser nettopp hvordan ulike sosiale situasjoner fremkaller forskjellige narrative repertoarer. I tillegg viser det hvordan narrativer både er formet av tidligere interaksjon og samtidig kan påvirke fremtidige handlinger (Polletta et al. 2011:110). De ulike narrative de intervjuede trekker på kan dermed bidra til å forklare deres handlinger for både dem selv og andre.

5.4 Oppsummering

At narrative over deles inn i to diskurser gjør at to ulike meningskonstruksjoner belyses. Narrative som plasseres med uttrykk for ufrivillighet, representerer holdninger som er forventet i forhold til den norske samfunnsmodellen (Esping-Andersen 1990). Særlig innebærer dette en dårlig opplevelse en ikke har kontroll over. Andre narrative plasseres under en overordnet fortelling om delvis frivillighet. Dette knytter jeg til selvrealisering som på mange måter bryter med forventninger om felles ansvar for å opprettholde velferdsstaten slik vi kjenner den. Det innebærer narrative om en god opplevelse som en har kontroll over. Ingen av narrative er gjensidig utelukkende. Mønstre avdekkes heller ikke i forhold til grupperinger etter alder, kjønn eller bosted. Fortellingene blir ytterligere komplekse i det informantene ikke forholder seg til ett narrativt repertoar. De skifter mellom narrative, og trekker på forskjellige diskurser i sin forklaring på situasjonen.

I tillegg til at fortellingene i arbeids- og individualiseringsdiskursen gir en forståelse for hvordan arbeidsledige forholder seg til situasjonen, gir også informantene mening til hverdagen gjennom disse narrative. Arbeidslivsfeltets kulturelle rammeverk kan antas å påvirkes og utvikles gjennom historier. Mange av fortellingene er velkjente og kan sees innenfor andre arenaer også. Noen har lite dybde og betydning, andre er viktige for å forstå nye velferdspolitiske problemstillinger. En slik empiriske implikasjoner vil belyses nærmere i avslutningen nedenfor.

6 Avslutning

We live by stories—both in the telling and the doing of self.

(Gregen og Gregen 1988:18)

6.1 Oppsummering

Informantenes egne beskrivelser viste en komplisert hverdag. For flere var dagene preget av lav selvtillit, dårlig økonomi og vanskelige sosiale situasjoner. Ledigheten førte til at de arbeidsledige måtte fylle dagene selv, og for flere ble det viktig å unngå helt tomme dager. Ved å konstruere en egen struktur med ulike gjøremål bevares en tidsstruktur som kjennetegner yrkeslivet. Tilgjengelige roller, hobbyer eller aktiviteter fremsto som viktige i en slik strukturering. Det gir dagene mer mening. En opplevelse som beskrevet her, knytter seg i stor grad til funn i tidligere forskning (Wadel 1973, Gallie og Vogler 1994 og Paul og Moser 2009). Samtidig avdekkes et motstykke til en slik opplevelse i materialet. Mange snakket samtidig om hverdagen som fin og behagelig. Flere ga uttrykk for å stille krav til en potensiell arbeidsplass, og de ga uttrykk for at de heller ville være arbeidsledig enn å ta seg en jobb de ikke ønsket. Når hverdagene som arbeidsledig fylles av en hobby ser savnet av lønnsarbeid ut til å bli mindre. For enkelte opplevdes hverdagen som så fin at de ikke ønsket seg tilbake i arbeid. Slike beskrivelser er viktige for å få en innsikt i, og forståelse for hvordan opplevelsen av arbeidsledighet kan variere og veksle. Det gjør det lettere for andre å forstå hvordan situasjonen er, og hvilke behov som kan foreligge.

Den tosidige opplevelsen og organiseringen av hverdagen i de arbeidslediges beskrivelser representerer et brudd. Når det er disse beskrivelsene store deler av den narrative analysen bygger på, gjenspeiler dette bruddet diskursene som vises. Som en oppsummering av den narrative analysen har jeg nedenfor satt opp en tabell som visualiserer diskursenes hovedmomenter. Verdiene inngår som momenter i form av viktige tankesett. Disse er ikke uttømmende eller utelukkende. Også subjektposisjonene kan forhandles. Her har jeg kun trukket frem det jeg anser som kjernen. Denne kan strekkes, forhandles, reduseres og utvikles ytterligere av den enkelte, og også andre posisjoner foreligger.

DISKURS	ARBEIDSDISKURS	INDIVIDUALISERINGSDISKURS
Verdier	Arbeidsglede Ansvarsfullhet Uselviskhet	Spontanitet Selvdyrkelse Selvstendighet
Subjektposisjon	Offer	En som tar kontroll
Narrativer	«Det kunne skjedd alle» «Det er ikke min skyld» «Jeg har det ikke bra» «Jeg vil jobbe» «Jeg er ikke som de andre»	«Velger det selv» «En god opplevelse» «Under min verdighet» «Jeg fortjener støtte» «Jeg er en naver»

Diskursene og narrativene er heller ikke gjensidig utelukkende. De arbeidsledige skifter mellom, og trekker på forskjellige fortellinger. Forståelsen av narrativer som ligger til grunn her, innebærer at fortellingene er med på å bestemme handlingene våre. De kan påvirke den sosiale virkeligheten vi befinner oss i (Maruna og Copes 2005) ved at det foregår en gjensidig påvirkning mellom samfunn, narrativ og person. En persons handling blir påvirket av narrativene, samtidig som han eller hun også påvirker konstruksjonen av nye narrativer. En kan da spørre seg hvilke konsekvenser de arbeidslediges narrativer kan ha, dersom de legger føringer for fremtidige handlinger.

6.2 Forholdet mellom fortellinger og handlinger

Gjennom en narrativ analyse kan en forstå hvordan sosiale strukturer blir meningsfulle, og hvordan forståelsen av dem påvirker oss til å handle. Hittil i oppgaven har jeg presentert de arbeidslediges egne beskrivelser, etterfulgt av min narrative analyse. Diskursene kan forstås som motsetningsfylte, samtidig som de kan trekkes på parallelt. Det kan skyldes at de arbeidsledige synes det er vanskelig å forstå sin situasjon, eller det kan knyttes til en større diskursiv kamp hvor en av diskursene utfordrer en annen. Det innebærer at ulike forståelser konkurrerer om å være gjeldende. I dette tilfellet ser det ut til at individualiseringsdiskursen utfordrer arbeidsdiskursen. Uansett vil diskursene kunne tenkes å påvirke de arbeidslediges handlinger, som igjen preger samfunnet.

Når folk forstår sine handlinger gjennom fortellinger, og lever sine liv på grunnlag av disse fortellingene, blir forholdet mellom narrativer og virkeligheten som en sirkel (McAdams 1993). Det innebærer at narrative arbeidsledige trekker på også er med på å bestemme handlinger, ved at ulike narrativer åpner for ulike handlingsvalg (Presser 2009:189-190). Narrative ovenfor representerer i utgangspunktet tolkninger av hvilke fortellinger arbeidsledige kan trekke på for å forklare og forstå situasjonen. Dermed tilbyr narrative en innsikt i hvordan arbeidsledige kan forstå og se verden, som knytter seg til større diskurser. Det gjør at informantenes fortellinger tilbyr et bindeledd mellom handlinger og samfunnsstrukturer (Maruna og Copes 2005). Når fortellinger benyttes for å redegjøre for hva en gjør og hvorfor en gjør det, formes fremtidige handlinger fordi aktørene forsøker å handle i tråd med fortellingene de skaper om seg selv (Maruna og Copes 2005:253). Gjennom en slik forståelse vil narrative de arbeidslediges benytter prege fremtidige handlinger. Samtidig er forholdet mellom fortellinger og handlinger komplekst. Det er vanskelig å avgjøre hvor direkte handlingsmotiverende en fortelling er, men det er sannsynlig at en sammenheng eksisterer. De to diskursene kan tenkes å fremsette eller motivere til ulike handlinger (Presser 2009:189-190). En kan da spørre seg hvilke handlinger som genereres når det trekkes på ulike diskurser, og dermed ulike handlingsalternativer.

Arbeidsdiskursen representerer en forståelse av arbeidsledigheten som en uønsket og uheldig situasjon. Det stemmer overens med tidligere forskning. Dersom denne forståelsen står sterkt, og er handlingsmotiverende, vil det være nærliggende å søke jobb. Narrative i individualiseringsdiskursen representerer holdninger om valg. De arbeidsledige er ikke arbeidsledige fordi de ikke får en jobb, men fordi de ikke får en jobb de ønsker. Eksempelvis innebærer narrativet «under min verdighet» store forventninger til en arbeidsplass og en forståelse om at velferdsstaten er et alternativ til en dårligere jobb. En slik forståelse kan generere handlinger som ikke nødvendigvis bidrar til lønnsarbeid. Gitt at fortellinger kan påvirke handlinger, er det nærliggende å anta at den diskursen det trekkes mest på blir handlingsgenererende. Det betyr at dersom en trekker mye på individualiseringsdiskursen, vil det kunne være mindre nærliggende å søke jobber. En slik forståelse bryter i stor grad med tidligere forskning (Bl.a. Jahoda, Lazarsfeld og Zeisel 1992, Wadel 1973, Amundson 1994 og Gallie og Alm 2000), og innebærer kanskje noe nytt i forståelsen av arbeidsledighet. Derfor kan individualiseringsdiskursen være viktig for å forstå dagens forhold til arbeid og arbeidsmarkedet.

Samtidig fremhever individualiseringsdiskursen selvstendighet og det å ta kontroll over eget liv. I en hypotetisk situasjon hvor du uansett er arbeidsledig og ikke får arbeid, vil individualiseringsdiskursen hele tiden ansvarliggjøre den enkelte. Det er verdier som ofte er viktige innenfor andre arenaer, og kan også være konstruktive for arbeidsledige dersom det uansett ikke er arbeid å få. Innenfor arbeidsdiskursen vil det motsatt være nærliggende å bli fastlåst i offerposisjonen. Det innebærer i større grad å skylde på strukturene, og det kan deretter være vanskeligere å aktivisere seg selv. På den måten kan arbeidsdiskursen, i en situasjon som arbeidsledig uten utvei, i større grad være destruktiv. Dette viser at diskursenes effekter og verdisett kan påvirke forskjellige arenaer på ulike måter. Likevel synes de her å trekke på to ulike oppfatninger av arbeidets verdi.

6.3 Arbeidsledighetens variasjoner

Valgfrihet og forventninger til arbeidet, slik det fremkommer både gjennom beskrivelsene og narrativene i denne oppgaven, forutsetter trolig et arbeidsmarked kjennetegnet av lav arbeidsledighet, gode velferdsordninger og en generelt god økonomi. En bevissthet om at det er mulig å få en jobb kan i seg selv gjøre arbeidsledigheten lettere å godta. Sammenligninger med store deler av Europa plasserer Norge i en særstilling (Eurostat 2012). Som nevnt innledningsvis er ledigheten i Norge på rundt 2.7 prosent (NAV 2013). Målinger fra november 2012 viser at den gjennomsnittlige arbeidsledighetsraten i Europa-området var på 11.8 prosent, mens den i Spania var på hele 26.2 prosent (Eurostat 2012). De europeiske samfunnene er preget av motløshet og frustrasjon. Et hvilket som helst arbeid vil være lykken, og hverdagen kan antas å være preget av et ønske om arbeid for enhver pris.

De eldre studiene som er benyttet i denne oppgaven (Bakke 1940, Wadel 1973 og Jahoda 1982) representerer en annen tid og et annet arbeidsmarked. De avdekket elendighet og en miserabel situasjon ved arbeidsledighet. Dersom en går tilbake til 1930- tallet, var 33 prosent av de fagorganiserte i Norge arbeidsledige. Velferdsgodene var færre, og familien utgjorde det viktigste sikkerhetsnettet (Helle et al. 2006). Det er vanskelig å se for seg hvordan en kunne stille krav til arbeid på den tiden. Samtidig trekker nyere studier (Røed 1999 og Hyggen 2004) i retning av at det kan foreligge grader av arbeidsinvolvering og arbeidsmotivasjon, i likhet med slik de arbeidslediges beskrivelser av en fin hverdag viser.

Særlig er Vennerød (1982) tydelig på at samfunnets velstand gjør at en kan stille spørsmålstegn ved arbeidets nødvendighet. Det tyder på at Norges velstand både muliggjør at hverdagen som arbeidsledig kan være mer eller mindre behagelig, og individualiseringsdiskursen. På bakgrunn av dette, kan det tenkes at beskrivelsene og fortellingene ville vært av en annen karakter dersom omstendighetene hadde vært annerledes. Dersom Norge rammes av en økonomisk krise, slik store deler av resten av Europa er, vil kanskje arbeid for enhver pris være sentralt.

På en annen side kan individualiseringsdiskursen som nevnt også være resultat av endrede holdninger og verdier i samfunnet generelt (Giddens 1997). Når en individualistisk forståelse brukes om arbeidsledighet, fremkommer beskrivelser og fortellinger slik materialet over viser. I så fall innebærer det at selvrealiseringsverdier trekkes inn på et område som i utgangspunktet forutsetter verdisettet som preger arbeidsdiskursen. Uansett viser både beskrivelsene og narrative til det foreligger tendenser til endrede holdninger ovenfor arbeidets verdi. Dersom en individualiseringsdiskurs legger til rette for handlinger som ikke stemmer overens med velferdsstatens behov, kan verdiene representere utfordringer i forholdet mellom arbeidsledige og arbeidsmarkedet i dagens velferdsstat.

6.4 Velferdsstatens forutsetninger

Norge kjennetegnes i dag av en generøs velferdsstat, representert av gode støtteordninger og økonomisk sikkerhet for alle som befinner seg i en problematisk situasjon (Kjølørød 2008). På den ene siden skal velferdspolitikken sikre alle et minimum av økonomisk trygghet, på den andre siden ønsker en at hver enkelt skal ta mest mulig ansvar for sin egen situasjon (Rød 1999:1). En situasjon som arbeidsledig skal omfavnes av velferdsstatens sikkerhetsnett, og staten skal tilby passende ytelser basert på den enkeltes situasjon. Frihet, likhet og solidaritet er stikkord regjeringen fremhever (St.meld nr. 4, 1996-97 Langtidsprogrammet 1998-2001:11 og Barth og Moene 2008). Den norske velferdsmodellen plasseres av Esping-Andersen (1990:168) i en sosialdemokratisk kategori. Dette innebærer blant annet at velferdsmodellen skal omfavne alle, ikke bare de svakeste gruppene i samfunnet, og innebærer dermed et universalistisk perspektiv. I hovedsak finansieres velferdsstaten gjennom den generelle beskatningen, og bygger på et moralsk solidarisk fellesskap hvor arbeidskraft er en av

velferdsstatens viktigste forutsetninger (Kjøralsød 2008). På bakgrunn av dette er det nødvendig å få folk i arbeid så raskt som mulig, og å sørge for at de som har mulighet deltar i arbeidsmarkedet.

I korte trekk bygger en sosialdemokratisk velferdsstat på at alle tjener på den, at alle er avhengige av den og at alle må føle seg forpliktet til å betale (Pierson og Castles 2006:169). I tillegg baserer det norske velferdssystemet seg i stor grad på tillit og troverdighet, både i forhold til velferdsstaten som sikkerhetsnett og i form av en rettferdig fordeling av økonomisk støtte. Moene og Wallerstein (1998) forklarer velferdsstatens suksess med utgangspunkt i et universalistisk aspekt. De hevder at fordi alle i universalistiske regimer har glede av ordningene fører krisetider til et press på mer omfordeling gjennom utbygging av skattefinansierte tjenester og økonomiske overføringer. I forhold til dette, kan en svekkelse av velferdsordninger forklares med at godt stilte velgere reduserer sin støtte til sosiale tiltak når antallet sosialhjelpsmottakere øker (Kjøralsød 2008). Samtidig har det lenge foreligget bekymringer om at generøse støtteordninger sinker prosessen med å komme i arbeid. Ingen entydige eller sikre funn trekker i den retningen, likevel foreligger det variasjoner i arbeidsmarkedsinvolvering (Gallie og Alm 2000, Røed 1999 og Hyggen 2005).

I mitt materiale finnes tendenser til at staten pålegges en større forsørgelsesbyrde enn den i utgangspunktet var tiltenkt. Økt fokus på urettmessig støttemottak og medieoppslag hvor folk gir uttrykk for å bruke systemet (Skjervheim 30.03.12), kan tenkes å svekke tilliten til velferdssystemet. Særlig tenker jeg på den tidligere «navedebatten». En konsekvens kan dermed bli at godt stilte aktører ønsker å avstå fra å støtte velferdsstaten. Når de store kostnadene ved å opprettholde velferdsstaten krever et minimum av sosiale problemer og høy yrkesdeltakelse, kan arbeidsledige som gir uttrykk for å velge ledigheten føre til redusert tillit. Samtidig viser de arbeidslediges beskrivelser at hverdagen også er problematisk for mange. Det viser behovet for velferdsstaten og støtteapparater.

Jeg klarer over at beskrivelsene som har kommet frem gjennom arbeidet med denne oppgaven ikke kan generaliseres. Likevel kan funnene gjelde flere. Beskrivelsene er gjengitt slik informantene selv skildret sin situasjon. Disse vil bero på det kulturelle rammeverket som foreligger. Narrativene består både av kulturelle og kollektive historier, som flere trolig kan kjenne seg igjen i. I tillegg sier det noe om hvilke holdninger og moralske føringer som foreligger.

Funnene i dette materialet gir innsikt i en tosidighet som kan foreligge når en er arbeidsledig. På den ene siden innebærer situasjonen et nederlag og mangel på suksess. På den andre siden kan ledigheten snakkes om som valgfri, og situasjonen innebærer en mulighet til selvrealisering eller karriereskifte. Det kan knyttes både til individualistiske tendenser og en svekkelse av arbeidet som identitetsskapende (Beck og Beck-Gernsheim 2002, Giddens 1997 og Sennett 2001), og til velferdsstatens generøsitet og sterke økonomi. Det setter beskrivelsene og fortellingene inn i en historisk sammenheng. Det gjør at vi parallelt med innsikt i økte krav til en eventuell arbeidsplass og holdninger om å overføre ansvaret til staten, ser de problematiske forholdene de arbeidsledige opplever. Eksempelvis at nedsettende blikk fra andre som gir en lavere selvtillit. Det viser at arbeidsledighet ikke kan reduseres til en uproblematisk situasjon. På bakgrunn av funnene kan det tenkes å være nyttig å finne en balanse mellom krav som bør stilles til arbeidsledige, og tilbud om godt tilpassede tjenester. Dette for å unngå urettmessige ytelser. Samtidig opprettholdes en verdig hverdag for dem som har behov for det. Ved å stille større krav til arbeidsledige, eksempelvis i form av arbeidsutplassering, kan det tenkes at synet på ledighet som et foretrukket alternativ til arbeid faller bort. I tillegg kan økt aktivisering bidra til mer inspirasjon og motivasjon til i større grad å ta ansvar for seg selv og eget yrkesliv. Dette innebærer å finne en kombinasjon av å tilby riktige tjenester, og å unngå urettmessige ytelser.

7 Litteraturliste

- Albrekt Larsen, C. (2003). *Arbejdsomhed eller forsørgerkultur*. I: Goul, A. J., Bendix, J. J. og Albrekt Larsen, C. Marginalisering og velferdspolitik – Arbejdsløshed, jobchanser og trivsel. København: Frydenlund.
- Amundson, N. E. (1994). Negotiating Identity During Unemployment. *Journal of employment counseling*. 31: 98-104.
- Bakke, E. W. (1940). *Citizens without work*. Yale University Press.
- Barth, E. & Moene, K. (2008). Likhet og åpenhet. *Tidsskrift for velferdsforskning*. 11(1): 5-16.
- Bauman, Z. (1997). Tourists and Vagabonds: the heroes and victims of postmodernity. *Postmodernity and its Discontents: 83-94*. Cambridge Polity Press.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization – Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bjørklund, A. & Eriksson, T. (1998). Unemployment and mental health: evidence from research in the Nordic countries. *International Journal of Social Welfare*. 7(3): 219-235.
- Booth, W. C., Colomb, G. G. & Williams, J. M. (2008). *The craft of reaserch*. The University of Chicago Press.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Copes, H., Hochstetler, A. & Williams, P., J. (2008). We weren't like no regular dope friends: Negotiating hustler and crackhead identities. *Social problems*. 55(2): 254-270.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design*. Sage Publications, Inc.
- DiPrete, T. A. & Eirich, G. M. (2006). Cumulative advantage as a mechanism for inequality: A review of theoretical and empirical developments. *Annual review Sociology*. 32: 271-297.
- Eriksson, T., Jensen, P. & Pedersen, P. J. (1999). *Søgeadferd – Teori og Empiri*. I: Torp, H. Dagpengesystemene i Norden og tilpasningen på arbejdsmarkedet. Nord- serien, Nordisk ministerråd.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University

- Press.
- Fangen, K. (2006). Assimilert, hybrid eller inkorporert i det etniske? Tilpasning og identifikasjon blant somaliere i Norge. *Sosiologisk tidsskrift* 14(1).
- Finansdepartementet. (1997). *Langtidsprogrammet 1998-2001*. St.meld. nr. 4 (1996-1997).
- Folkman, S. (1982). An approach to the Measurement of Coping. *Journal of Occupational Behaviour*. 3.
- Foucault, M. (1972). Appendix; The discourse on Language. *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon books.
- Frank, A. (2012). *Practicing Dialogical Narrative Analysis*. I: Gubrium, J. F. og Holstein, J. A. Varieties of Narrative Analysis. Sage Publications, Inc.
- Frønes, I. & Kjølørød L. (2008). *Det norske samfunn*. 5. utgave, 3 opplag. 1. Utgave 1968. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Furåker, B. & Blomsterberg, M. (2003). Attitudes towards the unemployed. An analysis of Swedish survey data. *International journal of social welfare*. 12: 193-203.
- Gallie, D. & Alm, S. (2000). *Unemployment, Gender, and Attitudes to Work*. I: Gallie, D. og Paugam, S. Welfare regimes and the experience of Unemployment in Europe. Oxford University Press.
- Gallie, D. & Vogler, C. (1994). *Unemployment and Attitudes to Work*. I: Gallie og Vogler. Social change and the experience of unemployment. Oxford University Press.
- Giddens, A. (1997). *Modernitetens konsekvenser*. Pax Forlag.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall inc.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Pelican Books.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Dell Publishing Group, inc.
- Granovetter, M. (1995). *Getting a job*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gregen, K. J. & Gregen, M. M. (1988). *Narrative and the self as relationship*. Academic Press, Inc.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Sage

Publications.

- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2008). *Narrative ethnography*. I Hesse-Biber, N. og Leavy, P. The handbook of Emergent Methods. The Guilford Press.
- Hagstrøm, T. & Gamberale, F. (1995). Young people's work motivation and Value orientation. *Journal of Adolescence*. 18(4): 475-490.
- Halvorsen, K. (2009). Hva kan vi lære av 1930-årenes arbeidsløshetsforskning: Marienthalstudien nok en gang. *Tidsskrift for Velferdsforskning* 12(2): 135-139.
- Halvorsen, K. (2004). *Når det ikke er bruk for deg; arbeidsløshet og levekår*. Oslo: Gyldendal.
- Heath, A. F., Rethon, C. & Kilpi, E. (2008). The Second Generation in Western Europe: Education, Unemployment and Occupational Attainment. *Annual Review of Sociology*. 34: 211-235.
- Helle, K., Eliassen, F. E., Myhre, J. E. & Stugu, O. S. (2006). *Norsk urbaniseringshistorie, urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax Forlag.
- Hellevik, O. (2002). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget.
- Holmlund, B. (1998). Unemployment Insurance in Theory and Practice. *Scandinavian Journal of Economics*. 100(1): 113-141.
- Hyggen, C. (2005). Arbeidsledighet blant ungdom – et spørsmål om holdninger til lønnsarbeidet? *Tidsskrift for ungdomsforskning*. 5(2):47-63.
- Jahoda, M, Lazarsfeld, P. & Zeisel, H. (1997). *De arbeidsløse fra Marienthal*. Tano Aschehoug.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*. Cambridge University Press.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt forlag.
- Jørgensen, M. W. & Philips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag.
- Kaul, H. & Kvande, E. (1991). Mestring av arbeidsledighet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 32: 3-21.

- Kjølsrød, L. (2008). *En tjenesteintens velferdsstat*. 5. utgave, 3. opplag. 1 utgave 1968. I: Frønes, I. og Kjølsrød, L. Det Norske Samfunn. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Krange, O. (2004). Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet. NOVA-rapport. *Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring*. Oslo.
- Labov, W. (1972). *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lamont, M. & Molnar, V. (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*. 28:167-195.
- Lamont, M. (1992). *Money, morals and manners*. The university of Chicago Press.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology: Systematic approaches to the study of sociopathic behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Lilly, R. J., Cullen, F. T. & Ball R. A. (2007). *Criminological Theory: context and consequences*. Sage Publications, Inc.
- Lundberg, K. G. (2012). *Uforutsigbare relasjoner*. Doctoral Dissertation, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Maruna, S. & Copes, H. (2005). What have we learned from Five Decades of Neutralization Research? *Crime and Justice*. 32: 221-320.
- Mastekaasa, A. (1996). Unemployment and Health: Selection Effects. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 6(3): 189-205.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: personal Myths and the Making of the self*. New York: William Morrow and company, INC.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self & Society: From the standpoint of a Social Behaviorist*. University Press.
- Midtbøen, A. & Rogstad, J. (2012). Diskrimineringens omfang og årsaker. Etniske Minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv. Rapport 2012:1. *Institutt for samfunnsforskning*, Oslo.
- Moene, K. O. & Wallerstein, M. (1998). *Rising Inequality and Declining Support for Redistribution*. Department of Political Science. Northwestern University. Typescript.
- Neuman, I. (2001). *Makt, mening og materialitet. En innføring i diskursanalyse*.

- Fagbokforlaget.
- Nilsen, Ø. A. & Reiso, K. H. (2011). *Scarring effects of unemployment*. Norwegian school of Economics, Department of Economics.
- Paul, K. I. & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*. 74: 264-282.
- Pedersen, P. J. & Westergård-Nielsen, N. (1998). *Unemployment: What do we know from longitudinal data?* I: Lange, T. Unemployment in Theory and Practice. Cheltenham.
- Petersen, T., Saporta, I. & Seidel, M. D. L. (2000). Offering a Job: Meritocracy and Social Networks. *American Journal of Sociology*. 106: 763–816.
- Pierson, C. & Castles, F. G. (2006). *The welfare state reader*. Polity Press.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. State University of New York Press, Albany.
- Polletta, F., Chen, P. C. B., Gardner, B. G. & Motes, A. (2011). The sociology of storytelling. *The Annual Review of Sociology*. 37: 109-130.
- Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical Criminology*. 13(2): 177-200.
- Propp, V. (1968). *Mythology of the Folktale*. University of Texas Press.
- Richardson, L. (2012). Narrative and sociology. *Journal of contemporary ethnography*. 19(1): 116-135.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage Publications, Inc.
- Riessman, C. K. (1990). Strategic uses of narrative in the presentation of self and illness: a reaserch note. *Social science & medicine*. 30(11): 1195-1200.
- Røed, K. (1999). Arbeidsledighet, jobbsøking og økonomiske insentiver. *Sosialøkonomen*. 7: 1-16.
- Røed, K., Torp, H. & Aabø, T. E. (1999). Arbeidsledighet, arbeidsmarkedspolitik og jobbsøking i Norge, rapport nr. 1. Frischsenteret.
- Røed, K. & Zhang, T. (1999). *Unemployment Duration in a Non-Stationary Macroeconomic Environment*. Memorandum 14(99). Sosialøkonomisk institutt, Universitetet I Oslo.
- Rønning, R. (2005). Den institusjonelle ydmykingen. *Nordisk sosialt arbeid*. 2: 111-121.
- Rønning, R. & Vabo, S. (1994). Sosialtjenesten i Oslo og PUSO, rapport nr 17,

- Østlandsforskning. Lillehammer.
- Røthing, Å. (2002). Foredrag i aktuell debatt. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 43(3): 383-393.
- Sandberg, S. (2010). What can «Lies» Tell us about Life? Notes towards a Framework of Narrative Criminology. *Journal of Criminal Justice Education*. 21(4): 447-465.
- Sandberg, S. (2009a). A narrative search for respect. *Deviant Behavior*. 30: 487-510.
- Sandberg, S. (2009b). Gangster, victim or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentations. *The British Journal of Sociology*. 60(3): 523-542.
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Scott, M. B. & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American sociological Review*. 33(1): 46-62.
- Sennett, R. (2001). *Det fleksible mennesket*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Silverman, D. (2010). *Doing Qualitative reaserch*. Sage publications.
- Spence, M. (1973). Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*. 87(3): 355-374.
- Sykes, G., M. & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A theory of delinquency. *American sociological Review*. 22(6): 664-670.
- Tutenges, S. & Rod, M. H. (2009). We got incredibly drunk ... It was damned fun. Drinking stories among Danish youth. *Journal of Youth Studies*. 12(4): 355–370.
- Veiden, P. (2008). Bokessay: Marienthalstudien. Et bokessay med utgangspunkt i Reinhard Miiller, Marienthal. Das Dorf – die Arbeitslosen – Die Studie. *Tidsskrift for Velferdsforskning*. 11(4): 275-280.
- Vennerød, C. (1982). *Arbeid mindre – lev mer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wadel, C. (1973). *Now, whose fault is that?* Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Warr, P. & Jackson P. (1987). Adapting to the unemployed role: a longitudinal investigation. *Social science & medicine*. 25(11): 1219-1224.
- Weber, M. (1995). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: Pax Forlag.
- Wheterell, M. (1996). *Group conflict and the social psychology of racism*. I: Wheterell, M. *Identities Groups and Social Issues*. London: Sage Publications.

Wheterell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Widerberg, K. (2001). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Nettsider

Etikkom. (2009, 20. Mai). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap,

humaniora, juss og teologi. Hentet 22. mai 2012, fra <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/Formal-forskningsetikk-og-lovverk/>

Eurostat. (2013, 08. januar). *Euro area unemployment rate at 11.8%*. Hentet 08. april 2013,

Fra http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-08012013-BP/EN/3-08012013-BP-EN.PDF.

NAV. (2012). Kjønn. Årsgjennomsnitt. 1948-2012. *Historisk statistikk om arbeidsmerkedet*.

Hentet 15. september 2012, fra <http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Arbeidsmarked/Annen+arbeidsmarkedsstatistikk/Historisk+statistikk>

NAV. (2013). Hovedtall om arbeidsmerkedet mars 2013. *Hovedtall om arbeidsmerkedet*.

Hentet 08. april 2013, fra <http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Arbeidsmarked/Hovedtall+om+arbeidsmerkedet>

SSB. (2012). Generelt om arbeidsledighet. *Arbeidsledighet*. Hentet 05. september 2012, fra

<http://www.ssb.no/>

Avisartikler

Bjørklund, I. (2012, 2. juni). Et NAV av forventninger. *Dagens Næringsliv Morgen*.

Skjervheim, V. (2012, 31. mars). En "trygdesnylter" bekjennelser. *Dagbladet*.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i oppgaven er 37 679.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Hei og tusen takk for at du hadde lyst til å møte meg i dag. Før vi starter vil jeg minne deg på at det er helt frivillig å delta, og du kan når som helst trekke deg. Når jeg skal skrive masteroppgaven kommer deltakerne til å være helt anonyme slik at ingen vet at du har vært med. Samtalen vår kommer til å bli tatt opp på bånd, men jeg kommer likevel til å skrive litt underveis.

Det jeg ønsker er å lære mer om er hvem du er, hva du gjør i hverdagen din og hvordan du har det. Det beste er om du kan fortelle så åpent og detaljert som mulig om hverdagen din og hvordan dine dager ser ut. Fortell gjerne om du kommer på noe underveis, uansett om du føler det er relevant eller ikke.

Det er du som skal ha styringen i samtalen, og den foregår på dine premisser. Når vi snakker om et tema er det ingen rette eller gale svar, det jeg er interessert i er DEG, og hva akkurat DU tenker. Høres det greit ut? Har du noen spørsmål før vi starter?

Skru på båndopptakeren!

Hverdag

Kan du begynne med å fortelle litt om livet ditt? Fortell om hverdagen!

F.eks. Fortell om den siste uken

F.eks. Hvordan ser en vanlig dag ut?

Følg opp det de ønsker å snakke om. Åpent og positivt. Hvordan de snakker om og tenker rundt dette.

Kan du fortelle om noe du liker å gjøre?

Hva liker du å gjøre i helgene?

Hvem tilbringer du tid med?

Kan du fortelle om forrige gang du var sammen med vennene dine?

Hva gjør du sammen med vennene dine? Fortell

Hva var det siste dere gjorde sammen?

Hva gjorde du i helgen?

Hvordan ble du arbeidsledig?

Kan du fortelle meg om hvorfor du ikke er i arbeid?

Kan du si litt om hvorfor ting er som de er?

Bakgrunnen og situasjonen som førte deg hit.

Falt ut av skolen/ fikk ikke jobb etc.

Episoder, fortellinger

Følge opp. Kan du utdype, hvordan opplevde du det, var det en episode. Fortell!

Opplevde du at det medførte forandringer i livet ditt?

F. eksempel i forhold til familie og venner, eller økonomi.

Hvis ja: på hvilke måter?

Hvis nei: be de tenke tilbake til overgangen og stille spørsmålet på nytt.

Kan du fortelle meg om din forrige jobb?

Hvorfor du ikke kommer inn i arbeidsmarkedet

Hvilken betydning har arbeid for deg?

Hvor ser du deg selv om fem år?

Hva har vært dine ambisjoner?

Vil du si at disse ambisjonene er realistiske?

Eller vil du si at forventningene til deg selv har vært for store?

Har du noen håp, drømmer?

Kan du fortelle om forrige gang du søkte jobb? Når og hvordan var det?

Når søkte du jobb sist?

Søker du mange jobber?

Har du vært på jobbintervju den siste tiden?

Hvis ja: hvordan opplevde du det?

Møtet med andre

Snakker du om arbeidsledigheten med andre?

Hvem? Hvordan oppleves dette? Føler du deg forstått?

Føler du deg forstått av andre mennesker?

Føler du deg forstått i vennegjengen og med familien?

Forsøker du noen gang å unngå temaet arbeid?

I så fall, i møtet med hvem?

Tror du folk behandler deg annerledes fordi du ikke er i arbeid?

Venner, familie og andre

Må du noen gang forsvare og forklare at du er arbeidssøkende?

Hvordan oppleves dette?

Hvis du kjenner litt etter, hvordan synes DU det er/oppleves å motta penger og støtte?

Har du vurdert om støtten er til hinder for deg?

Hvordan var det siste møte med NAV?

Bakgrunn

Avslutningsvis ønsker jeg bare litt bakgrunnsinformasjon om deg.

Hvor gammel er du?

Hva er din sivilstand? Har du barn?

Har du utdanning? Hvilken?

Hvor lenge har du vært uten arbeid?

Er det noe annet du vil si?

Avslutning

Da var vi ferdig med spørsmålene til undersøkelsen. Har du flere ting du vil ta opp eller spørre om før vi avslutter?

Jeg synes det har vært hyggelig å bli kjent med deg, og takk for at du har stilt opp og for at du har vært så åpen mot meg.

Skru av båndopptakeren!

Vedlegg 2: Rekruttering

Er du arbeidsledig?

Da er jeg interessert i din historie!

Jeg er en jente på 23 år som studerer sosiologi ved Universitetet i Oslo. I den anledning skal jeg gjennomføre en undersøkelse for å kunne fullføre studiene. Et av mine interesseområder er arbeidsmarkedet og mekanismene i det. Jeg lurte derfor på om du kunne tenke deg å være med i en undersøkelse om hvordan det er å være uten arbeid, og hvordan du opplever hverdagen din?

Hvordan ble du arbeidsledig? Hvilke tiltak benytter du deg av og hvordan opplever du disse? Hva gjør du i hverdagen? Hva er din fortelling om hvorfor du ikke kommer inn på arbeidsmarkedet? Jeg ønsker å høre om ditt liv og hverdag, og du avgjør i stor grad selv hva du ønsker å snakke om, og vil ikke bli presset til å snakke om noe du ikke ønsker. Det er din historie og fortelling jeg er interessert i.

Jeg spanderer en kaffe eller brus, så tar vi en uformell samtale. Det er helt anonymt å delta, og du kan trekke deg når som helst. Da vil alt datamateriale om deg bli slettet. Dette er en unik mulighet til å fortelle din historie, og snakke om ting som kanskje ikke er så mye i fokus ellers. Jeg behøver en del deltakere, og derfor er jeg avhengig av din hjelp for at prosjektet kan gjennomføres.

Ønsker du å delta eller har spørsmål, ta kontakt med Sofie Tanum på mail; mstanum@student.sv.uio.no eller telefon 41 29 16 86.

Vennlig hilsen Sofie

Jeg ønsker å delta i studien

Navn: _____

Telefonnummer: _____ Signatur, dato: _____

